

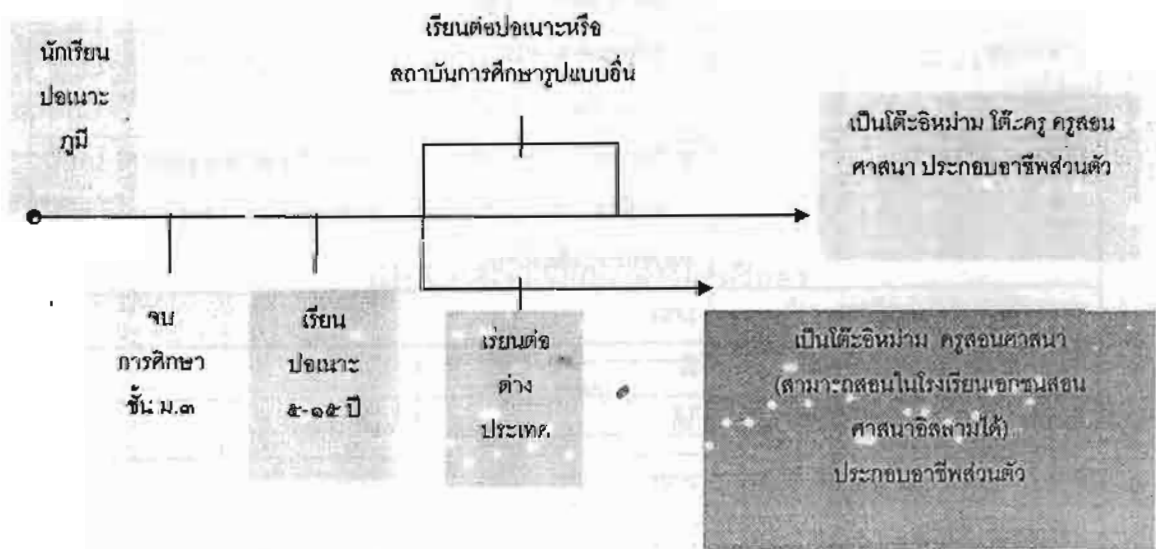
ระบบการบริหารของปอเนาะดั้งเดิมแตกต่างกับโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามโดยสิ้นเชิง ระบบของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามมีการแบ่งเป็นแผนกต่างๆ มีการแบ่งหน้าที่การบริหารอย่างชัดเจนและเป็นระบบ แต่ครูใหญ่หรือผู้จัดการไม่ได้ทำการสอนนักเรียนโดยตรง ในสถาบันปอเนาะ บาบอเป็นทั้งผู้สอนและผู้บริหารจัดการ เนื่องจากปอเนาะไม่มีระบบที่ซับซ้อน ไม่ต้องการวางแผนงานเพื่อผ่านความเห็นชอบเป็นขั้นเป็นตอน บาบอหรือโต๊ะครูจึงสามารถจัดการเรื่องต่างๆ ได้โดยง่าย

**ตารางเปรียบเทียบรายละเอียดของความแตกต่างระหว่างปอเนาะกับ
โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม**

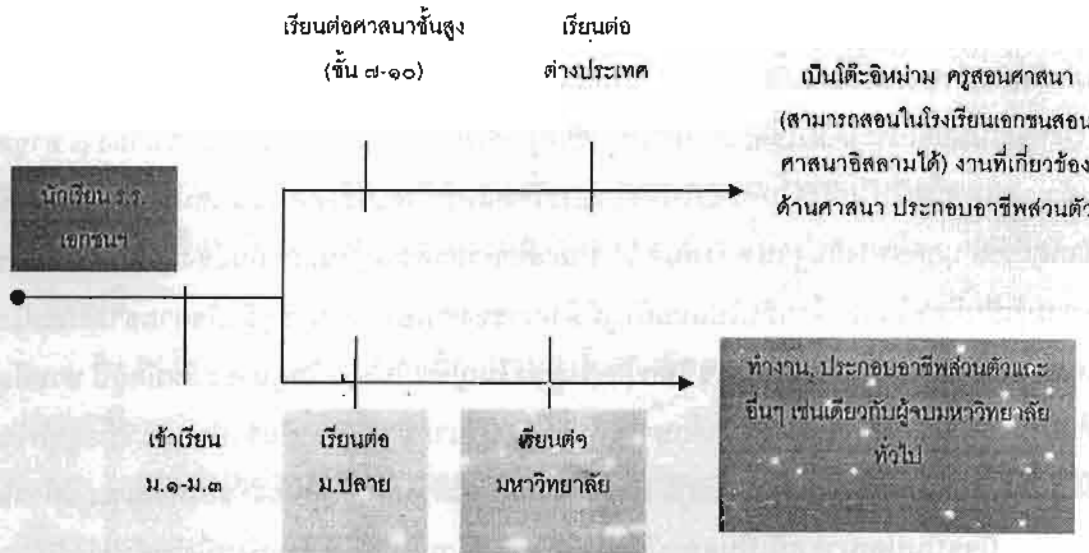
เรื่อง	ปอเนาะดั้งเดิม	โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม
งบอุดหนุนจากภาครัฐ	ไม่มี	มี
การช่วยเหลือจากภาครัฐ	น้อย	มาก
ค่าเทอม/ค่าบำรุง	ไม่มี	มี
ที่พัก	มี	มี (ส่วนใหญ่)
เปิดสอนสามัญ	ไม่มี (บางแห่งเปิดเป็น การศึกษานอกโรงเรียน)	มี
เวลาเรียน	ครอบคลุมตลอดวัน (๐๕.๐๐-๒๑.๐๐ น.)	๐๘.๐๐-๑๖.๓๐ น.
การแบ่งระดับชั้น	แบ่งตามความรู้ที่ได้เรียนมา ระดับชั้นแบ่งตามความยาก ง่ายของหนังสือที่เรียน	เรียนตามลำดับชั้นปกติ โดยมี การเลื่อนชั้นเมื่อครบปีการศึกษา
ความสัมพันธ์กับครูผู้สอน	มาก	น้อย
พิธีทางศาสนาของนร.กับชุมชน	มี	มี
สามารถศึกษาต่อต่างประเทศ	ได้	ได้
การเรียนรู้และได้ปฏิบัติจริง	มาก	น้อย
ครูผู้สอนจบจาก (ส่วนใหญ่)	ปอเนาะ	ต่างประเทศ
เครื่องแบบ (ส่วนใหญ่)	เสื้อถุงแขนยาว นุ่งผ้าโสร่ง ครอบหมวกขาว	เสื้อเชิ้ต-กางเกงขายาว ปักชื่อ หรือเลขรหัสประจำตัว

**ตารางเปรียบเทียบกลุ่มโตะปาเก (ผู้เรียน) ของปอเนาะแบบดั้งเดิมกับ
โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม**

ปอเนาะ	รร.เอกชนสอนศาสนาอิสลาม
กลุ่มที่ต้องการเรียนทางด้านศาสนาเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน/นำไปสอน/เป็นผู้นำศาสนาในท้องถิ่น เป็นการเรียนแบบลึกซึ้ง โดยมีการเรียนและปฏิบัติควบคู่กันไป มีผู้ดูแลและให้คำปรึกษาตลอด ๒๔ ชั่วโมง	กลุ่มที่ต้องการเรียนศาสนาควบคู่ไปกับสามัญ โดยกลุ่มหนึ่งต้องการเรียนสามัญเป็นหลักเพื่อสอบเข้ามหาวิทยาลัยต่อไป แต่ก็ต้องการหาความรู้ด้านศาสนาควบคู่ไปกับด้านสามัญ อีกกลุ่มเป็นกลุ่มที่ต้องการเรียนศาสนาโดยตรง และมีเป้าหมายที่จะไปศึกษาต่อต่างประเทศ
กลุ่มที่มีฐานะยากจน (ส่วนใหญ่) ไม่มีทุนทรัพย์เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในการเล่าเรียน	ฐานะปานกลางหรือพอใช้เป็นอย่างน้อย
ไม่จำกัดอายุของผู้เรียน โดยเฉพาะผู้ที่มีอายุเกินวัยเรียนก็สามารถเรียนปอเนาะได้	ผู้ที่มีอายุอยู่ระหว่าง ๑๓-๒๕ ปี

แผนผังแสดงเส้นทางชีวิตของนักเรียนปอเนาะ

แผนผังแสดงเส้นทางชีวิตของนักเรียนโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม

ปอเนาะภูมิ

ชื่อปอเนาะ : โรงเรียนนุรุลอิสลามภูมิวิทยา, ปอเนาะภูมิ, ปอเนาะบิรมิง

ชื่อปอเนาะเดิม : นุรุลอิสลามอัลบิรมินียะห์

ที่ตั้ง : ๖๑ หมู่ ๔ ตำบลยามู อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี

บ้านภูมิเป็นที่ตั้งของปอเนาะที่มีชื่อเสียงแห่งหนึ่งชื่อว่าปอเนาะภูมิหรือบิรมิง ซึ่งมีอายุเกือบหนึ่งร้อยปีแล้ว ในส่วนนี้จะทำให้เราได้ทราบถึงวิถีดำเนินชีวิตของชาวบ้านภูมิว่ามีความเป็นมาอย่างไร และมีความสัมพันธ์กันในลักษณะใดบ้าง เพราะปอเนาะภูมิเป็นบ่อเกิดแห่งชุมชนเป็นจุดเริ่มต้นของทุกสิ่งทุกอย่างในปัจจุบัน

คำว่า "ภูมิ" เป็นชื่อหมู่บ้านที่ทางราชการตั้งให้ ซึ่งเพี้ยนมาจากคำว่า "บิรมิง" การเรียกที่อยู่หรือหมู่บ้านในอดีตมักจะอิงอยู่กับสภาพแวดล้อมนั้นๆ และบิรมิงเป็นชื่อต้นไม้เนื้อแข็ง ใช้อรักษาคนโรคหัวล้าน ซึ่งมีมากในพื้นที่แถบนั้นในอดีต แต่ปัจจุบันไม่มีให้เห็นแล้ว

ความเป็นมาของปอเนาะภูมิ

ปอเนาะภูมิตั้งอยู่บนเส้นทางสายยะหริ่ง-มวงหวาน ตำบลยามู อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี เป็นปอเนาะเก่าแก่ มีอายุประมาณหนึ่งร้อยปี ได้ผลิตบุคลากรทางศาสนา ขัดเกลาคุณธรรม จริยธรรมให้แก่เด็กนักเรียนมากมาย ที่มาจากทุกสารทิศ ทั้งในประเทศไทยและประเทศใกล้เคียง

ปอเนาะภูมิก่อตั้งขึ้นโดยการสนับสนุนของเจ้าเมืองยะหริ่ง (เจ้าพระยาพิพิธภักดี) เดิมที่ปอเนาะภูมิเป็นพื้นที่ที่อยู่ห่างไกลจากชุมชน และเป็นพื้นที่ที่อยู่ในเขตป่าไม้ที่มีสัตว์ป่านานาชนิด

อาศัยอยู่ มีลำธารไหลผ่าน สะดวกต่อการดำเนินชีวิตประจำวันของนักศึกษา ผู้ก่อตั้งปอเนาะคนแรกคือ ท่านไซคุนา หะยี วันมูฮำหมัด หรือที่เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “โต๊ะเยาะห์สะเต” ท่านเป็นผู้บุกเบิกพื้นผิอุปสรรคและตั้งปอเนาะอยุธยาริมคลองในป่าใหญ่แห่งนี้เมื่อประมาณร้อยกว่าปีที่ผ่านมา การที่จะเป็นปอเนาะได้ไม่ใช่จะใช้เวลาเพียงชั่วครู่ แต่มันเป็นกาลเวลาที่สืบต่อกันมาถึง ๓ อายุคนแล้ว ปอเนาะภูมิเป็นที่รู้จักกันทั่วไปทั้งในประเทศและต่างประเทศ เช่น เขมร พม่า มาเลเซีย อินโดนีเซีย บุคคลต่างถิ่นฐาน ต่างพื้นที่ ได้เข้ามาศึกษาหาความรู้ในสถาบันแห่งนี้ จนกระทั่งมีวิชาความรู้เป็นที่พอใจแล้วจึงกลับไปสอนยังภูมิลำเนาของตัวเอง ปอเนาะภูมิได้ขยายอาณาเขตโดย หะยีวันอะห์หมัด เบน วันหะยีอิริช ให้กว้างขึ้นและใหญ่ขึ้น ในสมัยไซคุนาอะห์หมัดผู้นี้ ท่านมีลูกศิษย์ประมาณ ๖๐๐ คน และมีนักศึกษาระดับแนวหน้ามากมาย เรียกกันว่าปอเนาะที่มีอยู่ทุกวันนี้ มีไม่น้อยเลยที่เป็นศิษย์เก่าปอเนาะภูมิ ยุคของท่านเรียกได้ว่าเป็น “ยุคทอง” ของปอเนาะภูมิก็ว่าได้

ปัจจุบันปอเนาะภูมิเป็นสถาบันการศึกษาอิสลามที่มีชื่อเสียงแห่งหนึ่งในจังหวัดปัตตานี ปอเนาะภูมิได้จดทะเบียนเป็นโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๔ แต่ในขณะเดียวกันก็ยังคงธำรงรักษาความเป็นเอกลักษณ์ตามวิถีของปอเนาะดั้งเดิมไว้ได้อย่างเหนียวแน่น กล่าวคือแม้ว่าจะมีการจดทะเบียนเป็นโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม แต่ลักษณะความเป็นอยู่ วิธีการสอน ยังคงรูปแบบของปอเนาะแบบดั้งเดิมอยู่ ปัจจุบันผู้เป็นโต๊ะครูคือ หะยีมูฮัมหมัด อาดำ ปอเนาะแห่งนี้ในอดีตได้ผลิตอาเล็มอุลามา (ผู้ที่เคร่งครัดในศาสนา) อิหม่าม ผู้นำศาสนา มากมายให้กับสังคมมุสลิม ในจำนวนเขาเหล่านั้น เช่น

- หะยีประเสริฐ มะหะหมัด (จุฬาราชมนตรี)
- หะยีฮารัน โต๊ะครูปอเนาะ เมาะโง อำเภอมายอ จังหวัดปัตตานี
- หะยีอิสมาแอล โต๊ะครูปอเนาะ สะมาลา (ซีมลา) อำเภอมือเบะ จังหวัดปัตตานี
- หะยีอับดุลเลาะห์ โต๊ะครูปอเนาะ ปือนังกือบง อำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี
- หะยีมะบือดะห์ โต๊ะครูปอเนาะ จอแม (สายบุรีอิสลามวิทยา) อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี

- หะยีนิมะ โต๊ะครูปอเนาะ ตะลูบัน สายบุรี (ดร.ศาสนศาสตร์วิทยา) บิดาของคุณนิมุฮตาร์
- หะยีรอมลี (โต๊ะเยาะห์ลี) ปาหัง ประเทศมาเลเซีย
- หะยีอิสมาแอล โต๊ะครูปอเนาะ บ้านดาล (บิดา ดร.สุรินทร์ พิศสุวรรณ) จังหวัดนครศรีธรรมราช

- หะยีเปาะจุเซ็ง จังหวัดนครศรีธรรมราช
- หะยีมุซา โต๊ะครูปอเนาะ ตะโละจีน เกาะสอง ประเทศพม่า
- หะยีอับดุลกอเดร์ โต๊ะครูปอเนาะ ปือนาวาเมาะห์ (สายบุรี)
- หะยีมะ รัฐธำรงกานู ประเทศมาเลเซีย

- หะยีอับลวาฮับ (บ้านลาดด้วน อำเภอลาดหลุมแก้ว จังหวัดปทุมธานี)
- หะยีซอและห์ ลาติฟี โต๊ะครูปอเนาะ ทำอิฐศึกษา จังหวัดนนทบุรี
- หะยีอาลี ไชยา (ครูลีไชยา มักกะห์)
- หะยีอับลเราะห์มาน อาดำ (โต๊ะครูคนที่ ๓ ของปอเนาะภูมิ)
- อาจารย์อรุณ บุญชม รองประธานที่ปรึกษานายกรัฐมนตรี สายนิกการอิสลาม
- หะยีแอ กิ่งเล็ก ประธานกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย ประจำจังหวัด

ปทุมธานี

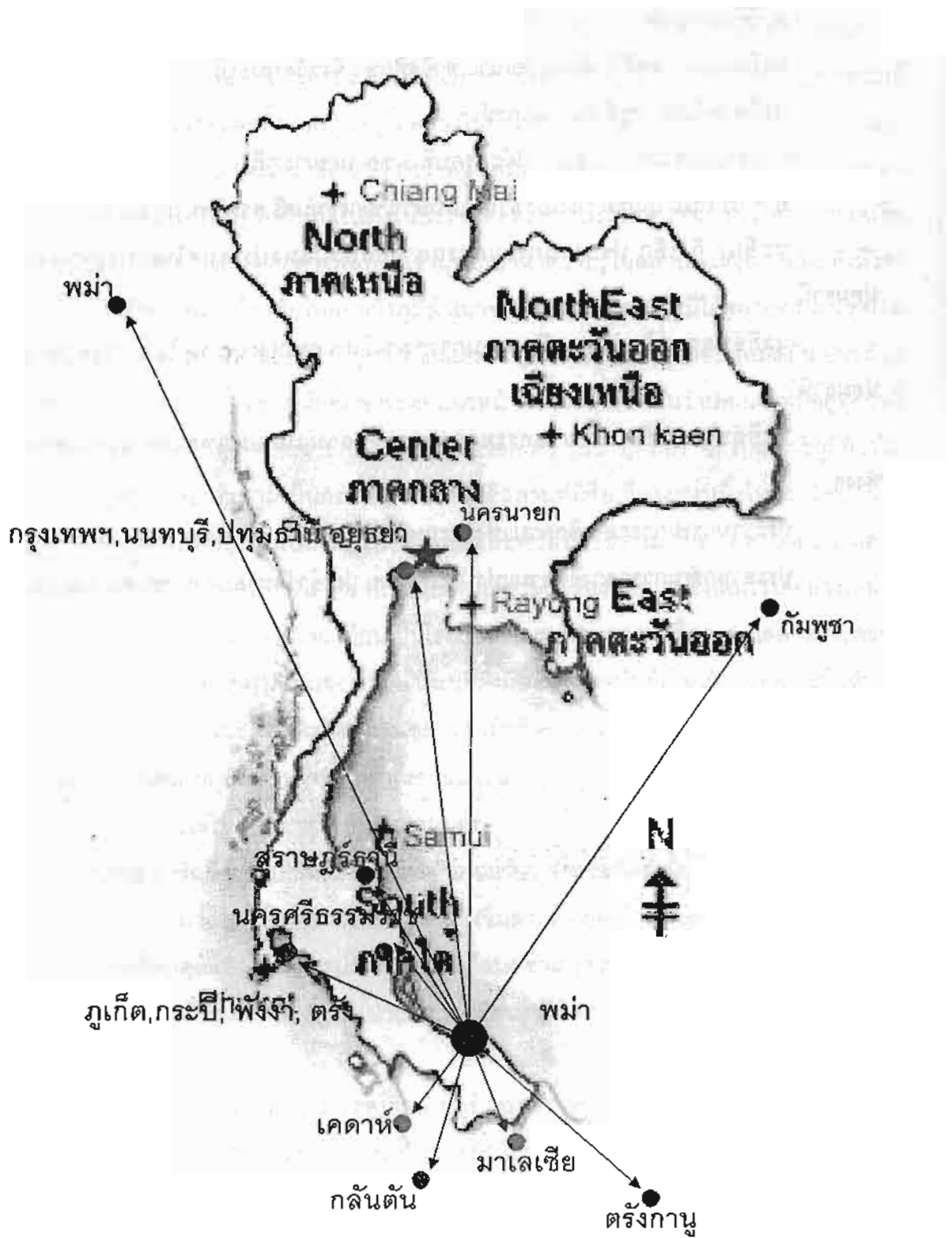
- หะยีอับลมาฮิด มุฮัมหมัด กรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย ประจำจังหวัด

ปทุมธานี

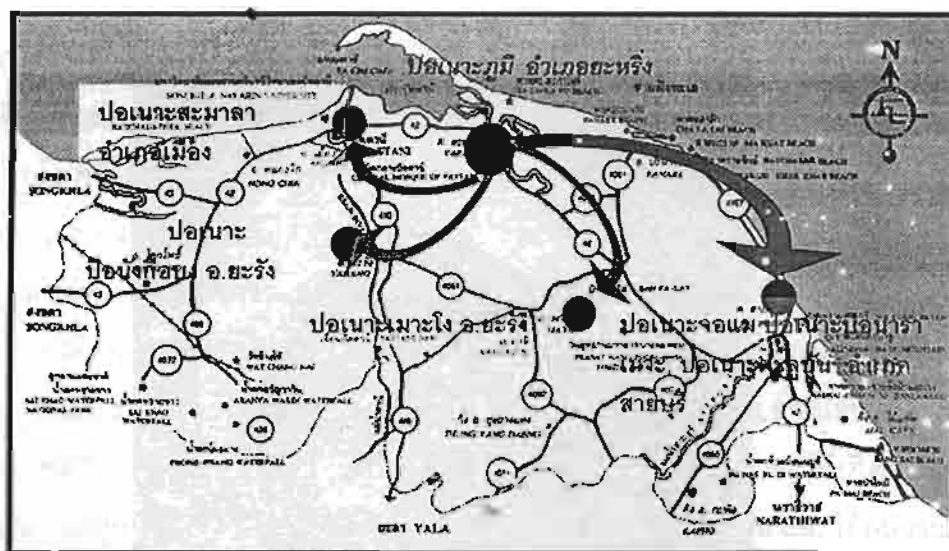
- หะยีอับลวาฮับ ประธานกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย ประจำจังหวัด

พังงา

- ประธานกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย ประจำจังหวัดพังงา คนปัจจุบัน
- ประธานกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย ประจำจังหวัดนครนายก คนปัจจุบัน

แผนผังแสดงเครือข่ายปอเนาะผู้สำเร็จการศึกษาจากปอเนาะภูมิ ในประเทศและต่างประเทศ

แผนผังแสดงเครือข่ายปอเนาะของผู้สำเร็จการศึกษาจากปอเนาะภูมิ

ประวัติของโต๊ะครูวันอะห์หมัด เป็น วันอิตริส ผู้สืบทอดและสร้างชื่อเสียงแก่ปอเนาะภูมิ

ปอเนาะภูมิเป็นหนึ่งในบรรดาปอเนาะที่มีชื่อเสียงในภาคใต้ ปอเนาะนี้ในอดีตเป็นปอเนาะที่เป็นแหล่งผลิตอุลามะห์ (นักวิชาการ) ที่มีชื่อเสียงในปัตตานี หรือแม้กระทั่งในรัฐกลันตัน เคดาห์ และกัมพูชา ทั้งหมดนี้เป็นเพราะการเสียดลชะของโต๊ะครูหะยีวันอะห์หมัด ในที่นี้จึงขอเล่าประวัติของท่านดังนี้

ท่านโต๊ะครูหะยีวันอะห์หมัด เป็นวันอิตริส เกิดปี พ.ศ. ๒๔๑๗ ที่บ้านปือจา (ต้นทุเรียน) ตำบลสะนอ อำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี ท่านเป็นลูกคนสุดท้องจากพี่น้องทั้งหมด ๔ คน (ชาย ๓ หญิง ๑) เนื่องจากท่านเป็นลูกคนสุดท้อง พี่น้องของท่านจึงเรียกท่านว่า ปะจู แทนชื่อเต็มของท่าน

ปะจูวันอะห์หมัดเป็นลูกกำพร้าตั้งแต่เด็กๆ พ่อแม่ของท่านได้เสียชีวิตตั้งแต่ท่านยังเล็ก ด้วยเหตุนี้ท่านจึงได้รับการเลี้ยงดูจากพี่ชายชื่อว่าวันสะตัง แทนที่จะได้รับการเลี้ยงดูจากแม่สาวอวอ ซึ่งเป็นพี่สาวตามธรรมเนียมของเด็กปัตตานีที่กำพร้า ทั้งนี้อาจเนื่องจากว่าแม่สาวอวออยู่ที่หมู่บ้านบูยุด ปะจูวันอะห์หมัดยังมีพี่ชายอีกคนหนึ่งชื่อว่ามูอำหมัด ดอเฮร ซึ่งไปศึกษาที่บ้านกูบังชัยัม (บ้านหนองไทย) รัฐเคดาห์ และได้ยู่ต่อที่นั่นไม่ได้กลับมาอีกเลย

การศึกษาของท่านโต๊ะครูวันอะห์หมัด ตามธรรมเนียมของการศึกษาศาสนาที่ปัตตานี ในอดีต จะต้องศึกษาในสถาบันศาสนาที่มีอยู่ในพื้นที่ก่อน แล้วจึงไปศึกษาต่อที่เมืองเมกกะ จนเป็นผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญกลับมา ท่านโต๊ะครูก็เช่นเดียวกัน ท่านได้ศึกษาที่บ้านสุโหลงปาแน บานา อำเภอมือละ จังหวัดปัตตานี เป็นสถาบันแรก แล้วย้ายไปที่ปอเนาะเบอติง และไปจบการศึกษาที่ปอเนาะเชอ มือลาเป็นที่สุดท้าย กับโต๊ะครูโต๊ะซือมือลาอวอ (ช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙)

โต๊ะครูหะยีวันอะห์หมัด เป็นวันอิตริส

เดินทางไปเมกกะ หลังจากที่ท่านได้เรียนศาสนาและภาษาอาหรับระดับพื้นฐานกับ บรรดาครูบาอาจารย์ในจังหวัดปัตตานีแล้ว ท่านได้ไปศึกษาต่อ ณ เมืองเมกกะ ประเทศซาอุดี-อาระเบีย ตั้งแต่อายุน้อย โดยเดินทางไปกับพี่ชาย (วันสะตัง) ครั้งแรกพี่ชายของท่านไม่ได้ตั้งใจที่จะพาท่านไปด้วย เนื่องด้วยขาดปัจจัย และท่านเองไม่ได้เรียนรู้ศาสนาอย่างสมบูรณ์จากครูบาอาจารย์ในพื้นที่ อันเป็นธรรมเนียมของผู้ที่จะเดินทางไปศึกษาต่อที่เมกกะ แต่เนื่องจากท่านมีความตั้งใจและขอร้องให้พี่ชายพาไปด้วย จึงเป็นเรื่องจำเป็นสำหรับพี่ชายที่จะตอบสนองความต้องการของน้อง

ในช่วงที่ท่านจะเดินทางไปเมกกะ มีเรื่องเล่าที่น่าสนใจที่เล่ากันในระหว่างศิษย์ใกล้ชิดของท่านเรื่องหนึ่งว่า เมื่อแน่นอนว่าท่านจะเดินทางไปเมกกะพร้อมกับพี่ชาย ท่านเกิดเป็นไข้ขึ้นมา และเวลาของการเดินทางก็ใกล้เข้ามา แต่ถึงแม้ท่านจะเจ็บป่วย การเตรียมตัวเดินทางก็ไม่ได้บกพร่อง ถ้ามีคนถามท่านในขณะนั้น ท่านจะตอบว่าท่านไม่ยอมที่จะแยกจากพี่ชายที่แผ่นดินมลายู (ปัตตานี) และเมื่อกำหนดการเดินทางเหลือเพียงแค่ ๑๒ วัน มีชายคนหนึ่งเดินทางมาจากร้าน

ทางา ตำบลละนอ ชายคนนี้นำตาทำทางดูเหมือนยากจน ไม่มีใครในหมู่บ้านรู้จักชายคนดังกล่าวเลย เขาได้เข้ามาหาท่านในขณะที่ท่านนอนเอนกายอยู่ที่ชานบ้าน และชายคนนั้นถามท่านว่า "ตกลงจะเดินทางตามกำหนดการไหม" ท่านตอบว่า "แน่นอน" และชายคนนั้นก็ได้มอบหมากให้แก่ท่านหนึ่งคำ พร้อมทั้งกำชับว่าต้องรับประทานหมากคำนี้ให้ได้ เมื่อท่านรับประทานหมากแล้วอาการไข้ของท่านได้หายทันที

ที่เมกกะ ครูคนแรกของท่านหะยีวันอะห์หมัด คือโตะยามัน ซึ่งมีพื้นเพเดิมเป็นคนปัตตานี ในขณะนั้นโตะยามันเพิ่งกลับมาจากการศึกษาจากประเทศเยเมน และเป็นครูสอนพิเศษแก่นักศึกษาใหม่ในมัสยิดหะรอม หลังจากนั้นท่านได้ย้ายไปเรียนกับครูอื่นๆ อาทิเช่น เซคอาลี อัลมุาลิกี และเซควันอะห์หมัด เบนวันมุฮัมหมัดเซ็น อัลฟาคอนี มีเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในเมกกะเช่นเดียวกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในปัตตานี คือมีชายแปลกหน้ามาพบท่าน และได้กล่าวแก่ท่านว่าท่านจะเป็นผู้รู้ที่มีความรู้มากกว่าพี่ชาย และเนื่องจากพี่ชายมีเวลาจำกัดในการอยู่ที่เมกกะ จึงได้นำท่านโตะครุไปฝากไว้กับเซควันอะห์หมัด ผู้ซึ่งเป็นนักวิชาการปัตตานีที่มีชื่อเสียงมากในเมกกะ ขณะนั้น ในช่วงนี้เองที่ท่านโตะครุได้มีโอกาสศึกษาหาความรู้อย่างเต็มที่ตามที่ต้องการ พร้อมกับมารับใช้ท่านเซควันอะห์หมัด

เดินทางกับมาตุภูมิ (ปัตตานี) หลังจากที่ท่านโตะครุวันอะห์หมัดได้แสวงหาความรู้ตามต้องการ (ไม่สามารถระบุจำนวนปีที่ท่านศึกษาได้) ประมาณ พ.ศ. ๒๔๖๓ ท่านได้เดินทางกลับปัตตานีในฐานะผู้รู้ทางศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสาขาฟิกห์ (นิติศาสตร์อิสลาม) การกลับมาของท่านในครั้งนั้นนับว่าเป็นช่วงเวลาที่เหมาะสมที่สุด และอาจจะเรียกได้ว่าเป็นความโชคดีของท่านเองด้วย เนื่องด้วยในขณะนั้นผู้คนในแถบปัตตานีกำลังต้องการอูลามะฮ์ (นักวิชาการหรือผู้รู้) มาทดแทนกับการจากไปของท่านโตะครุจะเอาะ (ถึงแก่กรรมเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๖๔) ถึงแม้ในขณะนั้นจะมีโตะครุอื่นอยู่บ้าง เช่น ฮัจยีอับดุลละห์ ปอเนาะบือแนญเจ และฮัจยีอับดุลรอเซตบานา แต่ว่าสถาบันของท่านทั้งสองอยู่ห่างไกลจากชุมชน และโตะครุทั้งสองชราภาพมากแล้ว เพียงไม่กี่เดือนต่อมาพื้นที่ตอนในเขตบ้านภูมิเริ่มเต็มไปด้วยนักเรียน นักศึกษา ที่ต้องการมาเป็นลูกศิษย์ของท่าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งนักศึกษาที่มาจากปอเนาะจะเอาะ ด้วยโตะครุที่จะเอาะเพิ่งเสียชีวิตไป หลังจากนั้นนักศึกษาจากปอเนาะดีดือพยพตามเข้ามาด้วยเหตุผลเดียวกัน ท่านหะยีวันอะห์หมัดหรือโตะครุวันอะห์หมัดมีชื่อเรียกสั้นๆ ว่า "โตะบิรมิง" เนื่องจากท่านเป็นผู้บุกเบิกสถาบันแห่งนี้ ชาวบ้านจึงเรียกท่านด้วยชื่อสถาบันแทนชื่อจริงของท่าน ลูกศิษย์ใกล้ชิดคนหนึ่งของโตะบิรมิง คือหะยีอับดุลละห์ ดีดี โตะครูปอเนาะเปีย เล่าว่า ช่วงแรกสังคมยังไม่รับรู้ว่าเป็นผู้ที่มีความรู้มากคนหนึ่ง แต่เมื่อท่านกล้าที่จะโต้แย้งในเรื่องข้อบัญญัติทางศาสนากับโตะสนิมะโงะห์ ซึ่งเป็นลูกศิษย์ของต่วนฮูเซ็นกือเคาะห์ ผู้มีฉายาว่า "ผู้รู้แห่งปัตตานี" จากเหตุการณ์นี้ผู้คนเริ่มเดินทางมาพบท่านเพื่อถามปัญหาข้อข้องใจทางศาสนา ซึ่งทุกคนจะได้รับคำตอบจนเป็นที่

พอใจ เมื่อท่านได้เริ่มสอนอย่างจริงจัง ชื่อเสียงของท่านเริ่มแพร่กระจายในฐานะโต๊ะครูคนใหม่ในบรรดาโต๊ะครูของปัตตานี

ประมาณปี พ.ศ. ๒๔๖๓ มีปอเนาะหลายแห่งก่อตั้งขึ้นในช่วงเวลาเดียวกับปอเนาะฎมี คือปอเนาะบือญเญ (ยังคงดำเนินการสอนอยู่ในปัจจุบัน) ปอเนาะโต๊ะรายฮัจยี ปอเนาะยาการ (ปอเนาะยามูเจลิม) ปอเนาะบานา (โรงเรียนศาสนูปถัมภ์ในปัจจุบัน) ในบรรดาปอเนาะเหล่านี้ ปอเนาะฎมีเป็นปอเนาะที่ได้รับความนิยมสูงสุด (ในช่วงปี พ.ศ. ๒๔๖๓-๒๔๘๓)

ชื่อเสียงของท่านโต๊ะครูวันอะห์หมัด ท่านเป็นผู้ที่มีชื่อเสียงอย่างมากในสังคมมุสลิมปัตตานี ในเรื่องวิชาการเกี่ยวกับอิสลาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสาขาฟิกฮ์ (นิติศาสตร์อิสลาม) ถึงแม้ว่าท่านจะสอนในวิชาอื่นๆ เช่น ภาษาอาหรับ วิชาอุซูลุดดีน (รากฐานการศรัทธา) แต่ดูเหมือนว่าสังคมจะยอมรับว่าท่านเป็นผู้ที่เชี่ยวชาญในวิชาฟิกฮ์เป็นอย่างมาก ลูกศิษย์ท่านบางคนเล่าว่า ท่านเริ่มสอนวิชาฟิกฮ์จากหนังสือในระดับล่าง เช่น หนังสืออัตตะฮิรีย์ (Attahrir) จนกระทั่งหนังสือระดับสูง เช่น ฟัตฮุลวะฮฮาบ (Fathulwahhab) ในบรรดาหนังสือที่ท่านสอนเป็นประจำคือ อัตตะฮิรีย์ (Attahrir) อัลบัจญูรี (Albajury) อีฮานะฮ์ตุตตอลิบีน (Ehannah-tuthalibin) บิยัยรียะมียะ (Biyayrimy) มุญนีอัลมุฮ์ตัจญ์ (Mukny-Almuhtaj) อัลอิกนะฮ์ (Al-eknaak) และฟัตฮุลวะฮฮาบ (Fathulwahhab) จากการพูดคุยกับโต๊ะครูฮัจยีฮับดุลเลาะห์ ดีดี ได้เพิ่มเติมหนังสือที่ท่านโต๊ะครูมักจะใช้สอนอีก ๑ เล่มคือ อัลมาฮัลเลย์ (Al-mahallay)

นอกเหนือจากวิชาฟิกฮ์แล้ว ท่านโต๊ะครูยังสอนหนังสืออีกหลายเล่มในสาขาอุซูลุดดีน ทั้งภาคภาษามลายูและอาหรับ เช่น หนังสือบากูเราะห์ (Bakurah) ฟาริดะห์ (Faridah) ซิรอลญุลฮุดา (Sirojulhuda) กิฟายะตุลอาวาม (Kifayatul-awam) ชาร์กอวี (Sharqawy) และมะตันญะฮะห์ (Matanyaharah) ส่วนในสาขาอรรถาธิบายอัล-กุรอาน มีหนังสือด็อฟซีร์ อัลญะมัน (Aljamal) อัลญะลาเลน (Aljalalan) ในสาขาวิชานาฮู (ไวยากรณ์อาหรับ) ท่านใช้หนังสือมุญนีฮ์-อัลละบิบ (Muqnie-Allabib) และอิบนูอาเกิล (Ibnu-akil) เป็นต้น สาขาวิชาตะเซาฟ (การขัดเกลาจิตใจ) มีหนังสือฮิกัม (Hikum) ซัยลัสซาลิกีน (Sailussaliki) และมินฮายุลอาบีดีน (Minhacyul-abidin)

บทบาททางสังคม ในฐานะที่ท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญในเรื่องเกี่ยวกับบทบัญญัติทางอิสลาม โต๊ะครูวันอะห์หมัดจึงเป็นคล้ายที่ปรึกษาของสังคมมุสลิมในเรื่องเกี่ยวกับปัญหาทางศาสนบัญญัติ อีกทั้งท่านได้เข้าร่วมกับชาวมุสลิมในการเรียกร้องสิทธิของมุสลิมในพื้นที่ช่วงก่อนและหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ในปี พ.ศ. ๒๔๘๕ พี่น้องชาวมุสลิมกำลังเผชิญกับกฎหมายชาตินิยม ซึ่งได้ออกบังคับใช้โดยรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม โดยมีนโยบายยกเลิกตำแหน่งกอฎี (ดาโต๊ะยุติธรรม) แล้วทดแทนด้วยระบบผู้พิพากษาทั่วไป บรรดาผู้นำศาสนาในสมัยนั้นได้รวมตัวกันภายใต้ชื่อ “คณะผู้ปฏิบัติบทบัญญัติศาสนา” ได้จัดการพบปะสัมมนาในหัวข้อดังกล่าว อันมีผลกระทบต่องานวิชาการดำเนินชีวิตของมุสลิมปัตตานีในขณะนั้น การพบปะได้มีขึ้นที่ปอเนาะบือญเญ

ลาแป (ต้นทุเรียน) ในวันที่ ๒๗ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๔๕ หรือวันที่ ๒๘ เดือนเชาวาล ฮ.ศ. ๑๓๖๒ มีบทสรุปและข้อเสนอว่าทุกคนขอแต่งตั้งผู้รู้ทางศาสนา ๓ ท่าน คือ หะยีสุหลง โต๊ะมีนา (บิดาของท่าน สว. เด่น โต๊ะมีนา) โต๊ะครูอับดุลมายิด อ่าบง โต๊ะครูกรือเซะ โต๊ะครูหะยีวันอะห์หมัด ปีรมิง ให้เป็นกอฎี (ผู้พิพากษา) ของจังหวัดปัตตานี การแต่งตั้งครั้งนี้ได้จัดขึ้นโดยผ่านการเลือกของประชาชน โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อแก้ปัญหาทางศาสนาของพี่น้องมุสลิมในจังหวัดปัตตานี แทนระบบกอฎีที่ภาครัฐยกเลิกไป การแต่งตั้งครั้งนี้จึงไม่ได้รับการยอมรับจากภาครัฐ

นอกจากตำแหน่งกอฎีแล้ว ด้วยปอเนาะภูมิมีบริเวณที่ติดต่อกับบ้านยามู ซึ่งเป็นที่ตั้งของวังยะหริ่ง อันมีหลวงพิพิธภักดีเป็นข้าหลวงรับผิดชอบปกครองตามระบบหัวเมืองในขณะนั้น ท่านโต๊ะครูจึงได้รับการแต่งตั้งเป็นที่ปรึกษาทางศาสนาของกษัตริย์ยามูในขณะนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อมีพิธีการทางศาสนา ท่านจะได้รับเชิญเข้าไปในวังยะหริ่งเสมอ

การร่วมมือกับสังคม โต๊ะครูทั่วไปจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของสังคมมุสลิมในวาระและโอกาสต่าง ๆ ท่านโต๊ะครูวันอะห์หมัดก็เช่นเดียวกัน ท่านจะร่วมในพิธีกรรมต่างๆ ตามหมู่บ้าน ไม่ว่าจะเป็นงานบ้านม้างานทำบุญหรือพิธีกรรมอะไรก็ตามที่เกี่ยวข้องกับศาสนา เช่น งานแต่งงาน งานโกนศีรษะลูก พิธีละหมาดญะนาเซห์ (ละหมาดศพ) หรือพิธีเมาลิด ท่านจะได้รับเชิญและไปร่วมเป็นเกียรติทุกครั้ง กล่าวได้ว่างานใดที่ไม่มีท่านไป งานนั้นจะขาดความสำคัญไปทันที ท่านจึงต้องแบ่งเวลาระหว่างหน้าที่การสอนกับการตอบสนองความต้องการของสังคมให้ไปกันด้วยดี

เนื่องด้วยท่านเป็นที่เคารพของชุมชนมุสลิม มีคนจำนวนไม่น้อยที่มาขอร้องให้ท่านช่วยแก้ปัญหาที่มีอยู่ในชุมชนและสังคมมุสลิม เช่น ปัญหาครอบครัว ความขัดแย้งส่วนบุคคล และในขณะที่ท่านอยู่ในวัยทำงาน พื้นที่จังหวัดปัตตานียังไม่มีการเคลื่อนไหวทางการเมืองของพี่น้องมุสลิมอย่างเป็นรูปธรรมดังเช่นปัจจุบัน ฉะนั้นจึงไม่ปรากฏบทบาทของท่านทางการเมือง เว้นแต่การเข้าร่วมใน “คณะผู้ปฏิบัติบทบัญญัติทางศาสนา” เวลาส่วนใหญ่ในบ้านปลายชีวิตของท่านมักหมดไปกับการอยู่อาศัยและคลุกคลีในบริเวณบ้านและโรงเรียนเท่านั้น

ชีวิตการครองคู่ ท่านโต๊ะครูได้ทำการสมรสครั้งแรกเมื่ออายุ ๓๓ ปี โดยการสนับสนุนของผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่าย ท่านได้ทำการนิกะฮ์ (สมรส) กับสุภาพสตรีท่านหนึ่ง ณ นครเมกกะ เนื่องด้วยท่านเป็นโต๊ะครูชื่อดังแห่งปัตตานี จึงมีสุภาพสตรีหลายคนต้องการจะใช้ชีวิตร่วมกับท่าน ท่านจึงได้ทำการสมรสอีกหลายครั้งจนกระทั่งท่านชราภาพ ท่านมีภรรยา (รวมทั้งที่ทำการหย่าแล้ว) ทั้งหมด ๑๒ คน ในบ้านปลายชีวิต ท่านมีภรรยา ๓ คน คอยปรนนิบัติรับใช้ ภรรยาทั้ง ๓ ของท่านคือ นางวันอาหมีนะห์ นางวันมารียัน ตรังกานุ นางวันอาหมีนะห์ แบนขอโต๊ะนาฮู ท่านโต๊ะครูมีบุตรทั้งหมด ๕ คน บุตรชาย ๑ คน และบุตรหญิง ๔ คน คือ วันฟาติมะฮ์ ฮัจยีตอยยิบ วันอาฮิเซาะฮ์ วันอาฮิเยาะห์ วันฮามิดะฮ์ ท่านได้ใช้ชีวิตอยู่กับภรรยาทั้งสามจนกระทั่งถึงแก่กรรม

บ้านปลายชีวิตท่านโต๊ะครูวันอะห์หมัด ก่อนท่านโต๊ะครูจะเสียชีวิตไม่กี่ปี ท่านเริ่มอ่านเล่าในเรื่องการสอน ในช่วงนี้ท่านมักจะใช้เวลาส่วนใหญ่กับการอยู่อย่างสันโดษด้วยการอธิบาศะฮ์ (ภักดี) และการซิกร์ (การรำลึกถึง) พระเจ้า ในช่วงนั้นท่านได้มอบหมายหน้าที่การสอนให้กับบรรดาศิษย์เอกของท่าน เช่น หะยียับดูรกอเดร์ ปอเนาะบือแนรามาอะ หะยียับดุลเลาะหฺดีดี ปอเนาะปียา โต๊ะครูหะยิมฮัมหมัด ตรังกาญ หะยียับดุลเราะห์มาน อาดำ (บุตรเขยของท่าน) อาจารย์อาลี ไชยา โดยเฉพาะ ๒ คนหลังนี้จะเป็นผู้ทำหน้าที่ดูแลและสอนนักเรียนที่มาจากภาคใต้ตอนบนและภาคกลาง หมายถึงนักเรียนที่ใช้ภาษาไทยเป็นหลัก ในขณะนั้นมีอยู่ประมาณ ๑๐๐ คน

วิธีการสอนของท่านโต๊ะครูวันอะห์หมัดในบ้านปลายของชีวิต มักใช้วิธีให้ศิษย์อ่านหนังสือด้วยตนเอง โดยท่านจะเป็นผู้ฟัง บางครั้งศิษย์จะอ่านให้ฟังในขณะที่ท่านนอนเอนกายอยู่ หน้าที่ของท่านคือการฟังเท่านั้น เว้นแต่มีบางจุดที่ต้องขยายความหรืออธิบาย ท่านจะอธิบายเพียงเล็กน้อย นักเรียนที่เรียนเช่นนี้ไม่ได้ต้องการเนื้อหาวิธีการมากนัก แต่เป็นการเรียนเพื่อความเป็นสิริมงคล (บารากัต) กับครูมากกว่า

ท่านโต๊ะครูนับว่าเป็นผู้ที่โชคติดคนหนึ่ง ทั้งนี้เพราะว่าท่านมีอายุยืนยาวทันเห็นผลงานความพยายามของตัวท่านเอง ในการเผยแพร่ความรู้และอบรมสั่งสอนนักเรียนเป็นเวลานานนับสิบปี โดยที่ความพยายามของท่านไม่ได้เปล่าประโยชน์ ด้วยลูกศิษย์ของท่านจำนวนไม่น้อยที่ได้เป็นโต๊ะครูของปอเนาะที่มีชื่อเสียง ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่น้อยนักที่โต๊ะครูคนอื่นจะได้รับในยุคของท่านหรือแม้กระทั่งในปัจจุบัน ในขณะที่ท่านป่วยในช่วงประมาณปี พ.ศ. ๒๕๓๓ ท่านได้มีโอกาสดูภาคภูมิใจกับครูบาอาจารย์เหล่านี้ซึ่งเคยเป็นลูกศิษย์ของท่าน เช่น โต๊ะครูฮัจยีฮาซัน เมาะโจ โต๊ะครูฮัจยีอับดุลเลาะหฺบือแนกือบง และฮัจยีอับดุลเราะห์มานที่ได้รับมรดกทางวิชาการจากท่านในสาขาฟิกฮ์ (นิติศาสตร์อิสลาม) โต๊ะครูฮัจยีอิสมาแอล เซอเมอลา ในสาขาอุซูลุดดีน (รากฐานการศรัทธา) อาจารย์ทั้ง ๔ ท่านที่กล่าวมานี้ เปรียบเสมือนก้าน ๔ ก้านของต้นไม้ที่ท่านโต๊ะครูวันอะห์หมัดเป็นผู้เพาะปลูก เพื่อแตกหน่อเป็นมรดกทางวิชาการแก่ชุมชนมุสลิมในปัตตานีสืบต่อกันมา

ท่านโต๊ะครูป่วยด้วยโรคชราเป็นเวลา ๔ เดือน หลังจากนั้นท่านก็กลับคือสู่ความเมตตาของอัลเลาะห์ (ซ.บ.) ในคืนวันพฤหัสบดีที่ ๒ ชุลเกียะดะฮ์ ฮ.ศ. ๑๓๗๗ เวลา ๒๐.๓๐ น. ด้วยอายุ ๘๕ ปี ใช้ชีวิตการเป็นโต๊ะครูและให้ความรู้กับลูกศิษย์เป็นเวลา ๔๕ ปี บรรดาลูกศิษย์ เพื่อนสนิท อุลามาฮ์ (ผู้รู้) และประชาชนทั่วไปต่างรู้สึกเสียใจต่อการจากไปของท่านโต๊ะครูวันอะห์หมัด แห่งปอเนาะบือรมิงหรือปอเนาะภูมิ บรรดาลูกศิษย์ได้ทำกุโบร์ (สุสาน) ขึ้นที่ริมบึงเป็นเนินสูง เพื่อที่จะได้เยี่ยมเยียนโต๊ะครูได้โดยสะดวก ลูกศิษย์บางคนที่มีความรักและภักดีต่อโต๊ะครูถึงกับสั่งไว้ว่า ถ้าตายขอให้ตายใกล้กับโต๊ะครู หลังจากนั้นมาบริเวณกุโบร์ของท่านมีกุโบร์ของลูกศิษย์ท่านเรียงรายอยู่โดยรอบ เห็นได้ว่าลูกศิษย์ของท่านมีความรักและซาบซึ้งในท่านโต๊ะครูเป็นอย่างยิ่ง

คุณลักษณะพิเศษของท่านโตะครูวันอะห์หมัด ท่านโตะครูเป็นผู้ที่มีชื่อเสียงในจังหวัดปัตตานี และเป็นที่เกรงขามของคนทั่วไป นอกเหนือจากการเป็นครูที่มีความรู้ทางวิชาการอันเป็นเลิศเหนือคนทั่วไป ท่านยังได้รับการยอมรับว่าเป็นผู้ที่มีบารากัต (สิริมงคล) และการร่ามัต (มีอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์) จึงมีเรื่องเล่าเกี่ยวกับท่านมากมาย เช่น ในร่างกายของท่านมีสิ่งซึ่งเป็นที่ต้องการของคนทั่วไป นั่นคือเส้นเคราของท่าน ซึ่งสามารถนำไปแช่น้ำทำเป็นยารักษาโรคบางอย่างได้ เช่น ไข้ตัวร้อน บางคนนำเคราของท่านทำเป็นเครื่องรางป้องกันกระสุน เคราที่ท่านนำมาใช้นี้จะต้องเป็นเคราที่ร่วงหล่นออกจากตัวท่านเอง ในขณะที่ท่านยังมีชีวิตอยู่ มิใช่ที่ได้มาโดยการถอน หากได้มาหลังจากท่านเสียชีวิตไปแล้วจะไม่มีผล ปัจจุบันนี้ไม่ทราบว่ามีผู้ใดเก็บเคราของท่านไว้บ้างหรือไม่

เรื่องเล่าเกี่ยวกับท่านโตะครูอีกเรื่องคือ มีเหตุการณ์หนึ่งเกิดขึ้นเป็นประจำในสังคมปัตตานี โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ สิ้นสุดลงประมาณปี พ.ศ. ๒๔๘๔ จนถึงปี พ.ศ. ๒๕๐๓ ลูกสาวชาวมุสลิมโดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่มียุโรปะสวยงาม มักถูกผู้ไม่หวังดีลักพาตัวไป ถึงแม้จะได้ทำการชู้ชอตตามหลักการศาสนาก็ตาม แต่ได้รับการปฏิเสธจากครอบครัวของฝ่ายหญิง อีกทั้งเป็นการทำลายเกียรติอีกด้วย บางครอบครัวจึงหาทางออกด้วยการส่งลูกสาวที่เห็นว่าหากยังอยู่ในหมู่บ้านจะไม่ปลอดภัย ให้ไปอยู่ในการดูแลของโตะครูภูมิ ด้วยความมั่นใจว่าไม่มีใครกล้าจุดไปอีก ทั้งนี้ด้วยเกรงกลัวบารมีของโตะครู

โตะครูหะยียับดุลเลาะห์ ปิยา เล่าถึงวันเสียชีวิตของท่านโตะครูวันอะห์หมัดว่า เล่ากันว่ามีคนแปลกหน้าสิบคนใส่ชุดขาวมาร่วมในพิธีละหมาดญะนาเซฮ์ (การละหมาดให้กับผู้ตาย) ทุกคนแต่งกายเหมือนคนแปลกหน้าที่มาพบท่านในวันที่ท่านจะไปเรียนที่เมกกะ คนเหล่านี้ไม่มีผู้ใดในปอเนาะรู้จักเลย และหลังจากเสร็จพิธีแล้ว ปรากฏว่าคนเหล่านี้ได้หายไป ไม่มีผู้ใดพบเห็นอีกเลย

เป็นที่น่าแปลกใจอยู่อย่างหนึ่งว่า ถึงแม้ท่านโตะครูวันอะห์หมัดจะเป็นผู้รู้ทางศาสนา และเป็นโตะครูอันเป็นที่ยกย่องและนับหน้าถือตา แต่ทว่าท่านไม่เคยเป็น "อิหม่าม" นำละหมาดในการละหมาดแต่ละเวลาเลย แม้กระทั่งภายในปอเนาะของตนเอง การนำละหมาดแต่ละครั้งท่านจะเลือกสรรบรรดาลูกศิษย์ที่มีความรู้และอาวุโสผลัดเปลี่ยนกันไป โดยท่านเป็นผู้ตาม สาเหตุที่ท่านโตะครูไม่นำละหมาดเกิดจากท่านเองไม่สามารถเปล่งเสียงคำว่า "รอ" ได้ถูกต้องตามหลักการออกเสียงทางภาษาอาหรับ ทั้งนี้เนื่องจากการป่วยไข้ในวัยเด็กของท่านทำให้ลิ้นของท่านแข็ง บุคคลที่เป็นอิหม่ามเป็นประจำที่ปอเนาะในสมัยของท่านโตะครูคือโตะครูหะยียับดุลกอเดอร์ บือแนรามาและหะยียับดุลเลาะห์ ตีตี

บรรดาลูกศิษย์ของท่านโตะครูวันอะห์หมัด ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ปอเนาะภูมิเป็นปอเนาะแห่งหนึ่งที่เป็นที่รู้จักและได้รับการยอมรับในชาวมุสลิมปัตตานี ทั้งนี้เพราะผู้ก่อตั้งปอเนาะเป็นผู้มีความรู้ทางศาสนาและมีสิริมงคล (บารากัต) บรรดาผู้ปกครองของนักเรียนสมัยนั้นไม่ว่า

ใกล้หรือไกลจึงตั้งความหวังที่จะส่งลูกหลานมาเข้ารับการอบรมบ่มนิสัยและเรียนรู้ศาสตร์กับท่าน อีกทั้งลูกศิษย์ของท่านที่จบไปก็เป็นตัวอย่างถึงคุณภาพการเรียนการสอนของปอเนาะแห่งนี้ โต๊ะครู หะยี อับดุลเลาะห์ ตีตี บ้านปียา กล่าวว่า นักเรียนส่วนใหญ่ที่เรียนในปอเนาะปี่ริมมิงหรือภูมิกับ ท่านโต๊ะครู สามารถที่จะสอนหนังสือตามปอเนาะต่างๆ ได้ ชั้นแรกอาจเริ่มด้วยการเป็นครูน้อย ก่อน และสุดท้ายเป็นโต๊ะครูอย่างสมบูรณ์ จากรายชื่อลูกศิษย์ของท่านต่อไปนี้ ย่อมเป็นหลักฐานที่ชัดเจนถึงคำบอกเล่าดังกล่าวว่าจริงเท็จเพียงใด รายชื่อต่อไปนี้คือชื่อของบรรดาลูกศิษย์ของท่าน โต๊ะครูปอเนาะภูมิกับ ที่สามารถเปิดปอเนาะและเป็นโต๊ะครูสอนศาสนาในพื้นที่จังหวัดปัตตานีและพื้นที่ใกล้เคียง ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๔๓-๒๕๖๓ บางคนยังคงสอนอยู่จนปัจจุบัน :

- หะยีอาซัน โต๊ะครูปอเนาะมาโง เสียชีวิตแล้ว
- หะยีอิสมาแอล โต๊ะครูปอเนาะสะมาลา (ซีมลา) เสียชีวิตแล้ว
- หะยีอับดุลเลาะห์ โต๊ะครูปอเนาะบือนังกือบง เสียชีวิตแล้ว
- หะยีปะจิอาแว โต๊ะครูปอเนาะกลาพอ
- หะยีอับดุลรอเซ โต๊ะครูปอเนาะชายะ
- หะยีอิสมาแอล โต๊ะครูปอเนาะชายะ
- หะยีมะบือดะห์ โต๊ะครูปอเนาะเจาะกือแย (สายบุรีอิสลามวิทยา)
- หะยีนิมะ โต๊ะครูปอเนาะจ่อแม สายบุรี (ตรุณศาสตร์วิทยา)
- หะยีอิสมาแอล โต๊ะครูบลูกาตูวะห์ (การอมัต)
- หะยียะห์ยอ โต๊ะครูปอเนาะซามิลัน มาเลเชีย
- หะยียะห์มุด โต๊ะครูปอเนาะซามิลัน มาเลเชีย
- หะยีรอมลี (โต๊ะเยาะห์ลี) ป่าหัง มาเลเชีย เสียชีวิตแล้ว
- หะยีอิสมาแอล โต๊ะครูปอเนาะบ้านตาล (บิดาของ ดร.สุรินทร์ พิศสุวรรณ) เสียชีวิตแล้ว
- หะยีเปาะจิ ซูปา โต๊ะครูปอเนาะกอตอ อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี (เสียชีวิตแล้ว)
- หะยีเปาะจุเซ็ง จังหวัดนครศรีธรรมราช
- หะยีอับดุลเราะห์มาน แมลา
- หะยีอับรอเฮม ยามู อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี
- หะยีประเสริฐ มะหะหมัด (อดีตจุฬาราชมนตรี) เสียชีวิตแล้ว
- หะยีมุซา โต๊ะครูปอเนาะจาโละจันอ (พม่า)
- หะยีซาอิด โต๊ะครูปอเนาะจาโละบือซา (พม่า)
- หะยีสุเซ็น โต๊ะครูปอเนาะจาโละบือซา (พม่า)
- หะยีอับดุลเลาะห์ โต๊ะครูปอเนาะจาโละบือซา (พม่า)
- หะยีอับดุลกอเดร์ โต๊ะครูปอเนาะบือนารามาเาะห์ อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี

- หะยียับดุลเลาะห์ โต๊ะครูปอเนาะเปีย อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี
- หะยียะห์หมัด มะหะหมัด (แบบมะ ครูบางกอก) เสียชีวิตแล้ว
- หะยิมะ ตรังกานู มาเลเซีย เสียชีวิตแล้ว
- หะยียับดุลวาฮับ (ลาดด้วน ปทุมธานี)
- หะยือซอและห์ ลาติฟี โต๊ะครูปอเนาะทำอิฐศึกษา นนทบุรี
- หะยิมะ จัรรง โต๊ะครูจัรรง
- หะยียะห์ โต๊ะครูปอเนาะโต๊ะซอ อำเภอสายบุรี (เสียชีวิตแล้ว)
- หะยียิลมาแอล กลาพอ อำเภอสายบุรี
- หะยียาลี ไชยา (ครูลี ไชยา มักกะห์) เสียชีวิตแล้ว
- หะยียับดุลเราะห์มาน อาดำ (โต๊ะครูคนที่ ๓ ของปอเนาะภูมิ)
- หะยียับดุลเราะห์มาน ซูลง โต๊ะครูผู้ช่วยปอเนาะภูมิปัจจุบัน และเป็นผู้อาวโส
- หะยิมุฮัมหมัด นูรฮานัน รัฐเปรัก มาเลเซีย

ประวัติหะยียับดุลเราะห์มาน บิน ฮัจยีนุรุดดีน อาดำ

ฮัจยีอับดุลเราะห์มาน บิน ฮัจยีนุรุดดีน อาดำ หรือเป็นที่รู้จักกันในนาม “بابอแม” ปอเนาะปิร์มิง ท่านเกิด ณ หมู่บ้านบางโพธิ์ ตำบลคูบางหลวง อำเภอลาดหลุมแก้ว จังหวัดปทุมธานี บิดาชื่อฮัจยีนุรุดดีน อาดำ มารดาชื่อไชนับ ท่านมีพี่น้องทั้งหมด ๖ คน เป็นชาย ๒ คน หญิง ๔ คน ท่านเป็นบุตรคนโตของบรรดาพี่น้องทั้งหมด

ชีวิตการศึกษา การศึกษาครั้งแรก อัลมัธมูม ซาอูนา ฮัจยีอับดุลเราะห์มาน หรือبابอแม เข้ามาศึกษา ณ ปอเนาะปิร์มิงเมื่ออายุประมาณ ๑๓ ปี โดยการนำของบิดา ในระยะนั้นคนกรุงเทพฯ มักลงมาเรียนปอเนาะ และปอเนาะภูมิเป็นที่รู้จักกันดีในหมู่คนที่เรียนปอเนาะ หลังจากนั้นท่านโต๊ะครูเริ่มมีบทบาทต่อการศึกษามากขึ้น และเป็นที่รู้จักในบรรดามิตรสหายของท่าน ท่านเป็นคนสมองไว ความคิดปราดเปรื่องมาแต่เด็ก ชอบการศึกษาเป็นชีวิตจิตใจ ท่านเป็นคนที่อัลเลาะห์ (ซ.บ.) ให้ไม่เหมือนกับคนอื่น คือเรียนรู้เร็ว ผิดกับบรรดานักเรียนทั่วไป ทำให้ท่านเป็นหัวหน้านักเรียนได้ตั้งแต่อายุน้อย และเป็นคนสนิทของโต๊ะครูของท่านเอง ไม่ว่าจะเป็นการประชุมที่ใดก็ตาม โต๊ะครูของท่านจะชวนท่านไปด้วยกันเสมอ เรียกได้ว่าเป็นศิษย์เอกของโต๊ะครู เมื่อท่านอายุ ๒๑ ปี ท่านได้เริ่มสอนหนังสืออาหรับชั้นสูงจนเป็นที่แปลกใจของบรรดาศิษย์รุ่นพี่ยิ่งนัก หนังสือที่ท่านสอนอาทิเช่น อิลมุอัคลาต วิชามันเด็ก หนังสือบูโยรีมี และหนังสือดับชีรอัล-กุรอาน เป็นต้น ทว่าทั้งปอเนาะภูมิในสมัยนั้นต่างแปลกใจและสงสัยในตัวท่านเป็นอย่างยิ่ง เพราะมิใช่ทุกคนที่จะทำอย่างท่านได้ ท่านมีความแตกฉานในหลายวิชา เช่น วิชาฟิกฮ์ วิชาเตาฮีด วิชา

นาฏ วิชาชีพรฟ และอื่น ๆ อีกมากมาย นับว่าท่านเป็นผู้ถนัดและเชี่ยวชาญเป็นพิเศษคนหนึ่งในปีตตานี

ชีวิตการเป็นโต๊ะครู เมื่อท่านอายุได้ ๒๕ ปี ท่านได้สมรสกับบุตรสาวของท่านโต๊ะครูวันอะห์หมัด ชื่อวันอาฮิซะห์ นับแต่นั้นเป็นต้นมาชีวิตของท่านก็เริ่มก้าวเข้ามาเป็นผู้ช่วยโต๊ะครูในการสอนวิชาต่าง ๆ ในขณะเดียวกันท่านมีศิษย์รุ่นพี่ที่เป็นพี่เขยใหญ่ของโต๊ะครูทำการสอนคู่กับท่าน ท่านผู้นั้นคือฮัจยีรอมลี (โต๊ะเยาะลี) เป็นชาวตรังگانู ประเทศมาเลเซีย โต๊ะเยาะลีเป็นผู้ที่มีความรอบรู้ในด้านภาษายาวีคนหนึ่งี่หาคนเทียบเท่าได้ยากในสมัยนั้น ต่อมาโต๊ะเยาะลีได้เสียชีวิตลงเมื่อเดือนรอบีอุลเอาวัล ฮ.ศ. ๑๓๘๗ (พ.ศ. ๒๕๐๙) โต๊ะครูฮัจยีอับลเราะห์มานจึงได้ทำการสอนแทนโต๊ะครูเก่า และเป็นโต๊ะครูผู้มีในเวลานั้น นับได้ว่าเป็นโต๊ะครูที่มีอายุน้อย หากเทียบกับโต๊ะครูอื่นในเวลานั้น และเป็นที่ยอมรับของบรรดาอุลามะฮ์ (ผู้รู้) ในเขตพื้นที่ภาคใต้และภาคกลาง ท่านใช้ชีวิตการสอนอยู่กับลูกศิษย์อย่างน่าภาคภูมิใจ ท่านเป็นผู้จุดประกายในแวดวงวิชาการศาสนาในสมัยที่ท่านเป็นโต๊ะครู และเป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไปภายในวงราชการทุกระดับ นอกจากท่านจะเป็นโต๊ะครูที่สอนได้อย่างเชี่ยวชาญแล้ว ท่านยังพูดภาษาไทยได้ดี นอกจากนี้ท่านยังทำประโยชน์ส่วนรวม ด้วยการเป็นอาจารย์พิเศษที่โรงเรียนมะฮ์ดีฮันญ์ฏอลมะอาเรฟเป็นเวลา ๕ ปี

ใน พ.ศ. ๒๕๑๙ ได้เกิดเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ครั้งสำคัญขึ้นในจังหวัดปัตตานี คือการเดินขบวนประท้วงของชาวมุสลิม จนทำให้ฮัจยีอับลเราะห์มาน (พอเม็ง) ซึ่งเป็นหัวหน้ารูกานาตุลอุลามาปัตตานี (ชมรมอุลามะฮ์) ในขณะนั้น ต้องเดินทางลี้ภัยไปต่างประเทศ ทำให้คณะอุลามะฮ์ต้องทำการประชุมเพื่อพิจารณาเลือกผู้นำคนใหม่ และได้มีมติให้ท่านโต๊ะครูฮัจยีอับลเราะห์มาน อาดำ ดำรงตำแหน่งเป็นหัวหน้าคนที่ ๓ ช่วงที่ท่านได้ดำรงตำแหน่ง ท่านได้ทำหน้าที่สำคัญ เช่น เป็นผู้ไกล่เกลี่ยปัญหาความขัดแย้งระหว่างโต๊ะครูบางสถาบัน เป็นตัวแทนโต๊ะครูร่วมกับทางราชการ เข้าประชุมแก้ไขปัญหการประท้วงในปัตตานีจนปัญหาสงบเรียบร้อยดี และพยายามสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับงานของตะชะห์ และด้วยคุณงามความดีเหล่านี้ ในวันที่ ๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๓๔ ท่านได้รับเลือกให้เป็นอุลามะฮ์อาวุโสดีเด่น ในงานเมาลิดกลางแห่งประเทศไทย ฮ.ศ. ๑๔๑๑

ชีวิตการเป็นโต๊ะครูไม่ได้ทำให้ท่านมีความรู้ในตำราเพียงอย่างเดียว แต่ท่านยังศึกษาเรียนรู้โลกปัจจุบันอย่างใกล้ชิด ท่านเคยคิดที่จะเปิดสถาบันการศึกษาอิสลามขั้นสูงกับอาจารย์หะยีอับลเราะห์มาน (พอเม็ง) และบรรดาโต๊ะครูจังหวัดปัตตานี ณ บริเวณโรงพยาบาลยะหริ่ง ในปี พ.ศ. ๒๕๑๖ แต่เป็นที่น่าสนใจที่โครงการนี้ประสบอุปสรรคจนต้องยกเลิกไป ชีวิตของโต๊ะครูฮัจยีอับลเราะห์มานเน้นหนักทางด้านการค้นคว้างานศาสนาเป็นอย่างมาก ท่านมีความ

เป็นหน่วยงานหลังจนไม่เหน็ดเหนื่อยต่อการทำงาน โต๊ะครูไผ่ฝันอยากให้ชนรุ่นหลังและสังคมมุสลิมได้รับการปรับปรุงและพัฒนาดียิ่งขึ้นกว่าเดิมตลอดไป

ชีวิตบั้นปลายของโต๊ะครูหะยีอับดุลเราะห์มาน ท่านโต๊ะครูได้สมรสกับวันอาฮะหะมีบุตรด้วยกัน ๖ คน เป็นชาย ๓ คน และหญิง ๓ คน ในสมัยที่ท่านเป็นโต๊ะครู ท่านมีลูกศิษย์ประมาณ ๕๐๐ คน และลูกศิษย์ที่มีวิชาความรู้สูงอีกมากมาย วันหนึ่งท่านได้สั่งเสีย (วชิยัต) กับภรรยาและลูกชายของท่าน ขอให้มีการก่อสร้างมัสยิดประจำหมู่บ้านขึ้นโดยให้นำทุนการก่อสร้างจากการขายที่ดินที่เป็นวชิยัต (คำสั่งเสีย) ของมารดาของท่านที่จังหวัดปทุมธานีเป็นเนื้อที่ ๑๐ ไร่ เพื่อเป็นทุนในการสร้างมัสยิดประจำหมู่บ้านหลังใหม่ มัสยิดหลังใหม่นี้สร้างเสร็จในปี พ.ศ. ๒๕๔๕ โดย ใช้งบประมาณทั้งสิ้น ๖ ล้านบาท

เมื่อโต๊ะครูอายุได้ ๕๖ ปี ท่านได้ป่วยเป็นโรคเบาหวาน และอาการของโรคนี้ได้หนักขึ้นเรื่อยๆ จนกระทั่งเดือนรอมฎอน ฮ.ศ. ๑๔๑๑ ท่านได้เดินทางไปเมกกะเพื่อทำพิธีฮัจญ์และได้ป่วยหนักที่นั่น แต่เนื่องจากท่านตั้งใจที่จะจบชีวิตที่ภูมิจึงได้เดินทางกลับมาสู่เมืองไทยด้วยความทุลักทุเลเมื่อวันที่ ๑๐ เดือนชวาล ฮ.ศ. ๑๔๑๑ อาการของโรคกำเริบขึ้นเรื่อยๆ จนกระทั่งวันพฤหัสบดีที่ ๑๑ เดือนชุลเกียะดะห์ หมายถึง ๑ เดือนเต็มหลังจากกลับจากเมกกะ ท่านก็ได้กลับคืนสู่ความเมตตาของอัลเลาะห์ (ซ.บ.) รวมอายุของท่านโต๊ะครู ๖๑ ปี เป็นเวลา ๔๐ ปีที่ท่านได้เสียสละเพื่อรับใช้อิสลามนั้น เป็นเวลามีใช้น้อยเลย ขออัลเลาะห์ (ซ.บ.) จงรับการเสียสละและความดีงามของคนๆ หนึ่งอันยิ่งใหญ่ด้วยเทอญ หลุมฝังศพของท่านอยู่ที่สุสานประจำหมู่บ้าน โดยฝังใกล้กับหลุมศพของท่านโต๊ะครูวันอะห์หมัด

อาจารย์หะยีมุหัมมัด อาดำ (โต๊ะครูคนปัจจุบัน)

เป็นบุตรชายของโต๊ะครูคนที่สอง (หะยีอับดุลเราะห์มาน เบน หะยีนุรุดดีน อาดำ) เกิดเมื่อวันที่ ๓ พฤศจิกายน ๒๕๐๖ การศึกษาสามัญ จบมัธยมต้นจากโรงเรียนศาสนูปถัมภ์ สำเร็จการศึกษาระดับชานาวิ จากมะฮะดิดดารุลมะอาเรฟ จังหวัดปัตตานี และระดับปริญญาตรี จากมหาวิทยาลัยคิงซาอุด์ คณะครุศาสตร์ สาขาอิสลามศึกษา เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๔ เป็นโต๊ะครูปอเนาะภูมิคนปัจจุบัน

บทบาท

- เป็นคอเต็บมัสยิดนูรุลอิสลาม อัลบารมีนียะห์
- เป็นกรรมการชมรมอิหม่าม ประจำอำเภอยะหริ่ง
- เป็นกรรมการประจำศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน อำเภอยะหริ่ง
- เป็นกรรมการตำรวจ สถานีตำรวจภูธร อำเภอยะหริ่ง
- เป็นกรรมการสาธารณสุข จังหวัดปัตตานี

- เป็นวิทยากรพิเศษให้กับกำลังพลของโครงการทักษิณพัฒนา ปี พ.ศ. ๒๕๔๓ จนถึงปัจจุบัน

หน้าที่

- เป็นเจ้าของและผู้จัดการโรงเรียนนุรุลอิสลามภูมิวิทยา
- เป็นอาจารย์พิเศษ โรงเรียนมะฮัลดารุลมะอาเรฟ จังหวัดปัตตานี
- เป็นอาจารย์พิเศษ ประจำโรงเรียนอิสลามนิติวิทย์ อำเภอทุ่งยางแดง จังหวัดปัตตานี

อาจารย์หะยีหมัมมัด อาดำ

ผลงาน

- ร่วมจัดทำคู่มือข้าราชการครูในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้
- เขียนบทความในวารสาร "โครงการทักษิณพัฒนา"
- ร่วมจัดตั้งโครงการ "โรงเรียนปอเนาะ" สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยดำรงตำแหน่งเลขาธิการมรม
- ร่วมจัดสร้างมัสยิดให้กับหมู่บ้าน
- เข้าร่วมกิจกรรมกับกองทุน sif จัดสัมมนาผู้นำอิสลามห้าจังหวัดชายแดนภาคใต้
- ศึกษาดูงานของคณะกรรมการสถานศึกษา ในสังกัดการประถมศึกษาแห่งชาติ ที่ กรุงเทพฯ

- เข้าร่วมประชาพิจารณ์หลักสูตรอิสลามศึกษา ของสำนักงานประมศึกษาแห่งชาติ
- เข้ารับการอบรมการแก้ไขปัญหายาเสพติด ที่โรงพยาบาลอภัยรักษ์ จังหวัดปทุมธานี
- เยี่ยมเยียนพี่น้องมุสลิมที่ประเทศมาเลเซีย พม่า อินโดนีเซีย สิงคโปร์ ออสเตรเลีย และแถบประเทศอาหรับ เช่น ซาอุดีอาระเบีย อียิปต์ จอร์แดน ซูดาน

ความเจริญของปอเนาะภูมิ

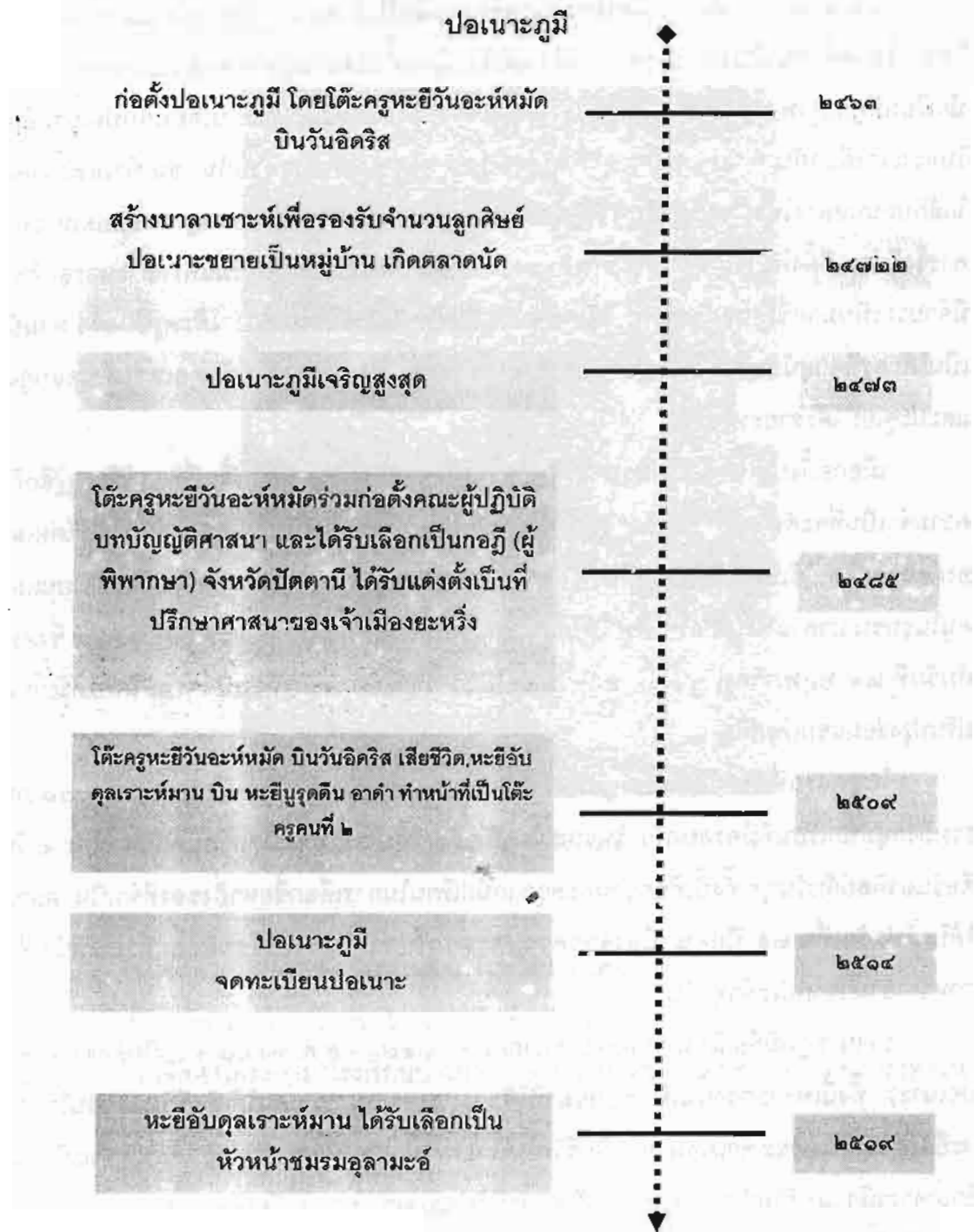
ปอเนาะภูมิมีชื่อเต็มว่า "มัดรอซะฮ์นุรุลอิสลามอัลบิรมีนียะห์" หรือโรงเรียนนุรุลอิสลามภูมิวิทยา ได้ก่อตั้งขึ้นเป็นปอเนาะขนาดเล็ก แต่ด้วยผู้ก่อตั้งมีความรู้ทางศาสนาเป็นอย่างดีและนักเรียนมีคุณภาพ ปอเนาะจึงมีความเจริญรุดหน้าอย่างรวดเร็วเมื่อเปรียบเทียบกับปอเนาะอื่นๆ ในละแวกเดียวกัน ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากองค์ประกอบหลายอย่างด้วยกัน เช่น ทำเลที่ตั้งที่อยู่ใกล้กับถนนหลวงในขณะนั้น (เส้นทางปัตตานี-สทิงบุรี) ต่างกับปอเนาะบือแนญเจ และปอเนาะยา-การซึ่งมีทำเลที่ตั้งที่ห่างไกลยากแก่การเดินทางไปถึง ชื่อเสียงของโต๊ะภูมิเริ่มแพร่หลายและลูกศิษย์มีจำนวนเพิ่มมากขึ้น นอกจากท่านโต๊ะครูจะมีความรู้ทางศาสนามากกว่าโต๊ะครูอื่นแล้ว ท่านยังเป็นโต๊ะครูที่อายุน้อยกว่าโต๊ะครูท่านอื่น เช่น โต๊ะครูกลาพอ โต๊ะครูหะยีอับลเลาะห์ บือแนญเจ และปะจูเยะ โต๊ะรายอหะยี

เมื่อก่อตั้งปอเนาะได้ไม่นาน ลูกศิษย์ท่านโต๊ะครูภูมิมีจำนวนมากขึ้นเรื่อยๆ โต๊ะครูรู้สึกถึงความจำเป็นที่จะต้องสร้าง "บาสา" (สุเหร่า) ใหม่ เพื่อความสะดวกในการแสดงความภักดีต่อเอกองค์อัลลอฮ์และใช้เป็นที่เรียนหนังสือ ด้วยความพยายามอย่างจริงจังของท่านร่วมกับนักเรียนและคนในชุมชน บาสาแห่งใหม่สร้างด้วยไม้ได้ถูกสร้างขึ้นเมื่อวันที่ ๑๔ ซุลฮิจยะห์ ฮ.ศ. ๑๓๔๗ ซึ่งตรงกับวันที่ ๒๔ พฤษภาคม ๒๔๗๒ บาสาแห่งนี้ยังคงอยู่ที่ปอเนาะภูมิในปัจจุบัน โดยได้รับการปรับปรุงซ่อมแซมเพิ่มเติม

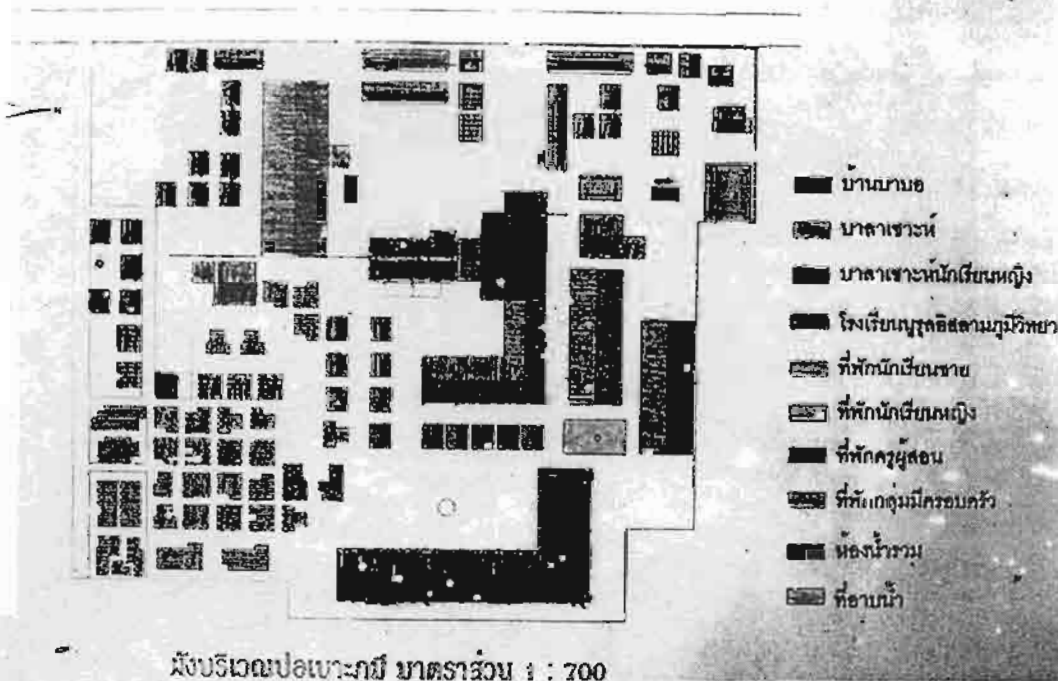
ในยุคแรกที่เรียกได้ว่าเป็นยุคทองของปอเนาะ ปอเนาะภูมิมีนักเรียนทั้งหมด ๘๐๐ คน รวมถึงกลุ่มนักเรียนที่มีครอบครัว ในขณะนั้นบริเวณหน้าปอเนาะจะมีตลาดนัดสัปดาห์ละ ๒ วัน คือวันอาทิตย์กับวันพุธ ทั้งนี้เพื่อความสะดวกแก่นักเรียนในการเลือกซื้อหาสิ่งของที่จำเป็น ตลาดได้ปิดไปแล้วเมื่อ ๒๕ ปีก่อน เนื่องจากความสะดวกในการจับจ่ายใช้สอยและมีรถขายสินค้าอาหาร เข้ามาขายประจำทุกวัน

ปอเนาะภูมิมีชื่อเสียงมากที่สุดประมาณ พ.ศ. ๒๔๗๓ - พ.ศ. ๒๔๘๓ (๑๐ปีหลังจากก่อตั้งปอเนาะ) ทั้งนี้เพราะช่วงนั้นเป็นเวลาที่โต๊ะครูปอเนาะหลายๆ คนได้เสียชีวิตลง เช่นโต๊ะครูหะยีอับลมุบีน ลาละ อำเภอมายอ เสียชีวิตในปี พ.ศ. ๒๔๗๕ โต๊ะครูปะจูเยะ โต๊ะรายอหะยี ยามู อำเภอยะหริ่ง เสียชีวิตปี พ.ศ. ๒๔๗๘ โต๊ะครูหะยีอับลรือเซด บานา เสียชีวิต พ.ศ. ๒๔๘๑ โต๊ะครูบาโลเสียชีวิต พ.ศ. ๒๔๘๕ โต๊ะครูยาการเสียชีวิตปี พ.ศ. ๒๔๘๗ โต๊ะครูหะยีอับลเลาะห์ ปอเนาะญูเจเสียชีวิต พ.ศ. ๒๔๘๙ ในช่วงนี้มีปอเนาะเกิดขึ้นหลายแห่งด้วยกันคือ ปอเนาะดาลอ ปอเนาะ

ปอชั้น ปอเนาะเมาะโง และปอเนาะบือแนเกอบง แต่ปอเนาะเหล่านี้เพิ่งเริ่มก่อตั้งจึงยังไม่มีบทบาทเด่นชัดเท่าปอเนาะภูมิ แต่เมื่อผ่านพ้นช่วงที่ปอเนาะภูมิมีชื่อเสียงไปแล้ว ปอเนาะเหล่านี้มีบทบาทมากขึ้น และเริ่มเป็นที่รู้จักในสังคมปัตตานี โต๊ะครูของปอเนาะเมาะโงชื่อว่าหะยิฮันเมาะโง และ โต๊ะครูของปอเนาะบือแนเกอบง ชื่อว่าหะยิฮันดุลละหะห์บือแนเกอบงเป็นศิษย์เก่าของปอเนาะภูมินี่เอง

ลำดับเหตุการณ์สำคัญของปอเนาะภูมิ

ผังบริเวณปอเนาะภูมิ

สภาพโดยทั่วไปและลักษณะสถาปัตยกรรมของปอเนาะ

สภาพพื้นที่ภายในปอเนาะภูมินั้น มีการปลูกมะพร้าวครอบคลุมไปทั่ว ซึ่งต้นมะพร้าวนั้น ปลูกพร้อมๆ กับปอเนาะ ที่พักแต่ละหลังก็จะปลูกต้นไม้ ทั้งไม้ดอกและไม้ประดับเพื่อความสวยงาม ในบริเวณปอเนาะจะมีการแบ่งโซน ๓ ส่วน ส่วนแรกเป็นส่วนของนักเรียนชาย ส่วนที่สองคือส่วนของนักเรียนหญิง และส่วนสุดท้ายคือส่วนของผู้ที่มีครอบครัวและผู้สูงอายุ ประเภทอาคารภายในปอเนาะภูมิแบ่งออกได้ ๒ ประเภทด้วยกัน ได้แก่ อาคารเพื่อการปฏิบัติศาสนกิจ (บาลาเซาะห์) และอาคารพักอาศัย (บ้านบาบอและที่พักนักเรียน) โดยที่บาลาเซาะห์จะเป็นอาคารหลัก และ ศูนย์กลางของปอเนาะ เพราะเป็นสถานที่เรียนและประกอบกิจกรรมต่างๆ ส่วนบ้านบาบอหรือโต๊ะครูตั้งอยู่ใกล้ๆ กับบาลาเซาะห์ ซึ่งเป็นปกติธรรมดาของปอเนาะโดยทั่วไป

และส่วนที่ห้อมล้อมอยู่รายรอบทั้งด้านซ้าย ขวา และด้านหลังบาลาเซาะห์คือที่พักนักเรียน นักเรียนชายจะพักอยู่บริเวณด้านหน้า (ติดถนน) นักเรียนที่เป็นผู้หญิงพักอยู่ด้านหลัง ทางสัญจรภายในปอเนาะจะใช้พื้นที่ว่างระหว่างที่พักสำหรับสัญจร เพราะที่พักปลูกในลักษณะเรียงกันไปพื้นที่ว่างหน้าที่พักแต่ละหลังจึงเชื่อมกันเป็นทางสัญจรไปโดยปริยาย ที่พิเศษอยู่เล็กน้อยคือโซนซึ่งเป็นที่พักอาศัยของผู้ที่มีครอบครัวแล้ว ซึ่งเรียกกันว่า "ปอเนาะโน" นั้น จะเป็นถนนคอนกรีต ทำขึ้น

เพื่อสะดวกในการนำยานพาหนะเข้า-ออกเพื่อไปประกอบอาชีพ อาครแต่ละประเภทที่กล่าวมาทั้งหมดนั้นมีรายละเอียดดังนี้

บालาเซาะห์

อาคารเพื่อการศึกษา (บาลาเซาะห์)

บาลาเซาะห์ถือเป็นอาคารศูนย์กลางหลักของการเรียนระบบปอเนาะ เป็นอาคารสำหรับประกอบศาสนกิจและกิจกรรมต่างๆ ของปอเนาะ ซึ่งพอสรุปได้ว่า เป็นสถานที่ทำละหมาด (นมัสการพระผู้เป็นเจ้า) เป็นสถานที่จัดการเรียนการสอน เป็นสถานที่จัดพิธีกรรมทางศาสนา เป็นสถานที่ประชุม

จะเห็นได้ว่าบาลาเซาะห์เป็นอาคารที่ใช้สำหรับประกอบกิจกรรมหลากหลายประเภทด้วยกัน นอกเหนือจากที่กล่าวมา บาลาเซาะห์ยังเป็นสถานที่ทำบุญและรับประทานอาหารในบางโอกาส หากจะเปรียบบาลาเซาะห์เป็นอาคารอเนกประสงค์ก็ไม่ผิดนัก หลายๆ กิจกรรมทั้งที่เป็นกิจกรรมส่วนตัวและกิจกรรมส่วนรวมก็มักจะมาจัดกันที่บาลาเซาะห์แทบทั้งสิ้น

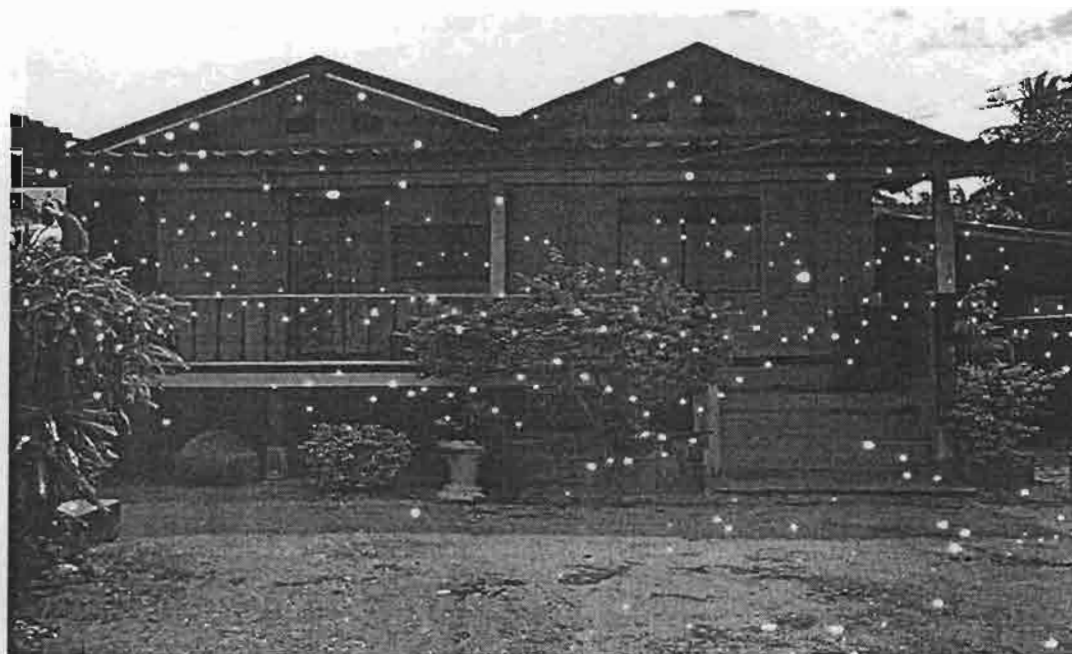
บาลาเซาะห์ของปอเนาะภูมิเริ่มวางรากฐานเมื่อวันที่ ๑๔ ซุลฮิจยะห์ ฮิจเราะห์ศักราชที่ ๑๓๔๗ หรือตรงกับวันที่ ๒๔ พฤษภาคม ค.ศ. ๑๙๒๙ เป็นอาคารไม้สองชั้นหลังคาทรงจั่ว สร้างขึ้นเพื่อรองรับจำนวนนักเรียนที่เพิ่มมากขึ้นในขณะนั้น (แต่เดิมโต๊ะครูจะทำการสอนที่บ้านของท่านเอง)

บาลาเซาะห์ของปอเนาะภูมิได้รับการบูรณะซ่อมแซมเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน บาลาเซาะห์ในปัจจุบันนี้เป็นอาคารสองชั้น ชั้นล่างได้ทำการก่อผนังและปรับปรุงเป็นห้องเรียนสำหรับการเรียน

ชั้นพื้นฐาน และทำการเพิ่มพื้นที่เพื่อจัดกิจกรรมตามการใช้งานที่มีมากขึ้น ชั้นบนเป็นที่ทำละหมาด และสำหรับการเรียนในชั้นที่สูงขึ้นมา ส่วนของบालาเฮะฮ์ที่มีมาแต่แรกเริ่มและยังคงอยู่ในปัจจุบันก็คือส่วนที่เป็นโครงสร้างหลักเท่านั้น เช่น ฐานราก เสา เป็นต้น

อาคารพักอาศัย

บ้านบาบอ (โต๊ะครู) เป็นอาคารไม้ชั้นเดียว เป็นบ้านลักษณะสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นภาคใต้ หลังคาทรงโบราณ โครงสร้างทั้งหมดไม่ว่าจะเป็นเสา คาน ตง พื้นและผนังทำด้วยไม้ หลังคาบุกระเบื้องดินเผา บ้านหลังนี้ต่อเติมเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ โดยเฉพาะในช่วงแรกๆ จำนวนของห้อง จะเพิ่มขึ้นตามจำนวนภรรยาของบาบอ ซึ่งศาสนาอิสลามกำหนดให้มีได้มากที่สุด ๔ คน จำนวนห้องนอนก็จะมี ๔ ห้องเช่นกัน ภายหลังขนาดครอบครัวใหญ่ขึ้น คนเพิ่มขึ้น ขนาดของบ้านก็ขยายตามไปด้วย

บ้านบาบอ

ที่พักนักเรียน นักเรียนที่เล่าเรียนในปอเนาะภูมินั้นมีทั้งชายและหญิง มาจากที่ต่างๆ ทั้งในละแวกใกล้เคียงกับปอเนาะ และต่างจังหวัด เช่น ยะลา นราธิวาส กรุงเทพฯ ปทุมธานี ฯลฯ ในปอเนาะ นอกจากนี้ยังมีนักเรียนส่วนหนึ่งจากประเทศมาเลเซียและกัมพูชาเข้ามาศึกษาด้วย ผู้ที่เรียนในปอเนาะเรียกว่า “โต๊ะปาเก” โต๊ะปาเกจะมีที่พักอาศัยประจำเป็นบ้านขนาดเล็ก ยกใต้ถุน ซึ่งเรียกกันว่า “ปอเนาะ” อันเป็นที่มาของชื่อสถานศึกษาประเภทนี้นั่นเอง ที่พักเหล่านี้ปลูกเรียงกันไป ทั้งทางซ้ายและขวาของบาลาเฮะฮ์ ส่วนที่ที่พักนักเรียนหญิงจะอยู่ด้านหลัง ถัดจากบ้านบาบอ

ไป ทางปอเนาะได้แบ่งเขตที่พักขายออกเป็น ๕ เขตด้วยกัน เพื่อง่ายต่อการดูแลความเป็นระเบียบเรียบร้อย และง่ายในการจัดกิจกรรมต่างๆ แต่ละเขตก็จะมีหัวหน้าและรองหัวหน้าคอยดูแล

ที่พักประจำของปอเนาะภูมิสามารถแบ่งได้ ๒ ประเภทด้วยกัน ได้แก่ ที่พักแบบเดี่ยว และที่พักแบบห้องแถว ที่พักประเภทนี้เป็นลักษณะดั้งเดิมที่ปลูกกันมาตั้งแต่ครั้งเริ่มก่อตั้งปอเนาะ เป็นบ้านชั้นเดียวยกได้สูง พื้นที่ใช้สอยประมาณ ๘ ตารางเมตร นิยมสร้างเป็นหลังคาจั่ว แรกเริ่มที่พักอาศัยประเภทนี้จะใช้วัสดุที่หาได้ง่ายในพื้นที่นั้นมาสร้าง อย่างเช่น เสา คาน ตง พื้น ทำจากไม้ ใช้ใบลานมาสานคล้ายเสื่อทำเป็นผนัง หรือไม้ก็ทำด้วยไม้ไผ่ หลังคามุงด้วยจากซึ่งสานกันเป็นตับๆ เรียงซ้อนกันไป เมื่อเก่าหรือชำรุดก็จะมีการซ่อมแซม โดยหาของใหม่มาทดแทน ไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายมากมาย เมื่อมีการเปลี่ยนหลังคาหรือซ่อมแซมปอเนาะ นักเรียนคนอื่นๆ ก็จะมาช่วยกันร่วมแรงร่วมใจกันโดยไม่ได้อะไรตอบแทน แสดงให้เห็นถึงความมีน้ำใจและความสัมพันธ์อันดีระหว่างโต๊ะปาเกด้วยกัน

ที่พักเดี่ยว

หลังจากที่ยุคสมัยเปลี่ยนไป มีการใช้แผ่นไม้มาทำผนัง ต่อม่อสร้างด้วยคอนกรีต หลังคามุง ด้วยกระเบื้องดินเผาหรือกระเบื้องลอน ความหลากหลายของปอเนาะในรายละเอียด วัสดุ และสีสันทันก็เปลี่ยนไป แต่รูปแบบของที่พักประเภทนี้ก็ยังคงเอกลักษณ์แบบดั้งเดิมไว้ไม่เปลี่ยนแปลง

สำหรับประโยชน์ใช้สอยภายในนั้น ประกอบไปด้วยส่วนที่เป็นพื้นที่ครัว พื้นที่นอนและมุมเล็กๆ สำหรับเก็บหนังสือ โดยมากแล้วที่พักจะไม่มีกำแพงผนังระหว่างพื้นที่นอนและพื้นที่ครัว แต่

จะทำการยกพื้นให้สูงขึ้นกว่าพื้นที่ครัวประมาณ ๑๐ เซนติเมตร นักเรียนชายและหญิงจะใช้ที่พักรับประทานอาหาร ทานอาหาร อ่านหนังสือ ที่พักบางหลังมีห้องน้ำในตัว แต่โดยส่วนใหญ่แล้วนักเรียนจะใช้สถานที่อาบน้ำรวม ซึ่งเป็นบ่อน้ำและใช้ห้องน้ำรวม ได้ทุนใช้สำหรับเก็บของ ไม้ที่ใช้สำหรับซ่อมแซมที่พักรับประทานอาหาร บางคนนำเปลมาผูกเพื่อนอนพักผอนก็มี ที่พักรับประทานอาหารหลังมีนักเรียนพักอยู่ประมาณ ๒-๓ คน สำหรับการนอนนั้น นักเรียนชายจะใช้ที่พักรับประทานอาหารเป็นสถานที่นอน ส่วนนักเรียนหญิงจะไปนอนรวมกันที่ศาลาปอเนาะใน (เป็นที่เรียนหนังสือสำหรับนักเรียนหญิงโดยเฉพาะ)

ที่พักแบบห้องแถวเป็นที่พักรับประทานอาหารซึ่งสร้างขึ้นภายหลัง คือเมื่อประมาณปี พ.ศ. ๒๕๓๒ ลักษณะเหมือนกับบ้านพักข้าราชการที่เป็นห้องแถวหัวไป ยกได้ทุน เป็นห้องติดกันประมาณ ๕ ห้อง ต่อม่อสร้างด้วยคอนกรีต ผนังไม้ หลังคากระเบื้องลอนเล็ก

ที่พักแบบห้องแถว

“ปอเนาะใน” เป็นพื้นที่ซึ่งเป็นที่พักอาศัยของผู้ที่มีครอบครัวแล้ว ซึ่งตั้งอยู่บริเวณด้านหลังบ้านบาบอ ลึกเข้าไปข้างใน แต่เดิมนั้นผู้ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่นี้ก็คือนักเรียนที่มาศึกษาหาความรู้ในปอเนาะ ในสมัยก่อนนั่นเอง เมื่อศึกษานานวันเข้าจนกระทั่งมีครอบครัว ด้วยความรู้ลึกซึ้งผูกพันกับปอเนาะ ไม่อยากกลับภูมิลำเนาเดิม จึงได้ตั้งรกรากถิ่นฐานอยู่ภายในปอเนาะ บางส่วนก็ประกอบอาชีพภายนอก บางส่วนก็เป็นครู ทำการสอนวิชาความรู้ให้กับนักเรียนรุ่นใหม่ๆ

ลักษณะที่หักอาศัยของพื้นที่นี้ไม่แตกต่างจากที่หักแบบเดี่ยวมากนัก คือยกใต้ถุนสูง แต่มีการแบ่งเป็นห้องที่ชัดเจนกว่า มีผนังกันเป็นลวดสวน มีห้องน้ำในตัว และมีขนาดกว้างกว่า ซึ่งไม่ต่างจากบ้านทั่วๆ ไปนั่นเอง

ที่หักปอเนาะใน

ชีวิตความเป็นอยู่ภายในปอเนาะภูมิ

การเล่าเรียนในปอเนาะทั่วๆ ไปรวมทั้งปอเนาะภูมินั้น ไม่มีการเก็บค่าใช่จ่ายหรือค่าศึกษาเล่าเรียนใดๆ ปอเนาะภูมิจัดตั้งขึ้นด้วยอุดมการณ์ที่จะถ่ายทอดเจตนารมณ์ของอัลลอฮ์ (ช.บ.) คือเพื่อให้มนุษย์ภักดีและศรัทธาต่อพระองค์ โดยทำหน้าที่เป็นสื่อเชื่อมโยงระหว่างมนุษย์กับพระเจ้า (นำบทบัญญัติที่มีในอัล-กุรอาน ซึ่งเป็นถ้อยคำของพระเจ้าไปเผยแพร่หรือทำการสอน) เผยแผ่ศาสนา พัฒนาและช่วยเหลือสังคม

แรกเริ่มผู้ที่มีความสนใจในการเรียนศาสนา และต้องการวิชาความรู้เพื่อนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะจากท้องถิ่นอื่น จะปลุกสร้างปอเนาะ (ที่หัก) รอบๆ บ้านโต๊ะครู เมื่อศึกษานานวันเข้าจนเป็นผู้รู้ มีความแตกฉานในด้านการศาสนาแล้วก็จะกลับไปยังภูมิลำเนาของตน ที่หักซึ่งสร้างไว้เดิมก็จะทำการบริจาคให้เป็นทรัพย์สินของปอเนาะ ผู้ที่เข้ามาเรียนในรุ่นต่อๆ มา ก็จะเข้าไปอยู่แทนที่โดยไม่ต้องสร้างปอเนาะขึ้นมาใหม่ แต่อาจจะทำการซ่อมแซมบ้างเป็นครั้งคราว สำหรับอาหารการกินนั้น ผู้เรียนต้องทำการช่วยเหลือตัวเอง โดยหุงหาอาหารด้วยตัวเองทั้งสิ้น บางคนอาจจะหุงหาอาหารและทานกันเป็นกลุ่มๆ ซึ่งก็จะสามารถประหยัดค่าใช้จ่ายได้มาก

อาหารที่มักสำรองไว้ตามปูเาะได้แก่ ข้าวสาร ปลาเค็ม ไข่ โดยอาจซื้อหามาจากตลาด
ใกล้เคียง หรือผู้เรียนนำมาเองจากบ้านเป็นครั้งคราว ผู้เรียนบางคนก็จะประกอบอาชีพไประหว่าง
ที่เรียนด้วย เช่น การเลี้ยงเป็ด ไก่ การปลูกผักสวนครัว รับจ้างกริดยาง ก่อสร้าง ทาสี แล้วแต่ว่าจะมี
งานประเภทใดในละแวกนั้น

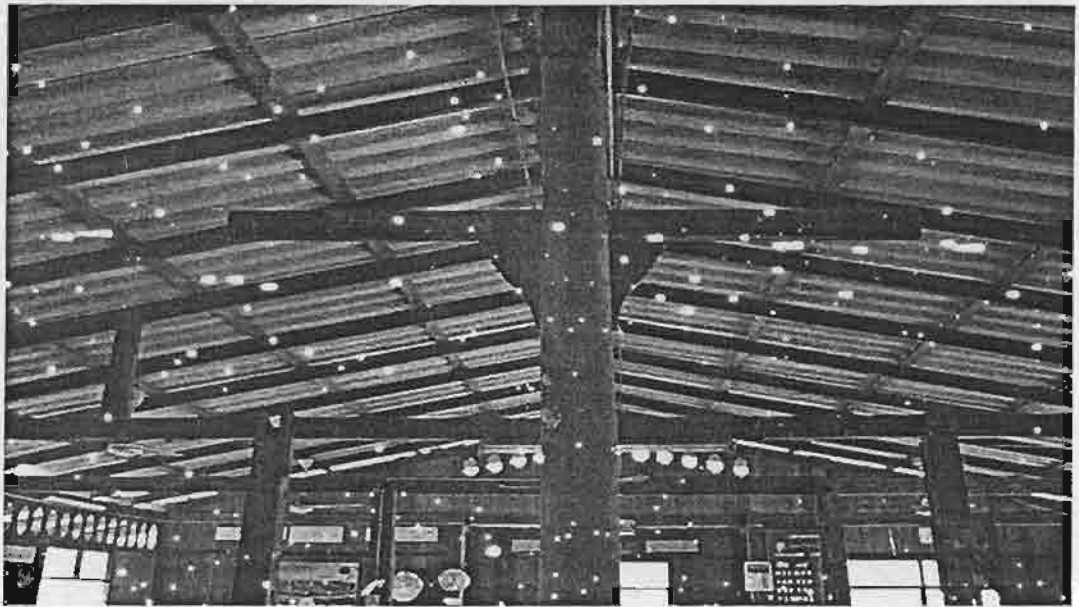

แสดงพื้นที่บะลาเซาะห์ ซึ่งใช้สำหรับการเรียนและการทำละหมาด

ปูเาะภูมิไม่มีการกำหนดเวลาในการเข้านอน ผู้เรียนต้องการเข้านอนเวลาใดก็ได้
เพียงแต่ต้องตื่นให้ทันละหมาดซุบฮี (ละหมาดก่อนตะวันขึ้น เวลาประมาณ ๐๕.๐๐ น.) ผู้ที่ตื่นไม่
ทันหรือไม่ได้เข้าเรียนในวิชาอัล-กูรอ่านหลังจากละหมาดถือว่ามีความผิด บทลงโทษที่ผู้เรียนจะ
ได้รับจะไม่แน่นอนตายตัว โดยอาจลงโทษให้กวาดขยะ ล้างห้องน้ำ ถูกดี หรือวิ่งรอบบะลาเซาะห์ก็
มี แล้วแต่จะทำผิดบ่อยครั้งแค่ไหน

โต๊ะปาเก (ผู้เรียน) ในสมัยก่อนมักจะใช้เวลาหลังเลิกเรียน (ประมาณ ๒๑.๐๐ น.) ในการ
ทบทวนและท่องจำบทเรียน ในส่วนนี้เองมีเรื่องเล่ากันว่า ในสมัยก่อนนั้นโต๊ะปาเกจะเป็นผู้ที่มี
ความมุ่งมั่นในการเรียนเป็นอย่างมาก มักจะอยู่ท่องหนังสืออยู่จนดึกจนดื่น แม้เวลาตีสามแล้วยัง
ไม่เข้านอน บางคนเพื่อให้สามารถอ่านหนังสือได้ตลอดทั้งคืน และไม่ต้องการให้ความง่วงมาเป็น
อุปสรรค ก็จะเป็นขึ้นไปบนต้นไม้ ไข่มือข้างหนึ่งเกาะลำต้นไว้ มืออีกข้างหนึ่งถือหนังสือ ขาเหยียบ
กิ่งไม้ไว้หรือบ้างก็นั่ง บนกิ่งไม้ วิธีการนี้คนอ่านจะไม่กล้าหลับหรือง่วงเพราะกลัวตก ทำให้สามารถ
อ่านหนังสือได้ตลอดทั้งคืน หรือบางคนก็นำลูกมะพร้าวผ่าครึ่งมาปาดส่วนหนึ่งออกให้เป็นลักษณะว่า

แล้วใช้หนุนแทนหมอน ซึ่งจะทำให้หลับไม่ค่อยสนิทเนื่องจากความแข็งของลูกมะพร้าว (วิธีการเหล่านี้เฉพาะบางคนเท่านั้น ไม่ได้หมายความว่าทำกันเป็นส่วนมาก) วิธีการอ่านหนังสือและจัดความสว่างในสมัยก่อนนั้นมีอีกมากมายหลายแบบ ที่แปลกๆ ก็มีมาก สิ่งสำคัญที่เราได้รับการฟังเรื่องเหล่านี้คือ ทำให้ทราบว่าคนในสมัยก่อนนั้นมีความมุ่งมั่นจริงจังในการเล่าเรียนเป็นอย่างมาก

ภาพแสดงเสาซึ่งใช้แขวนตะเกียงเพื่อให้แสงสว่าง ช่วงก่อนที่ปอเนาะจะมีไฟฟ้าใช้

ระหว่างใต้ะปาเก (ผู้เรียน) กับบาบอจะมีการประชุมร่วมกันอยู่เสมอ โดยกำหนดให้คืนวันพฤหัสบดี เวลาประมาณ ๒๐.๓๐ น. (หรือช่วงค่ำของวันพุธ ตามปฏิทินไทย เหตุที่เรียกช่วงค่ำของวันพุธว่าเป็นคืนวันพฤหัสบดี เนื่องจากการนับวันเดือนปีตามฮิจเราะห์ศักราช ซึ่งเป็นปีศักราชของอิสลามนั้น นับตามจันทร์คติซึ่งแตกต่างจากปฏิทินสุริยคติ ดังนั้นช่วงค่ำของวันพุธจึงเรียกเป็นคืนวันพฤหัสบดีในศาสนาอิสลาม) เป็นวันประชุมประจำสัปดาห์ เหตุที่มีการประชุมกันในคืนวันพฤหัสบดี เนื่องจากเป็นคืนสุดท้ายที่มีการเรียนการสอนในรอบสัปดาห์ และวันถัดไปเป็นวันหยุด (ปอเนาะภูมียุคการเรียนการสอน ๒ วันในหนึ่งสัปดาห์ คือวันพฤหัสบดี-วันศุกร์) โดยบาบอจะนำเรื่องที่เกิดขึ้นในสัปดาห์ที่ผ่านมาสรุปให้ฟัง ว่ามีส่วนใดที่ผู้เรียนควรแก้ไขปรับปรุง ส่วนใดที่เป็นสิ่งที่น่าสนใจ และมักมีการ ขอความคิดเห็นจากใต้ะปาเกอยู่เสมอๆ ในการแก้ไขปัญหาก็เป็นส่วนรวม นอกเหนือจากที่กล่าวมาจะมีการประชุมกันเมื่อมีปัญหาใดๆ เกิดขึ้น หรือเมื่อมีการจัดงานทำบุญ ประกอบพิธีกรรม สิ่งที่กล่าวมานั้นแสดงให้เห็นว่าผู้เรียนทุกคนมีส่วนร่วมในกิจกรรมของปอเนาะ มีสิทธิ์ที่จะเสนอความคิดเห็น

สำหรับวิธีการประชุมของปอเนาะภูมินั้น จะปฏิบัติตามแบบอย่างของท่านนบีมุฮัมมัด (ซอลย) ด้วยการคัดเลือกหัวหน้าในการประชุมขึ้นก่อน โดยความเห็นชอบของทุกคนในที่ประชุม ซึ่งผู้นำการประชุมในแต่ละครั้งก็จะมักจะสลับเปลี่ยนหมุนเวียนกันไป จากนั้นจะทำการอธิบาย มารยาทของการประชุม และการใช้สิทธิในการตัดสินใจในแต่ละเรื่องให้ทุกคนทราบ เมื่อทุกอย่างพร้อมก็จะเริ่มประชุม โดยการนำเสนอของผู้นำการประชุม หรือผู้นำอาจสอบถามเป็นรายคนว่ามี เรื่องใดที่ต้องการนำเสนอ ในที่ประชุมหรือไม่ ให้เสนอเรื่องมา ต่อจากนั้นที่ประชุมก็จะทำการ พิจารณาหารือ หาข้อตกลงและมติ ซึ่งทุกคนในที่ประชุมมีสิทธิที่จะออกเสียงหรือเสนอความคิดเห็นของตนเอง

วิถีการดำเนินชีวิตและความสัมพันธ์ของโต๊ะปาเก้กับบาบอในปอเนาะนั้น เปรียบเสมือน พ่อกับลูก เรื่องใดที่เป็นปัญหาก็จะมีการเล่าสู่กันฟัง และแก้ไขปัญหาร่วมกันอยู่เสมอ (โดยมาก แล้วโต๊ะปาเก้จะเป็นฝ่ายสร้างปัญหา ส่วนبابอก็จะเป็นผู้แก้ปัญห) โต๊ะปาเก้ที่เป็นผู้ชายมักจะ นำเอาبابอเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต ส่วนผู้หญิงก็จำตัวอย่างจากมามา (ภรรยาของبابอ) ผู้คนในปอเนาะจะมีการประกอบกิจกรรมร่วมกันอยู่ทุกวัน ละหมาดร่วมกันอย่างน้อยวันละ ๕ ครั้ง บางครั้งก็รับประทานอาหารร่วมกันเป็นกลุ่มใหญ่ เมื่อมีงานก็จะช่วยกันทำโดยไม่หวังสิ่งตอบแทน นานวันเข้าจากวันเป็นเดือน จากเดือนเป็นปี เป็นหลายๆ ปี ทุกคนจึงมีความรักซึ่งกัน และกัน รักปอเนาะ รักในศาสนา รักพระเจ้า เมื่อถึงคราวมีครอบครัว ด้วยความรักความผูกพันที่มี มานานจึงไม่อยากจากปอเนาะไปไหน จึงปักหลักสร้างเรือนสร้างครอบครัวอยู่ที่ปอเนาะต่อไป นี่เองที่เป็นบ่อเกิดแห่งความผูกพันกันระหว่างโต๊ะปาเก-بابอ ปอเนาะ-ชุมชน จนกระทั่งเกิดเป็น บ้านภูมิต่างที่เห็นในปัจจุบัน

สำหรับبابอหรือโต๊ะครูนั้นนอกจากการสอนเป็นปกติแล้ว ก็ยังมีการประกอบอาชีพ เช่นเดียวกับชาวบ้านทั่วไป รายได้หลักของبابอคือรายได้ที่มาจากผลผลิตทางด้านเกษตรกรรม การ ทำสวน เช่น สวนละมุด มะพร้าว ลองกอง รายได้อีกส่วนหนึ่งที่بابอได้รับคือชะกาต หรือการ บริจาค ซึ่งมุสลิมทุกคนที่อยู่ในชายที่ศาสนาได้กำหนดไว้จะต้องบริจาคเมื่อถึงกำหนดในทุกๆ ปี โดยที่بابอมีสิทธิในการรับบริจาคในฐานะที่เป็นผู้อุทิศเวลา และสั่งสอนความรู้ให้เป็นประโยชน์ ต่อสังคม

การควบคุมดูแลเด็กปอเนาะและวิธีการจัดการสอนให้ผู้เรียนเป็นคนดีของสังคม

วิธีการควบคุมดูแลความประพฤติของปอเนาะภูมินี้ไม่ได้แตกต่างจากปอเนาะทั่วไป โดย ประกอบด้วยกฎระเบียบที่ผู้เรียนต้องปฏิบัติ กฎระเบียบที่เป็นข้อห้าม กฎระเบียบที่อนุญาตให้ทำได้

กฎระเบียบที่ทางปอเนาะให้ผู้เรียนทุกคนต้องปฏิบัติได้แก่ การทำละหมาดร่วมกัน ๕ เวลา เพราะการละหมาดเป็นหลักปฏิบัติที่สำคัญอันดับแรกที่มุสลิมต้องปฏิบัติมิได้ขาด ถือเป็นเสาหลัก ของศาสนา ทางปอเนาะถือว่าเมื่อผู้เรียนไม่สามารถละหมาดร่วมกัน ๕ เวลาได้ ก็เท่ากับขาดเสา

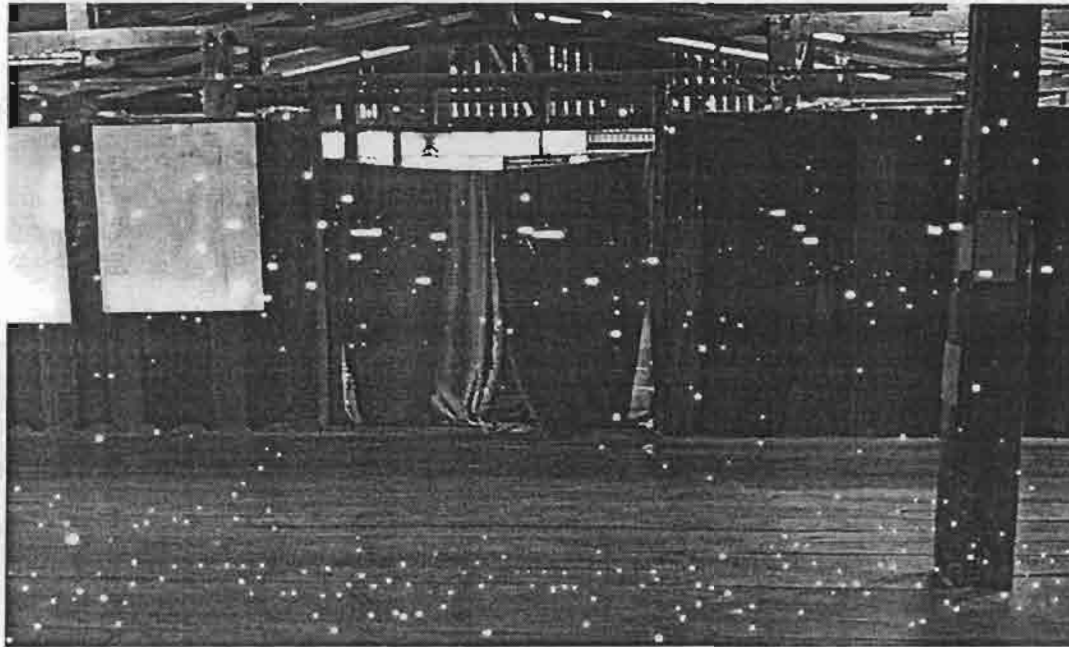
หลัก และเมื่อขาดเสาหลักแล้ว กิจกรรมอื่นๆ อันเป็นศาสนกิจหรือจริยวัตรของความเป็นมุสลิมที่ดี ย่อมไม่สามารถกระทำได้โดยไม่มีข้อบกพร่อง เปรียบเทียบได้กับบ้าน ต่อให้มีเพดาน หลังคา โคมไฟ หรือลายฉลุที่งดงามเพียงใด ก็ไม่สามารถที่จะสร้างให้เป็นบ้านที่ดี แข็งแรงและมั่นคงได้หากขาดเสา เพราะฉะนั้นการละหมาดจึงเป็นสิ่งแรกที่ทางปอเนาะออกเป็นกฎให้ผู้เรียนต้องปฏิบัติ

ในขณะเดียวกันนั้น หากทางปอเนาะมีกฎระเบียบควบคุมเพียงอย่างเดียว โดยไม่ได้ทำการชี้แนะแนวทางที่ถูกต้องให้ผู้เรียนได้ทราบ ย่อมเกิดปัญหาอื่นๆ ตามมาอีกมาก เพราะผู้เรียนย่อมไม่สามารถเข้าใจได้ว่า สิ่งใดที่เป็นแกนหลักในการดำรงชีวิต นอกเหนือจากวิชาความรู้ที่พึงได้รับ ซึ่งการชี้แนะแนวทางในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง มีจริยธรรมนั้น ไม่เป็นปัญหาสำหรับปอเนาะในทางปฏิบัติ เนื่องด้วยปรัชญาของปอเนาะก็คือการจัดการศึกษาและพัฒนาผู้เรียนให้เป็นบุคคลที่ดีของสังคม ให้เป็นคนมีคุณธรรม มีความซื่อสัตย์ มีมนุษยธรรม และวิชาที่ทำการสอนในปอเนาะส่วนใหญ่ก็คือวิชาที่เน้นแนวทางปฏิบัติตนตามกรอบของอิสลามอยู่แล้ว ส่วนวิชาที่เกี่ยวกับภาษา วิทยาศาสตร์ หรือวิชาอื่นๆ นั้น โต๊ะครูและผู้สอนท่านอื่นก็มักสอดแทรกเนื้อหาของศาสนา และความมีจริยธรรมในระหว่างการสอนอยู่เป็นประจำ ทำให้ผู้เรียนได้รับทราบและซึมซับความรู้ ความเข้าใจ และแนวทางการปฏิบัติตน ที่ถูกต้องอยู่ตลอดเวลา สิ่งนี้เองเป็นข้อได้เปรียบของปอเนาะและสถานศึกษาเอกชนสอนศาสนาอิสลามที่ดูโดดเด่นกว่าโรงเรียนสามัญทั่วไป ดังจะเห็นได้ว่าในปัจจุบันนี้ ทางภาครัฐมีความพยายามอย่างยิ่งที่จะปรับปรุงคุณภาพของผู้เรียน ซึ่งนอกจากมีวิชาความรู้แล้ว ทางรัฐยังต้องการให้ผู้เรียนมีจริยธรรม ศาสนา และเป็นคนดี ไม่หลงมัวเมาไปกับค่านิยมที่ผิดๆ มีความนอบน้อม มีความห่วงแหนและอนุรักษ์ประเพณีขนบธรรมเนียมดั้งเดิมของบรรพบุรุษไว้ และทางรัฐยังมีแนวคิดที่จะให้มีวิชาที่เกี่ยวกับจริยธรรม ศาสนาเพิ่มขึ้น รวมทั้งมีหลักการสอนที่สอดแทรกคุณธรรมอยู่ในวิชาเรียนด้วย ส่วนปอเนาะนั้นอย่างที่ได้กล่าวมาข้างต้น ทั้งวิชา หลักคุณธรรม จริยธรรม ก็เป็นส่วนหนึ่งในนโยบายที่มีมาตั้งแต่เริ่มก่อตั้งปอเนาะอยู่แล้ว เพราะฉะนั้นจึงสรุปได้ว่า ปอเนาะเป็นสถาบันที่เน้นการพัฒนาความคิดและจิตใจ วางแนวทางการดำรงชีวิต ให้อยู่ในกรอบของศาสนานั้นเอง

ทั้งนี้สิ่งที่แตกต่างออกไปของปอเนาะกับโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามคือ ปอเนาะจะเน้นการปฏิบัติของผู้เรียนเป็นสำคัญ ผู้เรียนได้เรียนแล้ว ต้องนำความรู้ที่ได้ไปใช้ปฏิบัติ และปฏิบัติจนเป็นนิสัย รวมทั้งสามารถตรวจสอบได้ว่าผู้เรียนมีจริยธรรมอย่างไร และได้ทำตามบทบัญญัติของศาสนาตามที่ได้เรียนมาหรือไม่ เพราะการเรียนที่ปอเนาะภูมิ เป็นการเรียนแบบเรียนประจำ มีที่พัก มีบาบอคอยสอดส่องดูแลความประพฤติ ทำให้สามารถรู้ได้ว่านักเรียนคนใดมีข้อบกพร่องใดที่ควรแก้ไข และสามารถชี้แนะรวมทั้งให้ข้อคิดเห็นที่ถูกต้องแก่นักเรียนได้ ในขณะที่โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามนั้น ผู้เรียนอาจจะเรียนแบบไปกลับ พักอยู่ที่บ้านหรือหอพัก โอกาสที่ผู้สอนจะ

สามารถรับรู้ได้ว่าผู้เรียนแต่ละคนมีคุณลักษณะเช่นไรนั้น จะทราบได้ก็ต่อเมื่ออยู่ระหว่างการเรียน หรือในเวลาเรียนเท่านั้น

ในส่วนของการควบคุมดูแลความเป็นอยู่ของนักเรียนชายและนักเรียนหญิงนั้น ทางปอเนาะ ได้จัดแบ่งพื้นที่ ที่พักและที่เรียนไว้ เพื่อให้ง่ายต่อการควบคุม ฝ่ายชายบาบอจะเป็นผู้รับผิดชอบ ส่วนทางฝ่ายหญิงนั้น มามาจะเป็นผู้ดูแลความสงบเรียบร้อย

การแบ่งพื้นที่โดยใช้ม่านกั้นระหว่างนักเรียนหญิงและนักเรียนชาย

การจัดการเรียนการสอน

ชาวมุสลิมมีการดำเนินชีวิตผูกพันกับศาสนามาก ถือได้ว่าหลักการศาสนาเป็นกฎหมาย เป็นหลักยึดถือของชีวิตที่เหนียวแน่น ศาสนาสำหรับชาวมุสลิมแล้วไม่ใช่เพียงแค่ที่พึ่งทางใจ แต่เป็นทุกสิ่งทุกอย่างในชีวิต

การเรียนที่ปอเนาะภูมิ มีทั้งแบบนั่งพื้น โดยเรียนที่ชั้นสองของบालาเซาะห์ และการเรียนในห้องเรียน ซึ่งเรียนตรงชั้นล่าง หากเป็นการเรียนชั้นบน จะเป็นการเรียนร่วมกันระหว่างนักเรียนชายและหญิง โดยจะมีผ้าและผนังกั้นไว้ โต๊ะครูจะทำการสอนด้วยการเปิดตำราอ่านและอธิบาย โดยอาศัยความรู้ที่เรียนมาและจากประสบการณ์ของตนเอง โต๊ะปาเก้ก็จะทำการจด ทั้งการจดจำ และเขียนในสิ่งที่สำคัญที่ต้องขยายความไว้ หลังการเรียนโต๊ะครูมักใช้เวลา ๑๐-๑๕ นาทีให้นักเรียนทั้งหลายจับกลุ่มกันอภิปรายและทบทวนบทเรียนกันเอง นับว่าเป็นการเรียนซ้ำ ๒ ครั้ง และเป็นการฝึกการสอนไปในตัว ปอเนาะภูมิได้จัดหลักสูตรและการเรียนรู้ไว้ดังนี้

วิชาที่เกี่ยวกับภาษา ได้แก่ การเรียนภาษามลายูอักษรยาวีและภาษาอาหรับ เนื่องด้วยตำราที่เกี่ยวกับศาสนานั้น โดยมากหรือเกือบทั้งหมดเป็นภาษามลายูและภาษาอาหรับ การเรียนรู้วิชาดังกล่าวจึงเป็นสิ่งจำเป็น นักเรียนที่มีความรู้และสามารถใช้ทั้งสองภาษาได้อย่างคล่องแคล่วจะสามารถศึกษาความรู้จากตำราได้เอง นอกเหนือจากที่ทางปอเนาะได้ทำการสอน

ตำราเรียนบางส่วนที่ใช้สำหรับการสอนที่ปอเนาะภูมิ

วิชาที่เกี่ยวกับศาสนาอิสลาม แบ่งเป็น วิชาฟิกฮ์ เป็นวิชาที่เกี่ยวกับนิติศาสตร์อิสลาม ข้อกฎหมาย บทบัญญัติ และการดำเนินชีวิตประจำวันตามครรลองของศาสนา อันเป็นจริยวัตรของชาวมุสลิม วิชาตะเซอาอุฟ เป็นวิชาที่เกี่ยวกับหลักการพัฒนาจิตใจ วิชาอากีดะห์ เป็นวิชาเกี่ยวกับหลักการยึดถือต่างๆ เช่น หลักการศรัทธา สถานที่จัดการเรียนการสอนของที่นี่มีอยู่ ๓ แห่งหลักๆ ด้วยกัน คือที่ บาลาเซาะฮ์หลัก (ทั้งชั้นบนและล่าง) บาลาเซาะฮ์บริเวณหน้าบ้านบานอาวูไล (บานอเลาะห์) และบาลาเซาะฮ์ทางฝั่งผู้หญิง

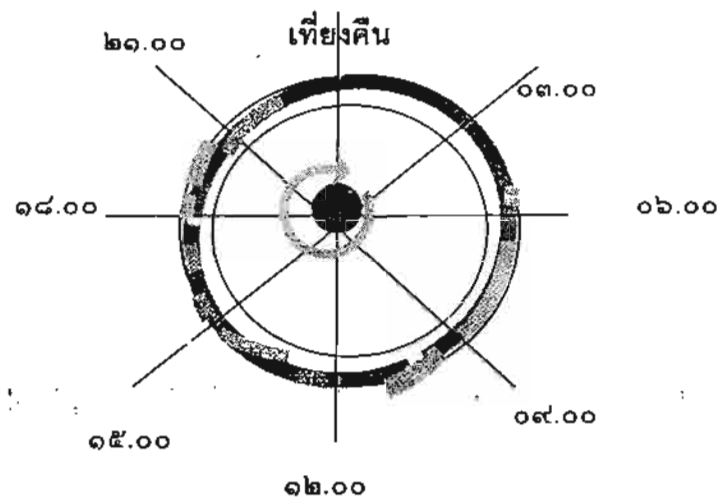

บालาแชะห์สำหรับการเรียนในระดับสูง

เวลาสำหรับการเรียนนั้นจะครอบคลุมตลอดทั้งวัน โดยทำการสอนหลังการละหมาดทั้ง ๕ เวลา และเวลาเสริมช่วง ๐๗.๓๐-๐๘.๓๐, ๐๙.๐๐-๑๑.๐๐ และ ๒๑.๓๐-๒๒.๑๐ ซึ่งสามารถแบ่งเวลาในการปฏิบัติศาสนกิจ เวลาเรียนและวิชาเรียนได้ดังนี้

๐๕.๐๐-๐๕.๓๐	ละหมาดซุบฮี (การนมัสการพระเจ้าช่วงก่อนตะวันขึ้น)
๐๕.๓๐-๐๖.๓๐	วิชาอัล-กุรอาน (อ่านพระคัมภีร์)
๐๖.๓๐-๐๗.๓๐	วิชาอรรถาธิบายอัล-กุรอาน
๐๗.๓๐-๐๘.๓๐	วิชาไวยากรณ์อาหรับ
๐๘.๐๐-๑๑.๐๐	วิชาไวยากรณ์อาหรับ, นิติศาสตร์อิสลาม
๑๒.๓๐-๑๓.๐๐	ละหมาดดูฮรี (การนมัสการพระเจ้าช่วงเที่ยง)
๑๓.๐๐-๑๔.๐๐	วิชาหลักศรัทธา
๑๕.๓๐-๑๖.๐๐	ละหมาดอัสนี (การนมัสการพระเจ้าช่วงบ่าย)
๑๖.๐๐-๑๗.๐๐	วิชาหลักการพัฒนาจิตใจ, นิติศาสตร์อิสลาม
๑๘.๓๐-๑๙.๐๐	ละหมาดมัฆริบ (การนมัสการพระเจ้าช่วงเย็น)
๑๙.๐๐-๑๙.๔๕	วิชานิติศาสตร์อิสลาม
๑๙.๔๕-๒๐.๑๕	ละหมาดอิชา (การนมัสการพระเจ้าช่วงค่ำ)
๒๐.๑๕-๒๑.๐๐	วิชาอัล-กุรอาน (อ่านพระคัมภีร์)
๒๑.๓๐-๒๒.๑๐	วิชาการจัดการมรดก

หมายเหตุ : ตารางเวลาเรียนและวิชาสามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามความเหมาะสมในช่วงเวลานั้นๆ

- ☐ ช่วงเวลาละหมาด
- ☐ ช่วงเวลาพัก
- ☐ ช่วงเวลาเรียน

จะเห็นได้ว่าระบบการเรียนของปอเนาะจะมีการเรียนการสอนครอบคลุมไปตลอดทั้งวัน การเรียนระบบปอเนาะนั้นเข้มข้นทั้งภาคเนื้อหาและภาคปฏิบัติ ผู้เรียนได้เรียนและได้ปฏิบัติจริง ลักษณะนี้เองที่ทำให้ผู้เรียนที่คลุกคลีอยู่กับศาสนาวันละหลายๆ ชั่วโมง ค่อยๆ ปรับเปลี่ยนตนเอง ด้วยความรู้ที่ได้จากการเรียนและการปฏิบัติ หล่อหลอมจนกลายเป็นคนที่มีทั้งกิริยาและจรรยา รวมทั้งจิตใจที่ดีงาม โดยเฉพาะจิตเจ้านั้นเป็นสิ่งสำคัญเป็นอย่างยิ่ง ผู้เรียนคนใดก็ตามที่สามารถเอาชนะและควบคุมจิตใจของตนเองได้แล้ว จะเป็นผู้ประสบความสำเร็จและปฏิบัติกิจอื่นๆ ได้โดยไม่มียากเย็น

ทัศนคติของนักเรียนต่อการเรียนที่ปอเนาะภูมิ

จากการสำรวจความคิดเห็นของนักเรียนเรื่องทัศนคติของนักเรียนต่อการเรียนที่ปอเนาะภูมิ โดยสุ่มสำรวจจากกลุ่มตัวอย่าง ๓๐ คน ชาย ๒๐ คน หญิง ๑๐ คน ช่วงอายุระหว่าง ๑๔-๒๕ ปี ได้ความคิดเห็นและสถิติที่น่าสนใจดังต่อไปนี้ (ทำการสำรวจ ณ วันที่ ๑๕ มีนาคม ๒๕๔๗)

ข้อมูลเบื้องต้น

- ภูมิลำเนาเดิมของนักเรียน	ปัตตานี	๗๔ %
	ภาคใต้ตอนล่าง	๑๔ %
	ภาคใต้ตอนบน	๒ %
	ภาคกลาง	๑๐ %

- เกณฑ์เฉลี่ยของผู้ที่ศึกษาปอเนาะภูมิ ๓ ปี ๖ เดือน (ระยะเวลาสูงสุด ๑๐ ปี)

ทัศนคติ

๑. สาเหตุที่มาเรียนปอเนาะ

- ต้องการศึกษาค้นคว้าหาความรู้ ๔๕ %
- ต้องการเรียนศาสนาโดยเฉพาะ ๒๒.๒๐ %
- ผู้ปกครองส่งมา ๑๔.๒๙ %
- เพื่อปรับปรุงตัว ๑๑.๑๑ %
- อยากรู้ภาษา ๗.๔๐ %

๒. สาเหตุที่เลือกมาเรียนปอเนาะนี้มี

- เป็นปอเนาะเก่าแก่ ๒๑.๗๖ %
- ตั้งใจมาเรียนเพราะชอบ ๒๑.๗๒ %
- ใกล้บ้าน ๒๑.๗๑ %
- ผู้ปกครองเลือก ๑๙.๐๔ %
- สอนดีมีประสิทธิภาพ ๘.๖๐ %
- ใกล้แหล่งชุมชน ๘.๖๐ %
- เครื่องครัดในเรื่องศาสนา ๕.๕๗ %

๓. ปอเนาะนี้มีต่างจากปอเนาะอื่นอย่างไร

- ไม่แตกต่าง ๐.๗๖ %
- มีการเรียนการสอนแบบดั้งเดิม ๒๓.๐๗ %
- การสอนหลากหลาย ๑๙.๒๓ %
- มีการสอนในระดับสูง ๑๕.๓๘ %
- มีอิสระในการเรียน ๗.๖๐ %
- ผู้สอนมีความเป็นผู้นำสูง ๓.๙๖ %

๔. สิ่งที่คุณคาดหวังว่าจะได้รับหลังจากเรียนจบแล้ว

- อยากได้ความรู้มากๆ ครอบคลุมทุกเนื้อหา ๓๗.๕๐ %
- สามารถเผยแพร่ความรู้, สอนผู้อื่นได้ ๓๓.๓๓ %
- นำความรู้ที่มีไปใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้ ๒๐.๘๓ %
- เป็นคนดี, เป็นแบบอย่างของชุมชน ๘.๓๗ %

๕. วางแผนไว้อย่างไรในอนาคต

- เป็นอาจารย์สอนศาสนา ๓๘.๔๖ %
- เรียนต่อไปเรื่อยๆ จนมีความรู้เพียงพอ ๒๓.๑๓ %
- เปิดปอเนาะ, เป็นผู้นำชุมชน ๑๙.๒๓ %

- เรียนต่อในระดับสูง ๗.๖๙ %
- อยากลองไปศึกษาปอเนาะอื่นดูบ้าง ๗.๖๙ %
- เรียนจนกระทั่งมีครอบครัว ๓.๘๐ %

๖. คิดเห็นอย่างไรกับคำกล่าวที่ว่า "ปอเนาะมีส่วนร่วมในการก่อการร้าย" ในส่วนนี้นักเรียนทั้งหมดตอบว่า ไม่เห็นด้วย และให้เหตุผลของคำกล่าวนี้นี้ว่า

- เกิดจากการเข้าใจผิด ๔๑.๖๖ %
- ผู้พูดไม่รู้จักปอเนาะดีพอ ๒๙.๑๘ %
- ถูกใส่ร้าย ๒๙.๑๖ %

ข้อมูลส่วนตัวของนักเรียน

๑. งานอดิเรกหรือสิ่งที่ชอบทำขณะอยู่ปอเนาะ

- อ่านหนังสือทบทวนบทเรียน ๓๘.๗๓ %
- เล่นกีฬา ๒๒.๕๘ %
- ปลูกต้นไม้, ทำสวน ๑๖.๑๒ %
- สนทนากับเพื่อน ๑๒.๙๐ %
- อ่านอัล-กรุอาน ๙.๖๗ %
- ทำความสะอาดปอเนาะ ๙.๖๗ %

๒. วิชาที่ชอบเรียน

- หลักไวยากรณ์อาหรับ ๔๔ %
- หลักศรัทธา ๒๐ %
- อัล-กรุอาน ๑๖ %
- นิติศาสตร์อิสลาม ๑๖ %
- อื่นๆ ๔ %

๓. คนที่ประทับใจที่สุดในปอเนาะ

- บาบอมะ (โต๊ะครูคนปัจจุบัน) ๓๐.๗๖ %
- บาบอเลาะห์ (โต๊ะครูอาวุโส) ๒๓.๐๗ %
- มามา ๑๑.๕๓ %
- แตเตาะห์ชะห์ (ภรรยาของโต๊ะครูคนปัจจุบัน) ๑๑.๕๓ %
- ผู้สอนท่านอื่นๆ ๒๓.๑๑ %

ด้วยสถิติจากแบบสอบถามความคิดเห็นและทัศนคติของเด็กปอเนาะช่วงต้น ทำให้เราได้ทราบว่า นักเรียนส่วนใหญ่ที่มาเรียนปอเนาะภูมิหวังที่จะได้วิชาความรู้ด้านศาสนา การที่ปอเนาะ

ภูมิเป็นปอเนาะที่เก่าแก่ มีชื่อเสียงมาแต่อดีตนั้นเป็นสาเหตุหลักที่ทำให้นักเรียนเลือกมาเรียนที่นี่ ส่วนความมุ่งหวังของนักเรียนต่อการเรียนปอเนาะคือต้องการความรู้ไปใช้ในชีวิตประจำวัน สามารถเป็นแบบอย่าง ที่ติดต่อชุมชนได้ และนักเรียนส่วนใหญ่ก็หวังที่จะเป็นครูสอนศาสนาต่อไปในอนาคตอีกด้วย

ในที่นี่มี ๑ กรณีตัวอย่างของนักเรียนปอเนาะซึ่งผ่านการศึกษาระดับปริญญาตรีมาแล้ว และเข้ามาศึกษาต่อที่ปอเนาะภูมิแห่งนี้ ในส่วนนี้จะทำให้เราได้ทราบถึงทัศนคติต่อระบบการศึกษาปอเนาะ และสิ่งที่ปอเนาะแตกต่างจากการศึกษาระดับปริญญาตรีในมุมมองของผู้ที่ได้สัมผัสการศึกษาทั้งสองระบบมาแล้ว

ข้อมูลนักเรียน

ชื่อ : ชารีฟ บุญพิศ
 ภูมิลำเนา : อำเภอเมือง จังหวัดยะลา
 การศึกษา : ปริญญาตรี ชำนาญสถาปัตยกรรม คณะเทคโนโลยีอุตสาหกรรม
 สถาบันราชภัฏพระนคร กรุงเทพฯ
 เข้าศึกษาเมื่อ : ๒๓ มิถุนายน ๒๕๕๕

“ความคิดในการศึกษาที่ปอเนาะเกิดขึ้นครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๑ คือเป็นช่วงที่กำลังจะศึกษาต่อในระดับปริญญาตรี (จบการศึกษาระดับปริญญาตรี ปีการศึกษา ๒๕๔๔) ได้มีการพูดคุยกันในครอบครัวว่า หลังจากศึกษาจบปริญญาตรีแล้ว ควรที่จะเข้าศึกษาในปอเนาะต่อ แต่ยังไม่ได้เลือกว่าจะเรียนปอเนาะไหนดี ความตั้งใจที่มาเรียนปอเนาะนั้นเกิดขึ้นจากเหตุผลที่ว่า เราเป็นมุสลิมคนหนึ่งที่มีความศรัทธาในศาสนาอิสลาม ซึ่งในการดำเนินชีวิตในแต่ละวันนั้น จะต้องอยู่ในกฎเกณฑ์ของศาสนาตลอดเวลา การที่มุสลิมคนหนึ่งจะปฏิบัติตามหลักการดำเนินชีวิตแบบอิสลามได้อย่างถูกต้องโดยไม่มี การศึกษาหาความรู้ นั้นมันเป็นไปได้ แล้วหากเราไม่มีแกนในการดำรงชีวิตเลย ชีวิตก็จะสะเปะสะปะออกนอกกรอบของศาสนา คนเราเมื่อเรียนจบแล้วก็ต้องทำงานและมีครอบครัว เมื่อมีครอบครัวก็หมายความว่า จะมีคนอื่นอย่างน้อย ๑-๒ คน มาร่วมชีวิตกับเรา ในฐานะที่จะต้องนำพาครอบครัวให้ประสบความสำเร็จและมีความสุขได้นั้น ต้องใช้ความรู้ทางศาสนา นำ ความคิดที่จะเข้าศึกษาปอเนาะก็เริ่มตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา”

“ส่วนการเลือกเรียนที่ปอเนาะภูมินั้นเป็นช่วงที่เรียนจบปริญญาตรีหมาดๆ และกำลังเลือกเรียนอยู่ว่าจะเรียนปอเนาะไหนดี บังเอิญว่าบอไปเยี่ยมที่บ้าน และชักชวนมาเรียนที่ภูมิ ซึ่งคิดว่าเหมาะสมดี และญาติๆ ก็เคยเรียนที่นี่”

“หลังจากที่เรียนปอเนาะมาได้ประมาณ ๒ ปี ทำให้ทราบถึงสิ่งเติมเต็มในชีวิต โดยเฉพาะสิ่งที่การศึกษาระดับปริญญาตรีไม่มี ถ้าจะอธิบายให้ละเอียด สิ่งที่แตกต่างกันมันเริ่มที่แนวคิดและอุดมการณ์แล้ว ระดับปริญญาตรีมุ่งสร้างคน ฝึกความคิด ฝึก

ทักษะ มุ่งไปสู่อาชีพ ระบบเศรษฐกิจและการพัฒนาประเทศ ส่วนปอเนาะมุ่งสร้างคนที่มีจิตใจที่สะอาด มีจริยธรรม คุณธรรม ความประพฤติ และที่สำคัญการเรียนแบบปอเนาะก็เป็นการจำลองการให้ชีวิตจริงอยู่แล้ว เรียนที่ปอเนาะนอนที่ปอเนาะแบบอยู่ประจำ เข้าเราเรียนเย็นเราก็ได้นำสิ่งที่เรียนไปปฏิบัติจริง ไม่ต้องรอให้เรียนจบก่อนหรือรอให้มีงานจึงได้ปฏิบัติ"

"ทีนี้ถ้าเรามองว่าความร่ำรวย การก้าวหน้าเทคโนโลยี การมีตำแหน่งชื่อเสียงคือความสำเร็จในชีวิต การเรียนในปอเนาะก็จะกลายเป็นพวกหล้าหลัง ปิดตัวเอง และไม่ทันโลกไปเลย แต่ถ้าเรามองว่าความมีจริยธรรม คุณธรรม การปฏิบัติตามหลักศาสนาต้องมาก่อน ปอเนาะก็เป็นสถานที่อันดับต้นๆ ที่ตอบสนองเรื่องเหล่านี้ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่านิยามของคำว่า "ความสุข" ของแต่ละคนเป็นเช่นไร"

"บางครั้งคนเราก็ลืมไปว่าสักวันหนึ่งเราต้องแก่ สักวันหนึ่งเราต้องตาย หรือเราอาจไม่ลืม แต่ด้วยแนวคิดที่ต่างกัน เป้าหมายของคนเราก็เลยต่างกันด้วย บางคนถือแนวคิดที่ว่า คนเราเกิดมาแล้วก็ตาย กลับไปเป็นบุญ ไปสุวรรณาติ จบลงแค่นั้น แต่ในศาสนาอิสลาม ตายแล้วต้องกลับไปหาพระเจ้า และพระเจ้าก็ไม่ได้ถามเราว่า ตอนมีชีวิตอยู่เราทำอาชีพอะไร ทำเงินได้แค่ไหน มีตำแหน่งมีชื่อเสียงหรือเปล่า แต่พระเจ้าจะสอบสวนถึงสิ่งที่เราได้ทำในด้านดี ในด้านเลวทุกๆ เรื่อง แต่ทั้งนี้ศาสนาอิสลามก็ไม่ได้ปิดกั้นหรือห้ามในการทำมาหากิน ความร่ำรวย ความมีชื่อเสียงศาสนาไม่ได้ห้าม แต่รวยแล้วเราได้ทำตามที่ศาสนาบัญญัติไว้หรือเปล่า เราหลงลืมพระเจ้าหรือเปล่า อันนี้คือสิ่งสำคัญ"

เป็นที่น่าสังเกตว่า ปอเนาะจะเป็นสถาบันการศึกษาที่รวมนักเรียนนักศึกษาทุกระดับชั้น การเรียนรู้ ตั้งแต่คนที่มีการศึกษาน้อยจนถึงผู้ที่มีการศึกษาสูงทางโลก โดยมาอยู่รวมกัน อาศัยชายคาปอเนาะอยู่กันฉันพี่และน้อง โดยที่สิ่งเหล่านี้จะระดหายไปจากสถาบันการศึกษาทั่วไป อีกทั้งยังมีความพิเศษอีกอย่างคือเป็นสถาบันที่เข้าเรียนได้ง่าย ไม่มีเงื่อนไขมาก อยากจะมาเรียนเมื่อไหร่ก็มาสมัครเรียนได้ทุกวัน และสามารถหยุดเรียนได้ง่าย แล้วแต่ความเหมาะสมหรือจำเป็นของผู้เรียนเอง ซึ่งนี่เป็นอีกลักษณะหนึ่งที่สามารถเรียกได้ว่าเป็นการศึกษาตามอัธยาศัย

ผลผลิตปอเนาะ

ปอเนาะเปรียบดังต้นไม้ประเภทไม้ผล เติบโตมาจากเมล็ด กลายเป็นต้นกล้า รดน้ำใส่ปุ๋ยตามความเหมาะสม นานวันเข้ากลายเป็นต้นไม้ใหญ่ที่หยั่งรากลึกลงดิน เมื่อได้เวลาอันควรก็ผลิดอกออกผลจนสามารถนำไปทำประโยชน์ได้ต่อไป ซึ่งผลที่ว่านี้ก็คือเหล่าผู้เรียนซึ่งสำเร็จการศึกษาจากการเรียนระบบปอเนาะนั่นเอง จากผลงานที่ผ่านมาในการอบรมสั่งสอนให้ความรู้ ผู้ที่เรียนจบปอเนาะภูมิจึงเป็นผู้ที่มีจริยธรรม คุณธรรม เป็นคนดีของสังคม เนื่องด้วยศาสนาได้ขัดเกลาจิตใจของ

ผู้เรียนให้ได้รำลึกอยู่เสมอจนเป็นนิสัยว่า สิ่งใดก็ตามที่ถือว่าเป็นอบายมุข สิ่งต้องห้ามที่ศาสนาบัญญัติไว้ หรือพูดง่าย ๆ ว่าเป็นสิ่งไม่ดีนั้น เขาจะหลีกเลี่ยง พร้อมทั้งตักเตือนผู้อื่นในสิ่งไม่เหมาะสมไม่ควรที่ได้กระทำ ผู้เรียนจะเป็นผู้นำหมู่บ้านในด้านศาสนา เป็นผู้นำที่ดีของชุมชน คือมีคุณสมบัติครบ ทั้งด้านจริยธรรม คุณธรรม ซื่อสัตย์ ติดดินไม่ถือตัว เหตุที่บอกว่าเป็นคนติดดินไม่ถือตัวก็เนื่องมาจากการศึกษาในปอเนาะภูมินั้น ผู้เรียนทุกๆ คนจะมีกิจกรรมร่วมกันอยู่เสมอ ไล่เรียงตั้งแต่เรื่องที่ฝึก ซึ่งมักจะอยู่ร่วมกัน ๒ คนขึ้นไป การอาบน้ำที่ปอเดียวกัน การพัฒนาปอเนาะ การออกเผยแพร่ศาสนาเยี่ยมเยียนพี่น้องมุสลิมตามมัสยิดต่างๆ เดือนละครั้ง การเรียนร่วมกันทั้งแบบนั่งพื้นและห้องเรียน และกิจกรรมอะไรๆ อีกหลายๆ อย่าง สิ่งทีกล่าวนั้นจะทำให้ผู้เรียนซึ่งแต่เดิมอาจมาจากครอบครัวมีอันจะกิน แต่เมื่อมาอยู่ปอเนาะ ได้พบกับบุคคลแทบทุกระดับชั้นและฐานะ ได้คลุกคลีตลอด ๒๔ ชั่วโมงในหนึ่งวัน ได้รับรู้ว่าชีวิตคนเรานั้นมีหลายแบบ นานวันเข้าก็จะกลายเป็นความเข้าใจ และไม่ดูถูกเพื่อนนักเรียนด้วยกัน ไม่รังเกียจทั้งยังพร้อมให้ความช่วยเหลือ ซึ่งเป็นสิ่งที่หาได้ยากในระบบการเรียนลักษณะอื่นๆ ในปัจจุบัน โดยจะเห็นได้ว่าคนสมัยนี้ (โดยส่วนใหญ่) ยิ่งเรียนสูงมากเท่าไรก็ยิ่งมีความหยิ่งและทะนงตนมากเท่านั้น มองคนที่การศึกษาต่ำกว่าหรือฐานะยากจนเป็นคนอีกระดับชั้น ตรงนี้เองที่เราได้เห็นความแตกต่างของจุดมุ่งหมายของระบบการศึกษาแบบปอเนาะและระบบการศึกษาแบบทั่วไป ว่ามีแนวความคิดและวัตถุประสงค์ที่ต่างกันเพียงใด เพราะระบบการศึกษาสายสามัญจะมุ่งเน้นที่การพัฒนาทักษะ ความรู้ความสามารถเป็นหลัก ส่วนการศึกษาระบบปอเนาะมุ่งพัฒนาจิตใจ ความรู้ควบคู่ไปกับคุณธรรม ไม่ตกเป็นทาสของวัตถุ และมุ่งหาความสุขสงบในชีวิตที่แท้จริง

ผลสำเร็จของปอเนาะภูมินี

ปอเนาะเป็นแหล่งถ่ายทอดวิทยปัญญาและวัฒนธรรมอิสลาม เป็นเสาหลักในการเสริมสร้างผู้รู้ในสังคมมุสลิม เป็นสถานที่เรียนรู้ขัดเกลาจิตใจและอบรมจริยธรรมอิสลามแก่เยาวชน เป็นแหล่งเรียนรู้เกี่ยวกับวิทยาการอิสลามสำหรับมุสลิมและผู้สนใจทั่วไป เป็นสถานที่พักพิงทางจิตวิญญาณแก่ผู้สูงอายุ ผู้หลงผิด และผู้เคยหลงใหลกับกระแสบริโภคนิยม ประสานงานและดำเนินงานร่วมกับองค์กรภายนอกทั้งภาครัฐและเอกชนในกิจกรรมที่สอดคล้องกับหลักการศาสนา ตลอดจนเป็นกลไกหนึ่งของสังคมในการจัดสวัสดิการแก่ชุมชน

การศึกษาต่อของเด็กปอเนาะ

จากการสัมภาษณ์อาจารย์มุหัมมัด อาดำ โต๊ะครูปอเนาะภูมินีเกี่ยวกับการศึกษาต่อของเด็กปอเนาะ ทำให้เราได้เห็นภาพได้ชัดเจนยิ่งขึ้นว่ามีผู้เรียนสามารถเรียนต่อในระดับสูงหรือเรียนต่อในรูปแบบอื่นๆ ได้อย่างไร

โดยอาจารย์มุหัมมัดได้อธิบายให้ฟังว่า "ผู้เรียนบางคนจะทำการย้ายที่เรียนไปเรื่อยๆ แห่งละ ๔-๕ ปีบ้าง หรือระยะเวลาตามที่ตนเห็นว่าเหมาะสม บางคนก็เรียนแห่งเดียว ปอเนาะเดียว

ตลอดการศึกษาก็ได้” ทั้งนี้ปอเนาะแต่ละแห่งจะมีรูปแบบและลีลาการสอนไม่เหมือนกัน มีจุดเด่นที่แตกต่างกัน และแต่ละแห่งก็มีความแตกต่างในแต่ละวิชาแตกต่างกัน (หากจะเปรียบเทียบกับการศึกษาในระดับอุดมศึกษาของไทยในปัจจุบัน ก็คล้ายๆ กับการที่เราต้องการเรียนหรือชอบทางด้านศิลปกรรม จิตรกรรม ก็ต้องเข้าเรียนที่มหาวิทยาลัยศิลปากร ชอบทางด้านการเมือง การปกครอง ก็ต้องเรียนที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ด้านสถาปัตยกรรม อักษรศาสตร์ ก็ต้องเรียนที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เหล่านี้เป็นต้น ซึ่งปอเนาะภูมิโนอดีมีความเชี่ยวชาญทางด้านวิชาฟิกห์-นิติศาสตร์อิสลาม และวิชาอุซูลุดดีน-หลักการศรัทธา) ทั้งนี้โดยทั่วไปแล้วระยะเวลาที่ผู้เรียนคนหนึ่งๆ จะมีความแตกต่างถึงขั้นเป็นผู้รู้ได้นั้น จะต้องใช้เวลา ๑๐ ปีขึ้นไป

ในส่วนของการศึกษาต่อในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามนั้น นักเรียนปอเนาะสามารถทำได้ โดยทางปอเนาะจะออกไปรับรองให้ (ใบรับรองนี้เรียกว่า “ชะฮาดะห์”) โดยการกำหนดหลักเกณฑ์คร่าวๆ โดยการเทียบเรียนเป็นจำนวนปีและความรู้ ว่าเทียบได้กับชั้นอะไรของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามที่ต้องการจะศึกษาต่อ เช่น หากเรียนปอเนาะ ๗ ปี จะสามารถเข้าศึกษาต่อชั้นชานาอี (ชั้นสูง ๙-๑๐) ของโรงเรียนเอกชนได้

สำหรับเรื่องการส่งเสริมความรู้ด้านสายสามัญนั้น อาจารย์มุหัมมัดได้อธิบายให้ฟังว่า ทางปอเนาะได้รับความร่วมมือจากศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนเข้ามาทำการสอนนักเรียน ในส่วนนี้เองที่ทำให้นักเรียนมีความรู้ด้านสายสามัญและสามารถนำไปศึกษาต่อและประกอบอาชีพได้ในอนาคต ซึ่งระดับวุฒิการเทียบนั้นขึ้นอยู่กับตัวนักเรียนเองด้วยว่าต้องการเรียนถึงระดับใด ซึ่งที่ผ่านมาก็มีเรียนจบทั้งชั้น ม.๓ และม.๖

ส่วนการศึกษาต่อระดับสูงของเด็กปอเนาะในต่างประเทศ โดยส่วนใหญ่ของปอเนาะจะไม่นับการศึกษาต่อในต่างประเทศ ขึ้นอยู่กับตัวนักเรียนว่ามีความตั้งใจและมีทุนทรัพย์ในการศึกษาต่อหรือไม่ นักเรียนที่ไปเรียนต่อจะต้องทำการเทียบความรู้กับทางสถาบันที่ต้องการเข้าเรียน ซึ่งตรงนี้เองที่นักเรียนที่จบการศึกษามาจากโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามจะได้เปรียบโรงเรียนปอเนาะเพราะเทียบชั้นได้ง่ายกว่า ประกอบกับทางปอเนาะ (แทบทุกปอเนาะ) มีหลักสูตรการสอนที่ทำให้ผู้เรียนมีความแตกต่างเป็นอูลามาอี (ผู้รู้) ในตัวอยู่แล้ว หากเรียนสำเร็จก็必将มีความแตกต่างไม่ต่างกับผู้ไปเรียนต่างประเทศ

บทบาททางสังคมของปอเนาะ

กิจกรรมโดยทั่วไปทางสังคมของปอเนาะภูมิโนอดีอยู่หลากหลาย กิจกรรมแต่ละอย่างแต่ละประเภทเป็นการเชื่อมความสัมพันธ์ การทำประโยชน์ระหว่างปอเนาะกับหมู่บ้าน กับโรงเรียน กับชุมชน หรือกับปอเนาะด้วยกันเอง กิจกรรมเหล่านั้นได้แก่

จัดกลุ่มนักเรียนออกเผยแพร่ศาสนาตามชุมชน การออกเผยแพร่ศาสนาหรือที่เรียกกันว่า “ตะอ์วะห์” นั้น เป็นแบบฉบับที่สำคัญอย่างหนึ่งที่ท่านศาสดามูฮัมมัด (ซ็อลฯ) ได้สั่งให้

ประชากรของท่านปฏิบัติ การออกเผยแผ่ศาสนา มี ๒ ประเภท ประเภทแรกเป็นการเรียกร้อง เชิญชวน อธิบายให้คนศาสนาอื่นๆ หันมานับถือพระเจ้าองค์เดียวและเข้ารับอิสลาม ประเภทที่ ๒ เป็นการตักเตือน เชิญชวน และเรียกร้องให้ชาวมุสลิมทั้งหลายซึ่งมีความศรัทธาในศาสนาอิสลามอยู่แล้ว ให้มีความยึดมั่น แน่วแน่มากยิ่งขึ้น

การออกเผยแผ่ศาสนาของปอเนาะภูมิเป็นแบบประเภทที่ ๒ ทางปอเนาะจะจัดกิจกรรมนี้เดือนละ ๑ ครั้ง โดยแบ่งนักเรียนออกเป็นกลุ่ม (หรือที่เรียกกันว่า "ยุมเอาะห์") กลุ่มละ ๖-๑๒ คน ออกไปอยู่ค้างคืนตามมัสยิดต่างๆ เป็นเวลา ๒๔ ชั่วโมง หรือหากมีเวลามากพอก็จะใช้เวลา ๓ วัน โดยมากแล้วมัสยิดตามหมู่บ้านที่ทางปอเนาะจัดนักเรียนออกตะอวัะห์นั้น จะอยู่ในรัศมีไม่เกิน ๑๐ กิโลเมตร เพราะสะดวกในการเดินทาง และทางปอเนาะสามารถติดต่อกับนักเรียนได้ในเวลาอันรวดเร็ว

วัตถุประสงค์ประการแรกของการออกเผยแผ่ศาสนานั้น คือการปรับปรุง เปลี่ยนแปลงตัวเองของผู้เรียน ฝึกให้สำนึกในหน้าที่และความรับผิดชอบที่มีต่อศาสนาและสังคม ผู้ที่ออกเผยแผ่ศาสนาจะได้ทำกิจกรรมต่างๆ ซึ่งอยู่ในกรอบของศาสนาตลอด ๒๔ ชั่วโมงอย่างแท้จริง เพราะใช้เวลาส่วนใหญ่อยู่ในมัสยิด อันเป็นสถานที่ประกอบศาสนกิจ ผู้เรียนจะงดการพูดจาไร้สาระ งดพูดคุยเกี่ยวกับเรื่องต่างๆ ของทางโลก ฝึกการเป็นผู้นำและผู้ตามที่ดี ฝึกการเข้าสังคม

วัตถุประสงค์ประการต่อมา คือเป็นการเชื่อมความสัมพันธ์กันระหว่างมุสลิมด้วยกัน เชื่อมความสัมพันธ์กันระหว่างคนต่างถิ่นกับคนในท้องถิ่น และเป็นการเชื่อมความสัมพันธ์กันระหว่างปอเนาะซึ่งเป็นสถานศึกษากับหมู่บ้าน สิ่งเหล่านี้จะช่วยทำให้เกิดความสัมพันธ์อันดี มีความปรองดองระหว่างกัน

วัตถุประสงค์ประการสุดท้าย คือการชักชวน เชิญชวน กระตุ้นให้ชาวบ้านมีความเข้มแข็ง และยึดมั่นในศาสนาอิสลามมากยิ่งขึ้น ให้มีกำลังในการประกอบศาสนกิจทั้งที่เป็นส่วนตัวและส่วนรวม เพราะหน้าที่หนึ่งซึ่งสำคัญที่สุด ที่มุสลิมพึงปฏิบัติ คือการตักเตือนพี่น้องมุสลิมด้วยกันไม่ให้หันเหออกจากศาสนา การปฏิบัติกิจกรรมลักษณะดังกล่าวนี้ จะทำให้สังคมคงไว้ซึ่งความปกติสุขเรียบร้อย ความมีคุณธรรม จริยธรรม ซึ่งหาได้ยากในช่วงเวลาปัจจุบันที่คนส่วนใหญ่พากันอยู่แบบตัวใครตัวมัน ไม่ได้ใส่ใจว่าสังคมหรือหมู่บ้านที่เราอยู่นั้นมีอบายมุข หรือเกิดสิ่งใดๆ บ้างที่จะทำให้สังคมตกต่ำลงในอนาคต และเมื่อสังคมตกต่ำลงก็มักจะพยายามออกกฎระเบียบต่างๆ ขึ้นมาควบคุมทีหลัง ซึ่งเป็นการแก้ปัญหาที่ปลายเหตุ และไม่ได้ทำให้ปัญหาลดน้อยลง อย่างดีที่สุดก็เป็นเพียงการยับยั้งไม่ให้ปัญหาขยายตัวเท่านั้น คล้ายๆ กับสุภาษิตคำพังเพยที่ว่า "วัวหายล้อมคอก" แต่หากเราป้องกันด้วยการสอดส่องดูแล ตักเตือนกันตั้งแต่เนิ่นๆ ปัญหาที่จะเกิดในอนาคตก็ไม่มีความเกิดขึ้นได้

การออกตะอวัระห์ (เผยแผ่ศาสนา) นั้น มีรายละเอียดและขั้นตอนที่เป็นแบบแผน (ระยะเวลา ๑ วัน) ดังนี้

๐๘.๓๐ รวมกลุ่ม แบ่งจำนวนคนเป็นกลุ่ม กลุ่มละ ๖ - ๑๒ คน ห้ามตีว่าต้องการไป มัสยิดใด

๐๙.๐๐ รับฟังปฐมนิเทศน์จากบาบก่อนออกเผยแผ่ศาสนา

๐๙.๓๐ เดินทางถึงมัสยิด จัดเก็บสิ่งของ เริ่มการประชุมเพื่อแบ่งหน้าที่และภาระ รับผิดชอบ หน้าที่ต่างๆ แบ่งได้ดังนี้

- หัวหน้ามุอะห์ (หัวหน้ากลุ่มหรือที่เรียกว่า "อามิร") ควบคุมสมาชิกในกลุ่มทั้งหมด
- คูซูซี หน้าที่ทำความรู้จักกับชาวบ้านและแนะนำตัวต่อโต๊ะอิหม่ามของมัสยิดนั้นๆ
- อานตะฮัลิม หน้าที่อ่านบทพระคัมภีร์
- พ่อครัวและผู้ช่วย หน้าที่ทำอาหารให้สมาชิก
- ผู้แนะนำตัว หน้าที่ประกาศชักชวนชาวบ้านที่มาละหมาด ณ มัสยิด (อธิบายว่ามาจากไหน มากี่คน มาทำอะไร มีกิจกรรมอะไรบ้าง ช่วงเวลาใด)
- ผู้บรรยายธรรมศาสนา หน้าที่บรรยายเรื่องศาสนา มี ๓ ช่วง คือหลังละหมาดช่วงเย็น หลังละหมาดช่วงค่ำ และหลังละหมาดช่วงก่อนตะวันขึ้น ซึ่งผู้บรรยายอาจเป็นคนคนเดียวทั้งทั้งสามช่วงหรือบรรยายช่วงเวลาละ ๑ คนก็ได้
- โฆษก ทำหน้าที่ประกาศ บอกกล่าวชาวบ้านว่าได้เวลาฟังการบรรยายแล้ว

๑๐.๐๐ ทุกคนปฏิบัติตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย - นั่งฟังตะฮัลิม(บทเรียน) พบปะ ชาวบ้าน ทำอาหาร

๑๒.๐๐ ทำกิจกรรมส่วนตัว เตรียมตัวทำละหมาด

๑๒.๓๐ ละหมาดซุฮรี (ละหมาดช่วงเที่ยง)

๑๒.๔๕ แนะนำตัวต่อชาวบ้าน

๑๓.๐๐ ทานอาหารเที่ยง

๑๔.๐๐ พักผ่อนตามอัธยาศัย (ในเวลานี้บางคนอาจอ่านอัล-กุรอาน)

๑๕.๐๐ เตรียมตัวละหมาดอัซรี (ละหมาดช่วงบ่าย)

๑๕.๓๐ ละหมาดอัซรี

๑๕.๔๕ บรรยายธรรมศาสนาและเชิญชวนให้มาปฏิบัติกิจกรรมร่วมกัน

๑๖.๑๐ กล่าวคำรำลึกพระผู้เป็นเจ้า (ส่วนตัว) คูซูซี พัก

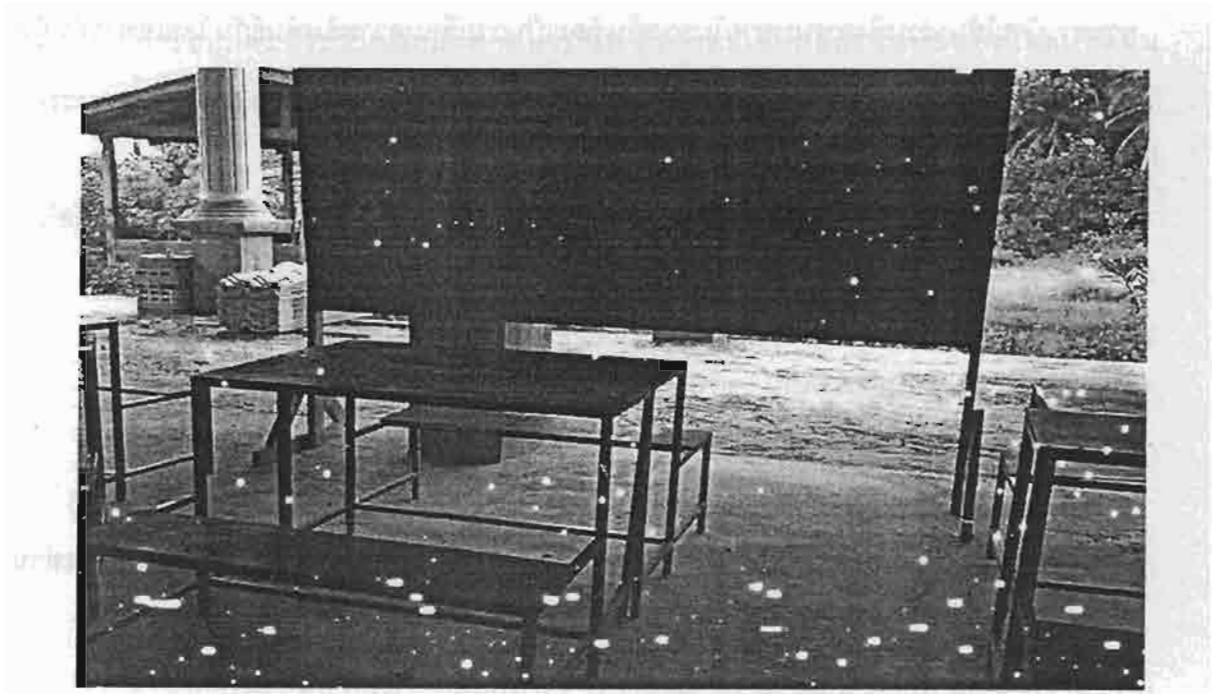
๑๗.๓๐ ทำมัส - การทำมัสคือการออกพบปะชาวบ้านเป็นกลุ่มๆ โดยในกลุ่มประกอบไปด้วย หัวหน้า มัส มุตะกัลลิม (ผู้พูด) เราะห์บา (ผู้นำทาง ซึ่งเป็นคนในพื้นที่) และสมาชิก ซึ่งจะทำการเชิญ

ชวนชาวบ้านให้มาร่วมฟังการบรรยายในช่วงเย็น และเป็นการเชื่อมความสัมพันธ์กัน โดยเฉพาะกับผู้ที่ไม่ได้มาสมัย

- ๑๘.๓๐ ละครมัจฉา (ละครช่วงเย็น)
- ๑๘.๕๐ บรรยายธรรมศาสนา
- ๑๙.๓๐ ละครช่วงค่ำ
- ๑๙.๕๐ รวมกลุ่มสอนมารยาทในการทานอาหาร
- ๒๐.๐๐ ทานอาหารเย็น
- ๒๐.๓๐ รวมกลุ่มสอนมารยาทในการนอนและมารยาทอื่นๆ ตามที่เห็นเหมาะสม
- ๒๑.๐๐ เข้านอน (นักเรียนบางคนอาจใช้ช่วงเวลาก่อนเข้านอนในการอ่านอัล-กุรอาน)
- ๐๓.๐๐ ตื่นนอนละหมาดตะฮัจญุด (ละครช่วงดึก เป็นการละหมาดตามแบบของท่านศาสดา)
- ๐๕.๓๐ ละครชุด (ช่วงก่อนตะวันขึ้น)
- ๐๕.๔๕ บรรยายธรรมศาสนา
- ๐๖.๓๐ ละครอิสรอก (ละครช่วงตะวันขึ้นเลยขอบฟ้า)
- ๐๗.๐๐ ทานอาหารเช้า
- ๐๗.๓๐ บรรยายคุณสมบัติของซอฮาบะฮ์ (เพื่อนของท่านศาสดา)
- ๐๘.๓๐ อ่านตะฮิลี-วาจนะของท่านศาสดา
- ๐๙.๐๐ เก็บอุปกรณ์ จัดกระเป๋า เดินทางกลับ
- ๐๙.๓๐ ฟังปัจฉิมนิเทศน์จากบามอ

นั่นคือการออกเผยแพร่ศาสนาในรอบ ๑ วัน ซึ่งนอกเหนือจากที่กล่าวมาแล้วนั้น ในช่วงเวลาปิดเทอม ทางปอเนาะยังได้จัดกิจกรรมให้นักเรียนได้ออกเผยแพร่ศาสนาตามที่ต่างๆ ทั่วประเทศเป็นเวลา ๔๐ วันอีกด้วย (แล้วแต่ความต้องการของนักเรียนว่าอยากไปที่ใด ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับทุนทรัพย์ของแต่ละคนด้วย) ซึ่งกิจกรรมนี้จะทำให้นักเรียนได้ปฏิบัติตามหลักศาสนาได้จนเกิดความเคยชินเป็นนิสัยที่ดีติดตัว และสามารถปฏิบัติได้สม่ำเสมอแม้ว่าจะสำเร็จการศึกษาจากปอเนาะแล้วก็ตาม

ช่วยเหลือสังคม มีการคัดเลือกครูไปสอนอบรมตามหมู่บ้าน โดยสอนในมัสยิด โรงเรียนตาดีกา (โรงเรียนขั้นต้นของเด็กวัยประถมศึกษา) และโรงเรียนกิริอาตี (โรงเรียนสอนอัล-กุรอาน) ทางปอเนาะจะคัดเลือกนักเรียนที่มีความรู้พอที่จะสอนได้ไปทำการสอนตามโรงเรียนดังกล่าว วิชาที่สอนเป็นวิชาเบื้องต้น พื้นฐานตามหลักศาสนาอิสลาม เช่น วิชาประวัติของท่านศาสดา ศาสนบัญญัติเบื้องต้น วิชาอัล-กุรอาน เป็นต้น

พื้นที่บริเวณชั้นล่างของมัสยิด ใช้สำหรับการเรียน โรงเรียนตาดีกา

การเปิดสอนศาสนาในช่วงเวลาปิดเทอม จากสถิติที่ผ่านมา ผู้ที่เรียนในช่วงเวลานี้จะมีความก้าวหน้า แดกจกานในวิชาต่างๆ เรียนรู้ได้เร็วกว่าคนอื่นๆ นับว่าเป็นการร่นระยะเวลาในการเรียนปอเนาะให้สั้นลงด้วย (คล้ายๆ กับการเรียนพิเศษ การติวหรือหลักสูตรเร่งรัดนั่นเอง)

ช่วยเหลืองานกุศลต่างๆ ตามที่มีการร้องขอมา กิจกรรมที่เกี่ยวกับงานต่างๆ นั้น เรียกได้ว่ามีทุกชุดตลอดทั้งปีเลยทีเดียว โดยมากแล้วชาวบ้านจะมาบอกงานถึงปอเนาะผ่านทางครูผู้สอนหรือبابอ งานกุศลส่วนมากมักเป็นงานเติมน้ำชาเพื่อหาเงินเข้ามัสยิด ฝ่ายبابอและครูผู้สอนที่มีความรู้ทางศาสนาจะช่วยชาวบ้านในเรื่องพิธีกรรม ส่วนเด็กปอเนาะช่วยยกสำรับอาหาร เลี้ยวอาหารในงาน

ร่วมพิธีละหมาดในวาระต่างๆ ปอเนาะภูมิเป็นปอเนาะที่ร่วมกิจกรรมละหมาดที่หมู่บ้านต่างๆ เจริญมาอยู่เสมอ บางครั้งส่งนักเรียนเข้าร่วมละหมาดทั้งปอเนาะ บางครั้งก็ส่งเฉพาะผู้สอนไปร่วมการละหมาด ละหมาดที่วันนี้ได้แก่ละหมาดฮายัต (ละหมาดเพื่อขอพรจากพระเจ้าเป็นเจ้าให้พ้นจากภัยพิบัติ หรือเพื่อขอในสิ่งที่ต้องการ) และละหมาดญานาเซห์ (ละหมาดคนตาย)

เข้าร่วมการอบรมสัมมนากับทางราชการ เนื่องด้วยปอเนาะภูมิถือเป็นปอเนาะที่มีความสัมพันธ์กับทางราชการ และหน่วยงานต่างๆ ของรัฐในระดับดีเยี่ยม จึงมักมีหน่วยงานราชการติดต่อให้เข้าร่วมการฝึกอบรมอยู่เสมอ การอบรมส่วนใหญ่بابอจะเป็นผู้เข้าฝึกอบรมและสัมมนา โครงการสัมมนาที่بابอเข้าร่วมยกตัวอย่างเช่น การอบรมสัมมนาผู้บริหารโรงเรียนสอนศาสนาอิสลาม ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ เวทีเครือข่ายวัฒนธรรมเพื่อสันติภาพ ศานติธรรมรวมใจ

ดับไฟได้ด้วยปัญญา การอบรมการแก้ไขปัญหายาเสพติด ที่โรงพยาบาลรัฐรักษ์ จังหวัดปทุมธานี เป็นต้น ส่วนโครงการอบรมที่นักเรียนปอเนาะภูมิเข้าร่วมได้แก่ โครงการอบรมเรื่องยาเสพติด ที่สถานีดารวจภูธร อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี

จัดงานเมาลิด วัตถุประสงค์เพื่อเฉลิมฉลองวันประสูติของศาสดา มีการอ่านประวัติศาสดา และร่วมกันทำบุญ เลี้ยงอาหาร โดยนักเรียนร่วมกับทางปอเนาะจัดการกันเอง ชาวบ้านใกล้เคียงมามีส่วนร่วมในพิธีด้วย ส่วนนี้เป็นการเชื่อมความสัมพันธ์กับคนในหมู่บ้าน โดยนักเรียนและครูผู้สอนเป็นแกนหลักในการจัดงาน ในงานนี้นักเรียนปอเนาะที่ได้รับคัดเลือกจะได้ทำหน้าที่เป็นโฆษก ผู้อัญเชิญคำภีร์อัล-กุรอาน และเป็นผู้อ่านบทสรรเสริญท่านศาสดา เป็นการฝึกการประกอบพิธีของเด็กปอเนาะไปในตัวด้วย

วันอาซูรอ ลักษณะกิจกรรมคือ การนำเอาข้าวสาร ผลไม้ และพืชผักต่างๆ มารวมกันแสดงถึงการรวมพลังกันจากหลากหลายสู่ความเป็นเอกภาพ ชาวบ้านจะนำอาหารที่ตนมีไม่จำกัดว่าจะจะเป็นจำนวนมากหรือเพียงจำนวนเล็กน้อยมารวมกัน แล้วทำการกวนในกะทะ ผลผลิตที่ได้กลายมาเป็นอาหารหวานที่มีส่วนผสมของ ถั่ว ข้าวเหนียว ข้าวโพด ไข่ (นำไปเจียว หั่นเป็นฝอย ไว้โรยหน้า) แป้งสาลี อินทผลัม กุ้ง ฯลฯ อาหารที่ได้จะทำการแจกจ่ายให้ชาวบ้านและเด็กปอเนาะไปรับประทาน

ลักษณะพิเศษของปอเนาะภูมิ

ปอเนาะภูมิเป็นสถาบันปอเนาะเก่าแก่ในจังหวัดปัตตานี ปอเนาะภูมิถือเป็นปอเนาะยุคแรกเริ่มที่ยังคงความเป็นปอเนาะอยู่ได้มากกว่า ๑๓๐ ปี และด้วยความที่ก่อตั้งมานานแล้ว แต่ยังสามารถดำเนินกิจกรรม เสริมสร้างอุดมการณ์อิสลามและขัดเกลาจริยธรรมแก่ลูกศิษย์มาจนถึงทุกวันนี้ได้ ถือว่าเป็นสิ่งโดดเด่นอย่างยิ่ง เพราะหลายๆ ปอเนาะในยุคแรกนั้นพากันปิดตัวไปจนหมดแล้ว

ตามปกติแล้วการสิ้นสุดลงของปอเนาะแต่ละแห่งมักมีสาเหตุสำคัญๆ อยู่ ๒ ประการด้วยกัน ประการแรกคือการที่โต๊ะครูเสียชีวิตโดยไม่มีผู้สืบทอดเจตนารมณ์ต่อ ไม่ว่าจะเป็นลูกชายหรือลูกเขยก็ตามที่ ส่วนประการที่ ๒ คือการเสื่อมความนิยม ปอเนาะไม่สามารถดำเนินกิจกรรมทางด้านการสอนศาสนาต่อไปได้ หากแต่สองสิ่งนี้ไม่ได้มีผลกระทบต่อปอเนาะภูมิแต่อย่างใด เพราะการที่ปอเนาะสามารถดำรงอยู่มาจนถึงทุกวันนี้นับรวมได้ ๔ ช่วงอายุคนแล้วนั้น ย่อมแสดงให้เห็นอย่างเด่นชัดว่าปอเนาะภูมิมีการสืบทอดเจตนารมณ์ต่อๆ กันมาได้โดยไม่ขาดตกบกพร่อง และสามารถผลิตโต๊ะครูที่มีความเป็นผู้นำเพื่อสานต่องานของโต๊ะครูรุ่นก่อน ๆ ได้เป็นอย่างดี

โต๊ะครูปอเนาะภูมิเป็นโต๊ะครูที่มีชื่อเสียงในด้านวิชาฟิกฮ์ (นิติศาสตร์อิสลาม) ท่านหะยีวันอะห์หมัด เป็นวันอิตริส เป็นผู้ที่มีชื่อเสียงในด้านนิติศาสตร์อิสลาม จนได้รับการแต่งตั้งให้เป็น “โต๊ะกอฎี” คือ ผู้พิพากษาศาลอิสลามปัตตานีในยุคหนึ่ง และเป็นช่วงที่ปอเนาะภูมิได้ชื่อว่าเป็น

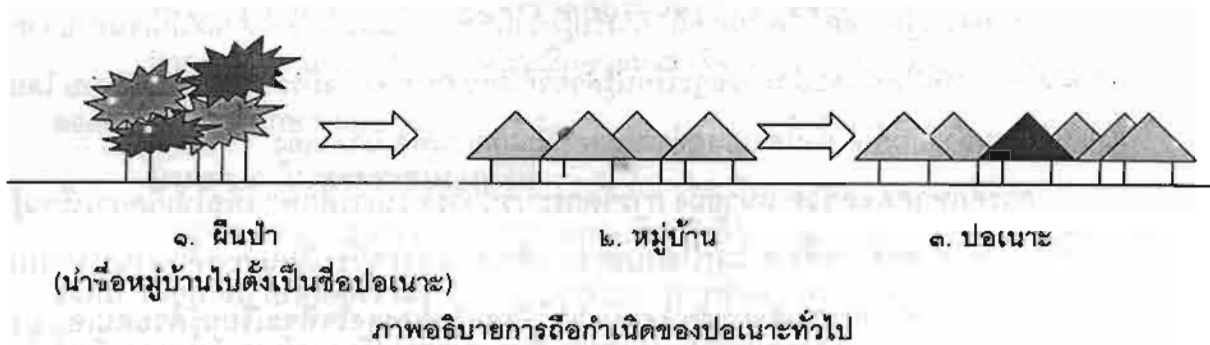
ปอเนาะที่มีชื่อเสียงมากที่สุดในปัตตานี จากกิตติศัพท์ของท่านในความรอบรู้ด้านนิติศาสตร์อิสลาม ทำให้มีผู้มาสมัครเป็นศิษย์มากมายจากทั่วทุกสารทิศ ทั้งเขมร พม่า มาเลเซีย อินโดนีเซีย บรูไน และทางภาคกลางของประเทศไทย

หนึ่งในประเทศมาเลเซีย อินโดนีเซีย บรูไน ต่างก็มีสถาบันปอเนาะเปิดทำการสอน เช่นเดียวกับประเทศไทย และรูปแบบ ความเป็นอยู่ รวมทั้งวิธีการสอนก็แทบจะไม่แตกต่างจากปอเนาะในประเทศไทยเลย จะมีแตกต่างกันบ้างก็ตรงที่ปอเนาะที่รัฐกลันตัน ในประเทศมาเลเซีย นั้น มีการสนับสนุนและส่งเสริมจากทางภาครัฐมากกว่าในพื้นที่อื่นๆ

ปัจจุบันนี้ปอเนาะภูมิก็ยังคงความรอบรู้ในด้านนิติศาสตร์อิสลามได้ไม่เปลี่ยนแปลง ผู้ที่ทำการสอนวิชานี้ในปัจจุบันได้แก่ หะยีอับดุลเลาะห์ หรือบาบอเลาะห์ โต๊ะครูอาวูโล ซึ่งเป็นศิษย์คนหนึ่งที่ได้อะวะลียะฮ์มาเรียนกับท่านหะยีวันอะห์หมัด เป็นวันอิติรสมมาแล้วนั่นเอง

ความเป็นหมู่บ้านที่มีจุดเริ่มต้นมาจากสถาบันปอเนาะ โดยทั่วไปแล้วปอเนาะจะถูกก่อตั้งขึ้นในหมู่บ้านหนึ่งหมู่บ้านใด คือเกิดขึ้นหลังจากมีหมู่บ้านมาก่อนแล้ว แต่เอกลักษณ์หนึ่งที่ทำให้ปอเนาะภูมิแตกต่างออกไปจากปอเนาะทั้งหลายนั้น ที่โดดเด่นที่สุดเห็นจะได้แก่ การที่ปอเนาะภูมิเป็นจุดเริ่มต้น และต้นกำเนิดของหมู่บ้านภูมิในปัจจุบัน จากจุดเริ่มแรกที่มีเพียงผิบบ้าง ล้ำคลอง และบ้านโต๊ะครู นานวันเข้ากลายเป็นครอบครัว ชุมชน ผสมผสานเข้ากันอย่างกลมกลืน ความโดดเด่นในลักษณะที่เกิดขึ้นที่ปอเนาะภูมินั้น น้อยแห่งนักที่จะเกิดขึ้นได้ การที่หมู่บ้านและชุมชนสามารถขับเคลื่อนไปได้ด้วยพลังแห่งการศึกษานั้น ย่อมแสดงให้เห็นว่า ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา และแน่นอนอย่างยิ่งว่าเป็นการศึกษาที่ตอบสนองความต้องการของชุมชนได้เป็นอย่างดี

สังคมที่มาจากครอบครัวเดียวกัน หากเราย้อนกลับไปดูการก่อกำเนิดของปอเนาะภูมิ บ้านภูมิมิมีจุดเริ่มต้นมาจากสถาบันปอเนาะ ผู้คนในบ้านภูมิจุฬารัตนนั้นเป็นลูกหลานของบรรดาลูกศิษย์ที่มาเรียน ณ ปอเนาะภูมิ หลังจากมีครอบครัวแล้วก็ไม่ได้ย้ายกลับไปภูมิลำเนาเดิม แต่ได้ตั้งถิ่นฐานอยู่ที่นี่ เมื่อสืบสาวราวเรื่อง ไล่เรียงสายสัมพันธ์ของแต่ละครอบครัวในบ้านภูมิจุฬารัตนแล้วปรากฏว่าต่างก็เป็นลูกหลานที่สืบเชื้อสายมาจากโต๊ะครูผู้ก่อตั้งปอเนาะเสียเป็นส่วนใหญ่ นามสกุลของชาวบ้านที่นี่ส่วนมากแล้วมักมีชื่อสกุลว่าหะยีดีอะระ หะยีอาแว เบญจสุหลง และอาดำ สิ่งนี้เป็นอีกหนึ่งเอกลักษณ์ของชุมชนบ้านภูมิจุฬารัตนที่จะหาที่ไหนเหมือนได้ยาก

ความสัมพันธ์อันดีกับทางราชการ ปอเนาะทั่วไปนั้นมีจุดด้อยอยู่ที่ความสัมพันธ์กับทางราชการมีไม่มากนัก ด้วยเหตุที่มีข้อติดขัดทางด้านภาษา และนี่ก็เป็นอีกเหตุผลหนึ่งที่ทำให้ปอเนาะบางแห่งเป็นสถานที่ลี้ภัยของคนทั่วไปและทางราชการ แต่สิ่งที่กล่าวมานั้นหาได้เป็นปัญหาสำหรับปอเนาะภูมิ เนื่องด้วยใต้ครูคนปัจจุบัน อาจารย์มูหัมมัด อาดำ เป็นผู้ที่มีความสัมพันธ์อันดีกับทางราชการในระดับดีเยี่ยม เหตุที่เป็นเช่นนี้

ประการแรก เป็นเพราะพื้นฐานทางด้านภาษาของบาบอนั้นดีมาก สามารถพูดได้อย่างชัดเจนถึง ๓ ภาษา คือภาษาไทย ภาษามลายู และภาษาอาหรับ นี่เป็นข้อได้เปรียบที่ใต้ครูปอเนาะอื่นๆ ไม่มี ประการที่สอง คือ ใต้ครูของปอเนาะภูมิมีนิสัยใฝ่หาความรู้อยู่เสมอ ท่านมักจะเข้าร่วมฝึกอบรม และมีกิจกรรมกับทางราชการอยู่เป็นประจำ การที่มีการประสานงานกับทางราชการหลายหน่วยงานบ่อยๆ ทำให้ปอเนาะภูมิเป็นปอเนาะที่โปร่งใสไร้กังวล โดยเฉพาะในเรื่องปัญหาความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ หากจะเรียกอาจารย์มูหัมมัดว่าเป็น “นักกิจกรรม” ด้วยง ก็คงเป็นคำกล่าวที่ไม่ผิดนัก

ประการที่สาม คือ สถานที่ตั้งของปอเนาะอยู่ใกล้กับแหล่งชุมชน คือ อยู่ห่างจากตัวอำเภอยะหริ่งไม่มากนัก สถานที่ราชการหลักๆ ก็อยู่ไม่ไกล เช่น ที่ว่าการอำเภอยะหริ่ง สภอำเภอยะหริ่ง โรงพยาบาลยะหริ่ง ฯลฯ ทำให้ทางหน่วยงานราชการเชิญใต้ครูและเด็กปอเนาะไปเข้าร่วมกิจกรรมอยู่เป็นประจำ

ทั้งนี้จากมุมมองของปอเนาะโดยทั่วไปไม่ได้มองว่าภูมิเป็นปอเนาะที่แปลกแยกออกไปจากปอเนาะอื่นๆ จากความใกล้ชิดกับทางราชการ เพราะทุกเรื่องที่ทางปอเนาะได้ดำเนินกิจกรรมมิได้

ขัดกับหลักการทางศาสนาและอุดมการณ์ของปอเนาะ อีกทั้งยังเป็นการช่วยเหลือแบ่งเบาภาระในการทำความเข้าใจ สานสัมพันธ์กับทางราชการแทนปอเนาะอื่นๆ ได้อีกทางหนึ่ง

การศึกษาตลอดชีวิต ผู้ที่ศึกษาในปอเนาะภูมินั้นมาจากทุกเพศทุกวัย โดยมีทั้งคนในท้องถิ่น ในชุมชน จากต่างจังหวัด หรือประเทศใกล้เคียง (โดยผู้เรียนจากต่างประเทศนั้น อาจารย์มุหัมมัด กล่าวว่า จะรับเฉพาะคนที่ทางการไทยออกวีซ่าให้เท่านั้น) ดังนั้นผู้ที่มาเล่าเรียนจึงมีหลายวัย ตั้งแต่วัยเด็กไปจนถึงวัยชรา (อายุระหว่าง ๑๕-๖๐ ปี โดยประมาณ)

การเรียนรู้ตลอดชีวิต หมายถึง การรับรู้ความรู้ ทักษะ และเจตคติ ตั้งแต่เกิดจนตายจากบุคคลหรือสถาบันใดๆ โดยส่มาว่าเราจะเรียนรู้ด้วยวิธีเรียนต่างๆ อย่างมีระบบหรือไม่มีระบบ โดยตั้งใจหรือโดยบังเอิญก็ได้ ทั้งนี้สามารถทำให้บุคคลนั้นเกิดการพัฒนาตนเอง

การศึกษาตลอดชีวิต หมายถึง การจัดกระบวนการทางการศึกษา เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต เป็นการจัดการศึกษาในรูปแบบของการศึกษาในระบบโรงเรียน การศึกษานอกระบบโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัย โดยมุ่งให้ผู้เรียนเกิดแรงจูงใจที่จะเรียนรู้ด้วยตนเอง มุ่งพัฒนาบุคคลให้สามารถพัฒนาตนเอง และปรับตัวให้ก้าวทันความเปลี่ยนแปลงของสังคม การเมือง และเศรษฐกิจของโลก

จากความหมายข้างต้น นั้นหมายความว่าสิ่งที่รัฐพยายามสร้าง หรือจัดตั้งให้มีการศึกษาคือตลอดชีวิตนั้น แท้ที่จริงได้มีการศึกษาระบบนี้เกิดขึ้นมานานแล้วในการศึกษาปอเนาะ หากมองดูให้ลึกซึ้งจะเห็นได้ว่าปอเนาะภูมินั้นสามารถตอบโจทย์ของคำว่า “การเรียนรู้ตลอดชีวิต” ได้หมดทุกข้อเลยทีเดียว

ปอเนาะเปรียบเสมือนเป็นสถานที่ฟอกคนให้เป็นคนดี เสมือนโรงงานผลิตคนดี ไร้ไซเคิลคนไม่ดีให้กลับตัวกลับใจหันหน้าเข้าสู่ศาสนา สั่งสอนคนดีให้มีความรู้และเป็นคนที่ดียิ่งขึ้นไป เน้นการปฏิบัติและอุทิศตนเพื่อศาสนาและสังคม ผู้ที่เรียนปอเนาะด้วยความมุ่งมั่น ตั้งใจจริงจะประสบความสำเร็จเป็นคนที่ดี น่านับถือของสังคม

สถานที่จำลองสังคมมุสลิมตัวอย่าง การอยู่ในปอเนาะฝึกการเป็นผู้นำที่ดี ผู้ตามที่ดี การให้ความเคารพผู้หลักผู้ใหญ่ รักใคร่เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน อยู่กันอย่างพี่น้อง ใช้ชีวิตตามหลักศาสนา ห่างไกลจากสิ่งมั่วชั้ (อบายมุข) โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การที่ปอเนาะภูมินี้เปิดโอกาสให้นักเรียนได้มีโอกาสในการออกเผยแผ่ศาสนา ซึ่งเป็นสิ่งที่แตกต่างไปจากปอเนาะอื่นๆ ด้วยนั้นยิ่งทำให้ผู้เรียนมีโอกาสในการฝึกความเป็นผู้นำและผู้ตามได้อีกทางหนึ่งด้วย

ความคิดเห็นของบาบต่อการศึกษาศาสนา

การศึกษาศาสนาเป็นสิ่งจำเป็นยิ่งยวดในสถานการณ์ปัจจุบัน ยิ่งวัตถุและเทคโนโลยีเจริญเท่าไร การศึกษาศาสนายิ่งจำเป็นมากขึ้นเท่านั้น เพราะวัตถุถูกสร้างขึ้นเพื่อรับใช้มนุษย์ มิใช่มนุษย์

เป็นทาสวัตถุ และการศึกษาศาสนาไม่จำเป็นต้องเรียนกันในห้องเรียนเท่านั้น สามารถเรียนได้ทุกที่ เพราะอัล-กุรอานมิได้ถูกประทานลงในขณะที่ท่านศาสดานั่งสั่งสอนสาวกอย่างเดียว

คนดีคือคนที่ทำประโยชน์ให้กับสังคมมากที่สุดด้วยจิตใจที่บริสุทธิ์

ณ วันนี้ บางคนไม่รู้ศาสนาเลย บางคนรู้ แต่ไม่ปฏิบัติ บางคนปฏิบัติ แต่ไม่สนใจคนอื่น แต่ความรู้ที่แท้จริง ต้องรู้ ปฏิบัติ และเผยแพร่ด้วย

อย่าเรียนศาสนาเพื่อปริญญา

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติกับระบบการศึกษาของปอเนาะภูมิ

หากเราศึกษาพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติจะพบว่า มีหลายมาตราด้วยกันที่มีส่วนสอดคล้องกับการศึกษาระบบปอเนาะ

มาตรา ๔ ในพระราชบัญญัตินี้

“การศึกษา” หมายความว่า กระบวนการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาเต็มคนของบุคคลและสังคม โดยการถ่ายทอดความรู้ การฝึก การอบรม การสืบสานทางวัฒนธรรม การสร้างสรรค์จรรโลงความก้าวหน้าทางวิชาการ การสร้างองค์ความรู้ขึ้นเกิดจากการจัดสภาพแวดล้อม สังคม การเรียนรู้และปัจจัยเกื้อหนุนให้บุคคลเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

จากมาตราที่ ๔ จะเห็นได้ว่า การศึกษาระบบปอเนาะสามารถจัดการเรียนการสอนตามความหมายของคำว่า “การศึกษา” ได้อย่างครอบคลุม ปอเนาะเป็นสถานศึกษาที่จัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาเต็มคนของบุคคลและสังคมผ่านทางการเรียนการสอนศาสนา ผลผลิตของปอเนาะคือบุคคลที่มีจริยธรรมที่ดีงาม ประพฤติปฏิบัติอยู่ในกรอบและกฎระเบียบของคำว่า “ความดี” สิ่งนี้เป็นความเจริญงอกงามของบุคคลและสังคม

ปอเนาะสร้างองค์ประกอบความรู้จากการจัดสภาพแวดล้อม สังคม สภาพสังคมที่เป็นสังคมมุสลิม ที่มีแนวคิดในการดำเนินชีวิตตามหลักศาสนา ปอเนาะไม่ได้นำจัดการศึกษาในลักษณะที่ตรงกันข้ามกับความต้องการของชุมชน ไม่ได้นำกฎระเบียบที่ชุมชนรับไม่ได้มาตั้งเป็นกฎในการเรียนรู้ ยกตัวอย่างให้เห็นเด่นชัดขึ้น เช่น บางโรงเรียนนำระบบการจับสลากหรือระบบอุปถัมภ์มาใช้ในการศึกษาเข้าเรียนต่อ ส่วนปอเนาะนำความต้องการของชุมชนเข้ามาเป็นที่ตั้ง รับนักเรียนเข้าศึกษาโดยไม่เก็บค่าเล่าเรียน ไม่มีการกำหนดอายุผู้เรียน สามารถเล่าเรียนได้จนกระทั่งผู้เรียนมีความรู้สึกว่ามีความรู้เพียงพอแล้ว โดยที่สถาบันปอเนาะไม่ได้บังคับว่าระยะเวลาในการเรียนต้องมีจำนวนกี่ปี ซึ่งทั้งหมดที่กล่าวมานั้นเป็นปัจจัยเกื้อหนุนให้บุคคลได้เรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

ปอเนาะ คือ สถาบัน “การศึกษาดูตลอดชีวิต” ประเภทการศึกษาตามอัธยาศัย เป็นการศึกษาที่ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเองตามความสนใจ โดยศึกษาจากบุคคล ประสบการณ์ สังคม และสภาพแวดล้อม เช่น เมื่อไม่นานมานี้ ชายคนหนึ่งในหมู่บ้านภูมิเข้ามาถามครูผู้สอน

เกี่ยวกับสิ่งที่ควรกระทำ เรื่องมีอยู่ว่า เช้าวันนั้นมิดชนไนเค็มนำไข่ไว้ในกระบะท้ายรถ แล้วขับผ่าน มาทางปอเนาะ หลังจากนั้นไข่เค็มจำนวน ๔ ลัง ตกลงมาจากรถ โดยที่เจ้าของไม่รู้ตัว ทำให้ไข่ส่วน หนึ่งแตกและอีกส่วนหนึ่งสามารถนำมาใช้รับประทานได้ หากจะทิ้งไว้ก็เกรงว่าจะเสีย และหาก นำไปให้เด็กๆ รับประทานน่าจะมีประโยชน์กว่าทิ้งไว้เปล่าๆ เกี่ยวกับเรื่องนี้ควรมีการตัดสินอย่างไร จึงจะไม่ผิดหลักการศาสนา ควรจะเก็บไว้รอเจ้าของกลับมาทั้งๆ ที่ไม่รู้ว่าใครเป็นเจ้าของและเขาจะ กลับมาหรือไม่ หรือนำไข่ไปบริจาคก่อนที่จะเสีย ครูผู้สอนก็ได้ให้คำตอบและวิธีปฏิบัติที่ถูกต้อง ตามหลักการศาสนาว่า ตามบทบัญญัติที่ถูกต้องนั้น หากมีการพบสิ่งของที่ผู้ทำหล่นไว้ และเรา ต้องการนำสิ่งนั้นไปใช้ประโยชน์ จำเป็นที่จะต้องมีการประกาศหาเจ้าของก่อน และเมื่อเวลาผ่านไป ระยะเวลาหนึ่งหากไม่มีผู้ใดมาแสดงตนว่าเป็นเจ้าของ หากสิ่งนั้นเป็นสิ่งของมีค่า ให้นำขึ้นไปเป็น ทรัพย์สินส่วนรวม หากเป็นสิ่งของเล็กๆ เช่น หมูบ้านก็ให้ขึ้นเป็นทรัพย์สินของมัสยิดเป็นต้น ส่วนใน กรณีนี้ ซึ่งเป็นสิ่งของที่หากเก็บไว้นานอาจเสียหายได้ และเราต้องการนำมาใช้ประโยชน์ส่วนรวม จำเป็นเช่นเดียวกันที่จะต้องทำการประกาศหาเจ้าของ เพราะฉะนั้นคำตอบที่ได้รับจากกรณีนี้ก็ คือ ไม่ควรนำไข่เค็มที่ได้ไปใช้ประโยชน์ ถึงแม้ว่าต่อไปอาจจะเสียไปเปล่าๆ โดยเรามีความรู้สึกเสียดย าก็ตาม เพราะไม่รู้ว่าเจ้าของเป็นใครและจะอนุญาตให้เราทำการแจกจ่ายหรือไม่ ซึ่งความผิดก็จะ ตกถึงตัวของผู้แจกจ่ายหรือนำไปใช้ประโยชน์นั่นเอง

ที่กล่าวมาข้างต้นเป็นตัวอย่างของการศึกษาจากบุคคล ประสบการณ์ สังคม และ สภาพแวดล้อมตามแบบระบบปอเนาะ ผู้เรียนมักจะได้มีโอกาสประสบกับเหตุการณ์เหล่านี้และ สามารถใช้ความรู้ที่มีในการแก้ปัญหาที่ไม่ได้มีเฉพาะคำถามในห้องเรียนตามโอกาสต่างๆ ได้อีกด้วย

นอกเหนือจากที่กล่าวมาแล้วนั้น มีพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติอีกหลายมาตรา ซึ่ง สอดคล้องกับระบบการศึกษาแบบปอเนาะ โดยมาตราดังกล่าวมีดังต่อไปนี้

หมวด ๑ บททั่วไป ความมุ่งหมายและหลักการ

มาตรา ๖ การจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้ง ร่างกายจิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข

มาตรา ๘ การจัดการศึกษาให้ยึดหลักดังนี้

- (๑) เป็นการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับประชาชน
- (๒) ให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา
- (๓) การพัฒนาสาระและกระบวนการเรียนรู้ให้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง

มาตรา ๙ การจัดระบบโครงสร้าง และกระบวนการจัดการศึกษา ให้ยึดหลักดังนี้

- (๑) มีเอกภาพด้านนโยบาย และมีความหลากหลายในการปฏิบัติ
- (๒) มีการกระจายอำนาจไปสู่เขตพื้นที่การศึกษา สถานศึกษา และองค์กรปกครองส่วน

ท้องถิ่น

(๓) มีการกำหนดมาตรฐานการศึกษา และจัดระบบประกันคุณภาพการศึกษาทุกระดับ และประเภทการศึกษา

(๔) มีหลักการส่งเสริมมาตรฐานวิชาชีพครู ศึกษานิเทศก์ และบุคลากรทางการศึกษา และการพัฒนาครู ศึกษานิเทศก์ และบุคลากรทางการศึกษาอย่างต่อเนื่อง

(๕) ระดมทรัพยากรจากแหล่งต่างๆ มาใช้ในการจัดการศึกษา

(๖) การมีส่วนร่วมของบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น

หมวด ๒ สิทธิและหน้าที่ทางการศึกษา มาตรา ๑๒ นอกเหนือจากรัฐ เอกชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ให้บุคคล ครอบครัว องค์กรชุมชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น มีสิทธิในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ทั้งนี้ให้เป็นไปตามที่กำหนดในกฎกระทรวง

หมวด ๓ ระบบการศึกษา มาตรา ๑๕ การจัดการศึกษามี ๓ รูปแบบ คือ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย (๑) การศึกษาในระบบ เป็นการศึกษาที่กำหนดจุดมุ่งหมาย วิธีการศึกษา หลักสูตร ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขของการสำเร็จการศึกษาที่แน่นอน (๒) การศึกษานอกระบบ เป็นการศึกษาที่มีความยืดหยุ่นในการกำหนดจุดมุ่งหมาย รูปแบบ วิธีการจัดการศึกษา ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการสำเร็จการศึกษา โดยเนื้อหาและหลักสูตรจะต้องมีความเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของบุคคลแต่ละกลุ่ม (๓) การศึกษาตามอัธยาศัย เป็นการศึกษาที่ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเองตามความสนใจ ศักยภาพ ความพร้อม และโอกาส โดยศึกษาจากบุคคล ประสบการณ์ สังคม สภาพแวดล้อม สื่อ หรือแหล่งความรู้อื่นๆ

สถานศึกษาอาจจัดการศึกษาในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งหรือทั้งสามรูปแบบก็ได้ ให้มีการเทียบโอนผลการเรียนที่ผู้เรียนสะสมไว้ในระหว่างรูปแบบเดียวกันหรือต่างรูปแบบได้ ไม่ว่าจะเป็นผลการเรียนจากสถานศึกษาเดียวกันหรือไม่ก็ตาม รวมทั้งจากการเรียนรู้นอกระบบ ตามอัธยาศัย การฝึกอาชีพหรือจากประสบการณ์การทำงาน

หมวด ๔ แนวการจัดการศึกษา มาตรา ๒๒ การจัดการศึกษาต้องยึดหลักว่าผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ และถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด กระบวนการจัดการศึกษาต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตามธรรมชาติและเต็มตามศักยภาพ มาตรา ๒๓ การจัดการศึกษา ทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ต้องเน้นความสำคัญทั้งความรู้ คุณธรรม กระบวนการเรียนรู้ และบูรณาการตามความเหมาะสมของแต่ละระดับการศึกษาในเรื่องต่อไปนี้ (๑) ความรู้เรื่องเกี่ยวกับตนเอง และความสัมพันธ์ของ

ตนเองกับสังคม ได้แก่ ครอบครัว ชุมชน ชาติ และสังคมโลก รวมถึงความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของสังคมไทยและระบบการเมืองการปกครองในระบบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข (๒) ความรู้และทักษะด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี รวมทั้งความรู้ ความเข้าใจและประสบการณ์ เรื่องการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลยั่งยืน (๓) ความรู้เกี่ยวกับศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม การกีฬา ภูมิปัญญาไทย และการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญา (๔) ความรู้ และทักษะด้านคณิตศาสตร์ และด้านภาษา เน้นการใช้ภาษาไทยอย่างถูกต้อง (๕) ความรู้และทักษะในการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิตอย่างมีความสุข

มาตรา ๒๔ การจัดกระบวนการเรียนรู้ ให้สถานศึกษาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินการ ดังต่อไปนี้ (๑) จัดเนื้อหาสาระและกิจกรรมให้สอดคล้องกับความสนใจและความถนัดของผู้เรียน โดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล (๒) ฝึกทักษะ กระบวนการคิด การจัดการ การเผชิญสถานการณ์และการประยุกต์ความรู้มาใช้เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหา (๓) จัดกิจกรรมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง ฝึกการปฏิบัติให้คิดเป็น และทำเป็น รักการอ่านและเกิดการใฝ่รู้อย่างต่อเนื่อง (๔) จัดการเรียนการสอนโดยผสมผสานสาระความรู้ด้านต่างๆ อย่างได้สัดส่วนสมดุลกัน รวมทั้งปลูกฝังคุณธรรม ค่านิยมที่ดีงาม และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ไว้ในทุกวิชา (๕) ส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้สอนสามารถจัดบรรยากาศ สภาพแวดล้อม สื่อการเรียน และอำนวยความสะดวก เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ และมีความรอบรู้ รวมทั้งสามารถใช้การวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ ทั้งนี้ผู้สอนและผู้เรียนอาจเรียนรู้ไปพร้อมกันจากสื่อการเรียนการสอนและแหล่งวิทยาการประเภทต่างๆ (๖) จัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นได้ทุกเวลาทุกสถานที่ มีการประสานความร่วมมือกับบิดามารดา ผู้ปกครอง และบุคคลในชุมชนทุกฝ่าย เพื่อร่วมกันพัฒนาผู้เรียนตามศักยภาพ

มาตรา ๒๕ ให้สถานศึกษาร่วมกับบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนโดยจัดกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชน เพื่อให้ชุมชนมี การจัดการศึกษาอบรม มีการแสวงหาความรู้ ข้อมูล ข่าวสาร และรู้จักเลือกสรรภูมิปัญญาและ วิทยาการต่างๆ เพื่อพัฒนาชุมชนให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการ รวมทั้งหาวิธีการ สนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การพัฒนา ระหว่างชุมชน ((พระราชบัญญัติการศึกษา แห่งชาติ): หนังสือราชกิจจานุเบกษา ฉบับกฤษฎีกา)

จะเห็นได้ว่ามาตราต่างๆ ที่ยกมานั้น การศึกษาระบบปอเนาะถือได้ว่าเป็นการศึกษาระบบ หนึ่งที่จัดการศึกษาได้ตรงตามเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้เป็นอย่างดี

รายได้ของโต๊ะครู

สำหรับรายได้ของบรรดาผู้สอนในปอเนาะภูมินั้น อาจารย์มุหัมมัด อาดำ โต๊ะครูปอเนาะภูมินี้ ได้ให้คำอธิบายในส่วนนี้ว่า เนื่องด้วยการสอนในปอเนาะเป็นการสอนโดยไม่มีค่าตอบแทน ทั้งนี้ถือว่าการสอนมีความจำเป็นหรือหน้าที่ของผู้ที่จะต้องเผยแพร่ความรู้ทางศาสนาของอัลลอฮ์ (ช.บ.) ให้แพร่หลายบนหน้าแผ่นดิน ดังนั้นโต๊ะครูและผู้สอนแต่ละคนจึงต้องชวนขอหาปัจจัยยังชีพด้วยลำแข้งของตัวเอง โดยยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียง แบบพอมีพอกิน ไม่ตั้งใจที่จะเป็นคนรวย แต่ขอให้มีกินมีใช้ และที่สำคัญที่สุดคือได้รับใช้ศาสนาและสังคม

ด้วยเหตุนี้การสอนจึงเป็นอาชีพหลัก ส่วนการหารายได้นั้นเป็นหน้าที่รองลงมา รายได้ของโต๊ะครูส่วนใหญ่จะมาจากการทำสวน เช่น สวนยาง สวนมะพร้าว และการทำนาข้าว โต๊ะครูบางคนอาจมีบ้านเช่าบ้าง และแม่บ้านบางคนก็มีส่วนในการหารายได้เช่นกัน

รายได้ของโต๊ะครูและครูผู้สอนปอเนาะภูมินี้ จำแนกได้ดังนี้

รายได้ของอาจารย์มุหัมมัด อาดำ (บาบอมะ-โต๊ะครูคนปัจจุบัน) และครอบครัว: บ้านเช่า สวนมะพร้าว นาข้าว

รายได้ของบาบอฮับดุลเลาะห์ (โต๊ะครูอาวุโส): สวนมะพร้าว นาข้าว

รายได้ของครูฮัสnulเลาะห์ สวนยาง ทำขนม (หม้อแกง) สวนผลไม้

รายได้ของครูยะโก๊บ: ทำสวน เลี้ยงนกเขา

รายได้ของครูฮับดุลวาฮับ: บ้านเช่า (จังหวัดปทุมธานี)

รายได้ของครูอิบรอฮิม: ร้านขายของชำ สวนยาง ทำขนม

ส่วนรายได้อื่นๆ ที่ทั้งปอเนาะได้รับนั้น มาจากการบริจาคของศิษย์เก่าที่เคยเรียนที่ปอเนาะภูมินี้ และรายได้อีกส่วนหนึ่งมาจากคณะทัวร์ท่องเที่ยวจากมาเลเซียที่มาเยี่ยมเยียนปอเนาะเป็นประจำทุกปี

ส่วนเรื่องหนี้สินของครูผู้สอนนั้น อาจารย์มุหัมมัดกล่าวว่า ในส่วนนี้ครูผู้สอนจะไม่มีหนี้สิน เพราะยึดหลักแบบพอมีพอกิน ดำรงชีวิตอย่างสมถะและมีความพอใจในสิ่งที่มีอยู่ ไม่สร้างหนี้สินหรือใช้จ่ายเกินความจำเป็น

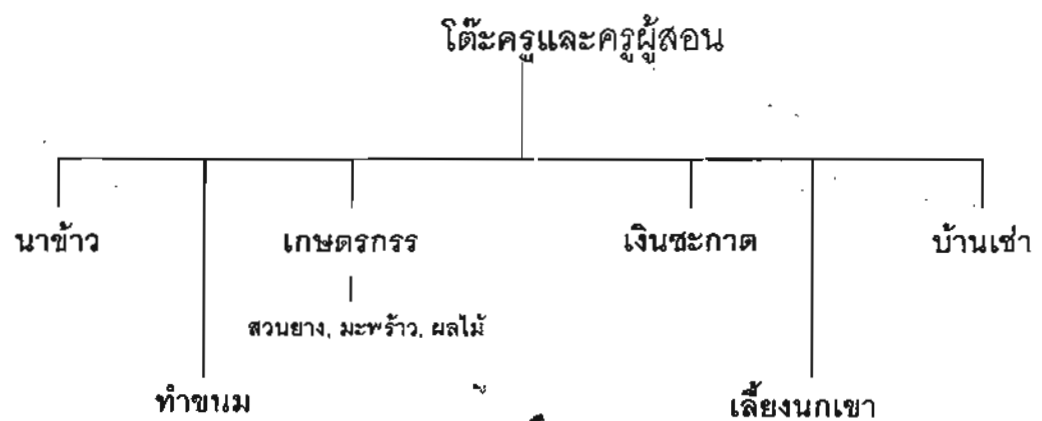
สิ่งสำคัญที่จะกล่าวต่อไปก็คือ ทางปอเนาะไม่เคยได้รับเงินจากองค์กรใดๆ ในต่างประเทศเลย แม้กระทั่งในประเทศเอง องค์กรของรัฐก็ไม่ค่อยมีส่วนในการสนับสนุนด้านงบประมาณใดๆ ครั้งแรกและครั้งสุดท้ายที่ได้รับก็เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๕ จากกระทรวงศึกษาธิการเป็นจำนวนเงิน ๑๐,๐๐๐ บาท ซึ่งเงินจำนวนดังกล่าวได้นำไปทำที่เก็บน้ำประปาและยังคงมีอยู่จนถึงทุกวันนี้

ส่วนที่มีข่าวว่ามีบางปอเนาะได้รับเงินจากต่างประเทศนั้น เป็นโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม (๑) หรือ (๒) ซึ่งเงินในส่วนนั้นก็มีการดำเนินการที่ถูกต้องโดยผ่านขั้นตอนของรัฐบาลที่สำคัญ คนส่วนใหญ่มักเข้าใจคลาดเคลื่อน และเหมารวมว่าโรงเรียนปอเนาะแบบดั้งเดิมและ

โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามเป็นสถาบันการศึกษาประเภทเดียวกัน จึงควรทำความเข้าใจในเรื่องนี้ด้วย

สำหรับค่าน้ำและค่าไฟของทางปอเนาะ ทางปอเนาะได้จัดเก็บจากนักเรียนคนละ ๒๐ บาทต่อเดือน ซึ่งบางครั้งก็เพียงพอ และบางครั้งก็ได้ไม่ครบ ในส่วนนี้บาบอจะเป็นคนเสียค่าใช้จ่ายในส่วนที่ขาด

คนส่วนใหญ่มักคิดว่าการบริหารงานในระบบปอเนาะต้องมีค่าใช้จ่ายสูงในแต่ละเดือน เมื่อไม่มีการสนับสนุนด้านงบประมาณจากรัฐและไม่มีการเก็บค่าเล่าเรียนแล้ว ปอเนาะจำเป็นที่จะต้องหาเงินทุนจากแหล่งอื่น ลักษณะแนวคิดเช่นนี้ทำให้ปอเนาะถูกโยงเข้ากับการรับเงินจากต่างประเทศและมองภาพปอเนาะในด้านลบ หากแต่ในลักษณะความเป็นจริงแล้ว ปอเนาะมีค่าใช้จ่ายในแต่ละเดือนไม่เกิน ๕,๐๐๐ บาท (อ้างอิงจากปอเนาะภูมิ) ทั้งนี้เพราะปอเนาะไม่มีฝ่ายหรือแผนกต่างๆ เหมือนระบบราชการหรือเอกชนอื่นๆ ไม่มีการจัดจ้าง ไม่มีเงินเดือนให้พนักงาน การจะมองให้ลึกซึ้งและเป็นกลางนั้นต้องมองที่อุดมการณ์ในการก่อตั้ง ว่าปอเนาะก่อตั้งขึ้นเพื่อการค้าในเชิงธุรกิจหรือไม่ เมื่อคำตอบที่เราได้คือ "ไม่" ดังนั้นจึงไม่มีความจำเป็นที่ปอเนาะจะต้องรับเงินจากต่างประเทศแต่อย่างใด

แผนผังแสดงแหล่งที่มาของรายได้โต๊ะครูและครูผู้สอน

หลักสูตรและกระบวนการเรียนรู้ในปอเนาะ

ปอเนาะภูมิกำหนดช่วงเวลาปิดเทอมเป็น ๒ ช่วง ได้แก่ ช่วงประมาณเดือนเมษายน-มิถุนายน และปลายเดือนตุลาคม-ธันวาคม ในช่วงเวลาปิดเทอมนี้ทางปอเนาะจะทำการเปิดสอนพิเศษ (หลักสูตรเข้มข้น) ให้แก่นักเรียนปอเนาะภูมิเองและปอเนาะแห่งอื่นที่สนใจเข้ามาศึกษา การสอนโดยมากจะเน้นวิชาความรู้ระดับกลางถึงสูง วิชาที่เรียนได้แก่วิชาที่เกี่ยวกับศาสนบัญญัติ หลัก

ไวยากรณ์อาหรับ ฯลฯ ทั้งนี้ผู้ที่มาเรียนทั้งหลายมีความตั้งใจที่จะมาหาความแปลกใหม่ที่ปอเนาะของตนไม่มี เปลี่ยนสถานที่ เปลี่ยนผู้สอนและบรรยากาศการเรียน ทำให้ไม่เกิดความซ้ำซากจำเจ และที่สำคัญความรู้ที่จะได้ในเวลาพิเศษๆ นี้ก็มีมากกว่าช่วงเวลาเรียนปกติ เนื่องด้วยผู้เรียนมีเวลาได้ใกล้ชิดกับโต๊ะครูมากขึ้น (ช่วงเวลาเรียนนี้มีคนเรียนน้อยกว่าช่วงเวลาเรียนปกติ คนที่มาเรียนเป็นนักเรียนที่สนใจชวนหาวิชาความรู้ และมีความกระตือรือร้นมากกว่าคนอื่น ๆ)

จากการสำรวจระดับการเรียนรู้ของผู้เรียนในปอเนาะนั้น ได้ข้อมูลว่า หากผู้เรียนคนใดเคยผ่านการเรียนในระดับตาดีกามาก่อนที่จะเข้าเรียนปอเนาะ (ซึ่งโดยมากจะศึกษาระหว่างที่ทำการเรียนสายสามัญชั้น ป.๑-๖ โดยใช้เวลาวางในวันเสาร์-อาทิตย์) ปรากฏว่าจะมีการเรียนรู้ที่เร็วกว่าคนทั่วไป สามารถเข้าใจการสอนของผู้สอนได้ง่าย เพราะมีพื้นฐานมาพอสมควร ซึ่งสามารถสรุปได้ว่า การเรียนตาดีกเป็นการเรียนที่สอดคล้องเชื่อมโยงกับระบบการเรียนปอเนาะ ถือเป็นพื้นฐานที่ผู้เรียนไม่ควรละทิ้ง และเป็นระบบที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนมีพื้นฐานที่ดีในการเรียนระดับที่สูงขึ้นไป

บทบาทของสตรีในศาสนาอิสลาม

ผู้หญิงมุสลิม หมายถึง ผู้หญิงที่นับถือศาสนาอิสลามหรือผู้ที่อยู่ในวัฒนธรรมอิสลาม ซึ่งมีรากศัพท์ภาษาอาหรับเรียกผู้หญิงมุสลิมว่า “มุสลิมะฮ์”

สำหรับในสถานภาพของการเป็นมุสลิม ผู้ชายและผู้หญิงมีความเหมือนกัน กล่าวคือ ต่างมีสิทธิและหน้าที่อย่างเท่าเทียมกัน ดังโองการเป็นจำนวนมากที่ปรากฏในคัมภีร์อัล-กุรอาน เช่น

ชายผู้ศรัทธาและหญิงผู้ศรัทธาต่างให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน โดยการเชิญชวนไปสู่การประกอบความดี และห้ามปรามการประกอบความชั่วโดยดำรงละหมาด บริจาคซะกาต (บริจาคทาน) และภักดีต่อองค์พระอัลลอฮ์และรอซูล (ศาสนทูต) ของพระองค์ (๙ : ๑๗) แท้จริง

ชายผู้มอบน้อมและหญิงผู้มอบน้อม

ชายผู้ศรัทธาและหญิงผู้ศรัทธา

ชายผู้ภักดีและหญิงผู้ภักดี

ชายผู้สัตย์จริงและหญิงผู้สัตย์จริง

ชายผู้อดทนและหญิงผู้อดทน

ชายผู้ถ่อมตัวและหญิงผู้ถ่อมตัว

ชายผู้บริจาคทานและหญิงผู้บริจาคทาน

ชายผู้ถือศีลอดและหญิงผู้ถือศีลอด

ชายผู้รักษาความบริสุทธิ์ของเขาทั้งหลายและหญิงผู้รักษาเช่นกัน

ชายผู้รำลึกถึงอัลลอฮ์มากและหญิงผู้รำลึก (มาก) เช่นกัน

อัลลอฮ์ (ช.บ.) ผู้ซึ่งเตรียมไว้สำหรับเขาทั้งหลายซึ่งการอภัยโทษ และรางวัลอันใหญ่หลวง (๓๓ : ๓๕) ผู้ใดกระทำการชั่ว เขาจะไม่ถูกตอบแทน (มากกว่า) เว้นแต่ตามเข็มนาฬิกา และผู้ใดกระทำ

การดีจะเป็นเพศชายหรือหญิงก็ตาม และเขาเป็นผู้ศรัทธา ดังนั้นพวกเขาจะเข้าสวนสวรรค์ ได้รับเครื่องยังชีพในนั้นโดยมิต้องคำนวณ (๔๐ : ๔๐)

โองการจากพระมหาคัมภีร์อัล-กุรอานดังกล่าวนี้จะเห็นได้ว่า ชายและหญิงมุสลิมต่างก็มีสถานภาพเดียวกัน คือเป็นมุสลิมและเป็นประชาชาติของท่านศาสดามูฮัมมัด (ซ็อลฯ) และจากสถานภาพนี้ทั้งชายและหญิงต่างก็มีบทบาทที่มีสิทธิและหน้าที่ที่เหมือนกัน และต่างก็ได้รับรางวัลที่เสมอเหมือนกันสำหรับผู้ประพฤติตนได้ถูกต้องตามครรลองแห่งอิสลาม และต่างก็จะได้รับการลงโทษสำหรับผู้ฝ่าฝืน ไม่ว่าจะเป็นชายหรือหญิงก็ตาม

บทบาทของมามาในปอเนาะ

ในสถาบันปอเนาะมีบุคคลหนึ่งที่ทำหน้าที่และมีบทบาทสำคัญไม่น้อยไปกว่าโต๊ะครูก็คือ มามา วามาคือคำที่ใช้เรียกแทนภรรยาของโต๊ะครู (บาบอ) ซึ่งในปอเนาะจะมีผู้ทำหน้าที่มามาจากอดีตจนถึงปัจจุบันมีอยู่สองท่าน

๑. ฮัจยะห์อาหมินะห์ แวดือเระ ภรรยาโต๊ะครูคนแรก (ภรรยาของหะยีวันอะห์หมัด บินวันอิตริส)
๒. ฮัจยะห์อาฮิซะห์ อาดำ ภรรยาโต๊ะครูคนที่ ๒ (ภรรยาของหะยีอัปดุลเราะห์มาน อาดำ)

มามามีบทบาทสำคัญในปอเนาะหลายด้านด้วยกัน อาทิเช่น เป็นครู เป็นแม่บ้าน และเป็นพี่เลี้ยง ซึ่งเราสามารถอธิบายหน้าที่หลักๆ ที่มามาทำได้ดังนี้

มามาในฐานะครูสอนอัล-กุรอานและหนังสือศาสนา ซึ่งอาจารย์มูหัมมัด อาดำได้เล่าให้ฟังว่า อันเนื่องมาจากปอเนาะภูมิมีนักเรียนหญิงอยู่ด้วย ดังนั้นการสอนนักเรียนหญิงด้วยครูผู้หญิงด้วยกันจึงเป็นสิ่งที่จำเป็นมาก มามาจะทำหน้าที่สอนความรู้ต่างๆ เกี่ยวกับศาสนาและมารยาทวิชาที่พี่น้องชาวมุสลิมนิยมให้ลูกหลานมาเรียนกับมามาคือวิชาอ่านอัล-กุรอาน มามาเป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นผู้สอนอัล-กุรอานที่ดีคนหนึ่งในแถบนี้ และนี่คือสาเหตุหนึ่งที่ชาวบ้านส่งลูกหลานที่เป็นสตรีมาเรียนอัล-กุรอานกับมามา นอกเหนือจากการสอนอัล-กุรอาน มามายังสอนหนังสือศาสนา (กิตาบ) อีกด้วย

การอบรมและปกครองเด็กผู้หญิง เด็กผู้หญิงที่อยู่ในปอเนาะจะได้รับการดูแลและควบคุมพฤติกรรมจากมามา เช่น ถ้าคนหนึ่งคนใดมีพฤติกรรมที่ส่อไปในทางที่ไม่ดี อาทิ มีการติดต่อกับนักเรียนชาย ก็จะได้รับ การดักเตือนแนะนำ หากยังดื้อรั้น อาจมีการลงโทษบ้างหนักเบาแล้วแต่กรณี และถ้าคุโทษแล้วชอบหรือรักกันจริงก็จะมี การจัดให้มีการสู่ขอตามศาสนา การดูแลเช่นนี้ มามาจึงเปรียบเสมือนแม่คนที่ ๒ ของเด็กนักเรียนหลายๆ คน เมื่อกลับปอเนาะบ้านมีครอบครัวก็ยังมีความผูกพัน ไปมาหาสู่ เยี่ยมเยียนมามาอยู่เสมอ

นางอาชีเยาะห์ อดีตนักเรียนที่เคยเรียนที่ปอเนาะภูมิเมื่อ ๓๓ ปีที่แล้ว ซึ่งขณะนี้ทำกิจการเปิดร้านอาหารที่ประเทศมาเลเซีย ได้เล่าให้ฟังในคราวที่มาเยี่ยมปอเนาะเมื่อเร็วๆ นี้ว่า สิ่งที่น่าจะได้รับจากปอเนาะ คือ เมื่อใดก็ตามที่ตัวเองทำสิ่งผิดหลักศาสนา ก็จะนึกทันทีว่าสิ่งนี้ไม่ดีนะ สมัย

เราอยู่ปอเนาะมามาเคยห้ามเราไว้ และเล่าต่ออีกว่า ขณะนี้ตัวเองมีลูก มีครอบครัว มีงานส่วนตัว แต่ก็ยังคิดถึงมามา อยู่เสมอ

การประกอบอาชีพของมามา นอกเหนือจากการเป็นแม่บ้านและเป็นครู มามาจะหาโอกาสยามว่างทำการค้าขายบ้าง โดยจะเปลี่ยนสินค้าไปตามยุคสมัย เช่น เมื่อ ๓๐ ปีที่แล้ว บาบอ กับมามาร่วมกันหาสินค้าซึ่งเป็นที่นิยมของชาวอาหรับ ประเทศซาอุดีอาระเบีย นั่นคือ อำพัน ส่งไปขายที่เมกกะ โดยสั่งซื้อสินค้าเหล่านี้มาจากประเทศพม่า เข้ามาทางจังหวัดระนอง แล้วส่งไปขายต่างประเทศโดยทางเรือที่ส่งผู้โดยสารไปทำฮัจญ์ ซึ่งทำรายได้แก่ครอบครัวมิใช่น้อย ต่อมาเมื่อ อำพันหายาก ก็เปลี่ยนมาเป็นการส่งยาแผนปัจจุบันไปขายแทน โดยเลือกประเภทยาที่ไม่มีขายในประเทศซาอุดีอาระเบียจนกระทั่งการเดินเรือเพื่อไปทำฮัจญ์ได้หยุดไป การส่งยาก็หยุดตามไปด้วย ต่อมาได้ทำธุรกิจทำปลอกหมอนที่ผลิตในหมู่เครือญาติทางจังหวัดปทุมธานี นำมาขายที่ปัตตานี โดยทำกิจการอยู่ ๓-๔ ปี จนเมื่อหมดความนิยมก็หยุดไป และช่วงสิบปีหลังก็เปลี่ยนมาขายผ้าถุงสำหรับผู้หญิงเล็กๆ น้อยๆ กับเพื่อนบ้าน หรือบางครั้งอาจจะขายหัวแหวนให้กับคนที่รู้จักกัน ซึ่งพอที่จะเป็นรายได้เสริมให้แก่ครอบครัวได้บ้าง

มามากับการเกษตร ด้วยเหตุที่มามาที่มีที่ดินของตัวเองที่เหมาะสมกับการเพาะปลูกอยู่หลายแปลง เพราะฉะนั้น เมื่อว่างจากการสอน มามาจะชวนผู้หญิงที่มีอายุซึ่งอาศัยอยู่ที่ปอเนาะ ๒-๓ คน พร้อมเด็กนักเรียนหญิงบางส่วนไปสวน เพื่อดูแลสวนมะพร้าว และจะปลูกพืชสวนเป็นงานอดิเรก เช่น มังคุด ต้นมะม่วง สับปะรด ฯลฯ โดยเฉพาะต้นมะพร้าว มีอยู่ค่อนข้างมาก หากญาติพี่น้องที่ใกล้ชิดมีการจัดงาน ทำบุญหรืองานแต่งงาน ซึ่งจำเป็นต้องใช้มะพร้าวมาก มามาก็จะบริจาคมะพร้าวให้ ๓๐๐-๔๐๐ ลูก ตามความจำเป็น ส่วนนาข้าวนั้น มามาจะตกลงกับคนในหมู่บ้านที่มีอาชีพทำนาให้ไปปลูกข้าวในแปลงนาเหล่านั้นโดยแบ่งผลผลิตคนละครึ่ง บางแปลงที่อยู่ใกล้กับพื้นที่ที่เป็นที่อยู่ของชาวไทยพุทธ มามาก็ให้คนนั้นทำนาแปลงนั้นไป โดยใช้หลักการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน

มามากับการบริหารปอเนาะ ถึงแม้จะเป็นผู้หญิง แต่มามาก็ร่วมในการจัดการเรียนการสอนในปอเนาะคู่กับبابอ และมีบทบาทไม่น้อยกว่ากัน เด็กนักเรียนคนไหนที่ทางโรงเรียนปอเนาะเห็นว่ามีความรู้แตกฉานและมีนิสัยดี มีแว้วว่าสามารถเป็นกำลังสำคัญแก่ปอเนาะได้ ทางมามาจะปรึกษากับ บาบอเพื่อให้เด็กนักเรียนคนนี้อยู่ในสถาบันไปตลอด โดยใช้วิธีจ้างคู่ให้แต่งงานกับลูกหลาน โดยเฉพาะครูบาอาจารย์ที่สอนในปอเนาะในขณะนี้ เกือบทั้งหมดเป็นลูกเขยหรือหลานเขยของมามา มามาจะมีความสามารถเป็นพิเศษในการหาคู่ครอง หรือเป็นแม่สื่อให้กับบุคคลที่อยู่ในบริเวณปอเนาะ โดยอาจจะกล่าวได้ว่าทุกชีวิตที่มามาจัดการให้ ประสบความสุข ความสำเร็จ สิ่งนี้ถือได้ว่าเป็นพรสวรรค์ของท่านก็ว่าได้

มามากกับความจำ อาจารย์นุรุดดีน อาดำ (บุตรชายคนที่ ๓) เล่าว่า ในบรรดาผู้คนในปอเนาะ มามาจะเป็นเลิศในเรื่องของการจดจำเรื่องราว โดยเฉพาะเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในอดีต อีกทั้งท่านยังจำชื่อศิษย์เก่าได้เยอะมาก ส่วนเรื่องเกี่ยวกับเครือญาติของตนเอง มามาจะจำได้ดีมาก และจำแม้กระทั่งเครือญาติของฝ่ายبابอ (สามี) ที่อยู่แถบจังหวัดปทุมธานีได้เกือบหมด

มามากับการทำคลอด ในบริเวณปอเนาะจะมีครอบครัวบุคคลที่อยู่ปอเนาะใน ถ้าหากมีภรรยาคนหนึ่งคนใดจะคลอดลูก ส่วนใหญ่จะมาตามมามาให้มาดูแลการคลอด ทั้งนี้เพื่อเป็นกำลังใจและเรียนรู้ประสบการณ์ในฐานะที่เป็นคนเฒ่าคนแก่ ประกอบกับมามาเองมีดุอา (คาถา) ดี ช่วยให้การคลอดง่ายขึ้น

นางซารีฟะ จอมไกล ซึ่งเป็นผู้หนึ่งที่อาศัยอยู่กับครอบครัวในบริเวณปอเนาะใน เล่าให้ฟังว่า ในระหว่างที่ตนเจ็บท้องใกล้คลอดนั้น มามาจะช่วยเป่า บิบ ถ่านดุอา (คาถา) สลับกันไป และจะรู้สึกผ่อนคลายเหมือนอาการเจ็บปวดทุเลาลง ที่สำคัญมามามีส่วนช่วยในด้านขวัญและกำลังใจ ทำให้รู้สึกเหมือนมีญาติผู้ใหญ่อีกคนหนึ่งคอยดูแลแทนแม่ของตัวเอง

มามากับการเป็นตัวอย่างที่ดีของสตรี มามานั้นมีความเคร่งครัดในศาสนา มากกว่าสตรีมุสลิมทั่วไป มีกิริยา มารยาทที่ดีงาม เป็นตัวอย่างของนักเรียนได้ มีจิตใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ อาจารย์นุรุดดีนกล่าวว่า เป็นเรื่องที่น่าแปลกที่มามาคนนี้ถ้าอยู่ที่บ้านนานๆ ไม่ไปเยี่ยมใคร จะอ่อนแอ หมดแรง แต่ถ้าได้ไปเยี่ยมคนป่วย ไปช่วยงานศพญาติพี่น้องที่เสียชีวิต ท่านจะแข็งแรงทันที

จะเห็นได้ว่ามามามีบทบาทมากมายในสถาบันปอเนาะ บางคนกล่าวว่า อนาคตของปอเนาะจะเป็นอย่างไรนั้น ส่วนหนึ่งก็ขึ้นอยู่กับมามาของโต๊ะครูด้วยว่าเป็นคนอย่างไร ทำหน้าที่เป็นแม่ของทุกคนได้หรือไม่ มามาจึงเปรียบเสมือน "แม่" ของทุกคนในปอเนาะ

ในบทที่ ๒ ที่กล่าวมาทั้งหมดเพื่อแสดงให้เห็นถึงบทบาทของสถาบันการศึกษาทางศาสนา ที่นอกจากจะช่วยธำรงศาสนาอิสลาม ยังแสดงให้เห็นบทบาทความสัมพันธ์สืบเนื่องของความรู้สึกเป็นท้องถิ่นเดียวกัน โดยผ่านองค์กรที่เชื่อมโยงคือสถาบันการศึกษาในศาสนาอิสลาม

บทที่ ๓

สภาพแวดล้อม การทำมาหากิน และการเปลี่ยนแปลง

สภาพแวดล้อมและการทำมาหากินของบ้านภูมิ

ทรัพยากร

โดยมากแล้วเป็นต้นตาลโดนดที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ซึ่งบนพื้นที่ซึ่งเป็นกรรมสิทธิ์ของใครคนใดคนหนึ่งในหมู่บ้าน หรืออาจขึ้นบนพื้นที่ว่างเปล่าหรือพื้นที่ป่า ชาวบ้านจะนำผลตาลที่ได้ไปขาย โดยขายทั้งผลหรือเฉพาะน้ำตาลโดนด แปรรูปทำเป็นน้ำตาลแว่น ต้นตาลที่มีอายุได้ที่จะถูกนำไปทำเสา คาน หรือผนังสำหรับสร้างบ้าน นอกเหนือจากนี้แล้วไม่พบว่ามีทรัพยากรใดที่สามารถสร้างรายได้ให้แก่ท้องถิ่น

เศรษฐกิจและการทำมาหากิน

บ้านภูมิมีประชากร ๔๙๖ คน จำนวน ๑๐๓ ครัวเรือน อาชีพหลักของคนที่นี่คือเกษตรกรรม ได้แก่ การเพาะปลูกและการเลี้ยงสัตว์ โดยมากแล้วครอบครัวใดที่ทำการเพาะปลูกก็จะทำการเลี้ยงสัตว์ควบคู่กันไปด้วย จากข้อมูลพื้นฐานระดับหมู่บ้าน (กรช.๒ค) ปี พ.ศ. ๒๕๔๖ มีจำนวนถึง ๙๘ ครัวเรือน หรือกว่า ๙๕ เปอร์เซ็นต์ ที่ทำเกษตรกรรมแนวนี้ ส่วนชาวบ้านที่ทำการเพาะปลูกอย่างเดียวนั้นมีจำนวน ๘๒ ครัวเรือน อาชีพของชาวบ้านนอกเหนือจากที่กล่าวมา คือค้าขาย รับจ้าง (โดยมากแล้วจะเป็นการรับจ้างนอกเหนือจากเวลาในการทำการเกษตร) และทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม

การเพาะปลูกหลักของหมู่บ้านภูมิคือการทำนา รองลงมาได้แก่การทำไร่ การทำสวนผลไม้ และการทำสวนผัก

การทำนา

จากที่ดินที่ใช้ทำการเกษตรจำนวน ๙๖๑ ไร่ บ้านภูมิมีพื้นที่ทำนาทั้งสิ้น ๖๗๒ ไร่ โดยได้ผลผลิตประมาณ ๓๐๐ กิโลกรัมต่อไร่ นาทั้งหมดเป็นการทำนาปี การทำนาใช้วิธีดำนา ซึ่งชาวบ้านใช้วิธีนี้มาตั้งแต่สมัยเก่านั้น รวมถึงการใช้วัว-ควายในการไถนาด้วย การใช้รถไถนามีอยู่บ้างแต่เป็นเพียงส่วนน้อย ซึ่งรถไถนานี้เป็นของสภาตำบล ถ้าหากชาวบ้านจะใช้ต้องไปขอยืมจากผู้ใหญ่บ้าน แต่ไม่เพียงพอ จะต้องจ้างรถไถจากที่อื่น ข้าวที่ได้จะใช้รับประทานภายในหมู่บ้าน โดยเก็บไว้ในยุ้งข้าวเมื่อจะรับประทานจะนำออกมาสี โรงสีที่ชาวบ้านจะนำข้าวไปสีคือโรงสีที่หมู่บ้านตาเกาะ ซึ่งเป็นหมู่บ้านข้างเคียง คิดค่าสีถึงละ ๑๐ บาท

ชาวบ้านที่ทำนาเป็นอาชีพหลักนั้น เนื่องด้วยการทำนาที่นี้เป็นการทำนาปี จึงมีเวลาว่างพอที่จะประกอบอาชีพอื่นเสริมไปด้วย เช่น การเลี้ยงสัตว์ การรับจ้างทั่วไป การค้าขายและทำขนมหม้อแกง

การทำไร่

บ้านภูมิมิพื้นที่ทำไร่ทั้งสิ้น ๑๑๕ ไร่ เป็นพืชไร่ประเภทอายุยาว ๑๕ ไร่ คือจำพวกอ้อย พืชไร่อายุสั้น ๑๐๐ ไร่ พืชไร่ที่ทำการปลูกมากได้แก่ ถั่วเขียว ถั่วฝักยาว แตงกวา มันสำปะหลัง มันเทศ พืชเหล่านี้เป็นพืชเศรษฐกิจของชาวบ้าน โดยชาวบ้านจะนำไปขายที่ตลาดนัดยามูทุกวันศุกร์ ตลาดนัดยามูนี้เป็นตลาดนัดใหญ่ระดับจังหวัด

การทำสวนผลไม้และสวนยางพารา

ผลไม้คือลองกอง ละมุด เงาะ มะพร้าว การทำสวนผลไม้มี ๒ ลักษณะคือการปลูกแบบบำรุง ดูแลรักษา (ปลูกเพื่อขายโดยเฉพาะ) กับการปลูกทิ้งไว้ให้ออกผลเอง โดยใส่ปุ๋ยเป็นครั้งคราว ซึ่งอย่างที่สองนี้มีจำนวนถึง ๑๖๐ ไร่ จากทั้งสิ้น ๑๗๒ ไร่ แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านปลูกผลไม้เป็นอาชีพเสริม และทำนาเป็นอาชีพหลัก ปีใดที่ออกผลเยอะก็ถือว่าโชคดี ปีใดที่ให้ผลผลิตน้อยก็ไม่ถือว่าเสียหาย ถึงแม้ว่าชาวบ้านจะไม่ใส่ใจกับการดูแลบำรุงรักษามากนัก กระนั้นในบางปีสวนผลไม้ก็สามารถสร้างรายได้ให้กับชาวบ้านอย่างเป็นกอบเป็นกำมากกว่าการทำนาเสียอีก

สวนผลไม้ส่วนใหญ่เป็นสวนมะพร้าว อาจนำไปตากแห้ง บางครั้งขายเป็นลูก โดยมีผู้มารับซื้อถึงหมู่บ้าน ถ้าเป็นมะพร้าวตากแห้งจะนำไปส่งที่ตลาดยามู จะมีร้านรับซื้อ

รับจ้าง

ชาวบ้านในหมู่บ้านภูมิมินอกจากที่ประกอบอาชีพเพาะปลูกแล้ว ยังประกอบอาชีพรับจ้างอีกด้วย ผู้หญิงในหมู่บ้านบางคนจะออกไปทำงานที่โรงงานปลา ที่อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี ส่วนใหญ่จะเป็นแม่บ้านอยู่ที่บ้าน บางคนประกอบอาชีพเสริมด้วยการเย็บหมวกกะปิเยาะ (หมวกชาว) ตัดเย็บเสื้อผ้า ผู้ชายบางคนไปรับจ้างทำงานก่อสร้างที่ประเทศมาเลเซีย

ทำขนม

หมู่บ้านภูมิมิมีขนมที่มีชื่อเสียงอยู่ชนิดหนึ่งคือขนมหม้อแกง มีอายุการทำเกือบ ๕๐ ปี พ่อกับอายุของปอเนาะ เริ่มต้นทำที่ปอเนาะ เป็นสูตรเฉพาะของลูกสาวคนแรกของโต๊ะครู ปัจจุบันชาวบ้านภูมิมิเริ่มมาเรียนรู้การทำขนมหม้อแกงเพื่อส่งขาย เนื่องจากมีรายได้ดี

เจ้าของบ้านเช่า

หลายครอบครัวในภูมิมิที่มีฐานะพอใช้ จะมีบ้านเช่าอยู่ในตัวจังหวัด ทั้งในจังหวัดปัตตานี และจังหวัดยะลา

สภาพแวดล้อมและกาทำมาหากินของบ้านดาโต๊ะ

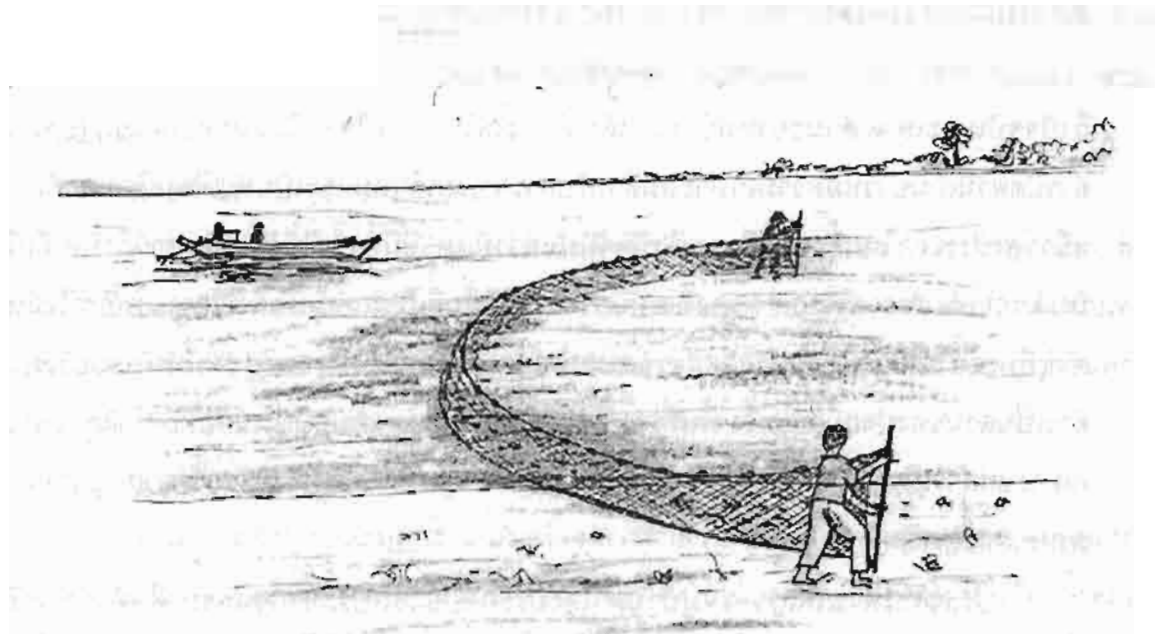
จากสภาพแวดล้อมที่หมู่บ้านถูกชนาบด้วยทะเล ชาวดาโต๊ะจึงยึดอาชีพประมงตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ทะเล ๒ ด้านของหมู่บ้านดาโต๊ะ คือทะเลใน (อ่าวปัตตานี) และทะเลนอก (อ่าวไทย) อ่าวปัตตานีเป็นอ่าวที่มีความเหมาะสมสำหรับการกำบังคลื่นลมและเป็นท่าเทียบเรือที่สำคัญแห่งหนึ่งของประเทศไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน อ่าวปัตตานีมีอ่าวเป็นลักษณะอ่าวกึ่งปิด มีเนื้อที่ประมาณ ๗๔ ตารางกิโลเมตร ทางทิศเหนือของอ่าวมีพื้นที่เป็นแหลมเรียกว่าแหลมโพธิ์ หรือแหลมดาซี ยื่นออกไป ขนานกับแนวชายฝั่งของแผ่นดิน โดยมีปากอ่าวเปิดออกสู่อ่าวไทย และบริเวณก้นอ่าวเป็นส่วนของปากน้ำยะหริ่ง พื้นที่รอบอ่าวปัตตานีมีความอุดมสมบูรณ์ สภาพทางภูมิประเทศเหมาะแก่การเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจ เช่น กุ้ง หอย ปู ปลา และสาหร่ายทะเลชนิดต่างๆ

ประชากรส่วนใหญ่ของหมู่บ้านดาโต๊ะประกอบอาชีพประมง รองลงมาคือทำข้าวเกรียบ เลี้ยงปลาดุก ปลากะพง รันน้ำชา ขายอาหาร ช่างทำเรือ ช่างวาดลายเรือ ช่างก่อสร้าง รับจ้างทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม รับจ้างทำงานในมาเลเซีย รับราชการ ส่วนอาชีพเสริมของชาวดาโต๊ะคือ ช่างแกะสลักไม้ รับจ้างชุดมะพร้าว ใช้ลิงรับจ้างขึ้นมะพร้าว เก็บสาหร่าย

ประมง

เรียกกันในภาษาท้องถิ่นของคนดาโต๊ะว่า มุก๊ะ บ้านดาโต๊ะเป็นหมู่บ้านใหญ่ที่ติดกับทะเล อาชีพประมงจึงเป็นรายได้หลักของชุมชนแห่งนี้ ผู้ประกอบอาชีพประมงทั้งหมดประมาณ ๕๐๐ คน ในหมู่บ้านดาโต๊ะมีเรือประมาณ ๔๐๐ ลำ รายได้ในการทำประมงไม่แน่นอน บางวันอาจไม่ได้เลย รายได้สูงสุดประมาณ ๓,๐๐๐-๕,๐๐๐ บาท

การประกอบอาชีพประมงส่วนใหญ่ชาวบ้านจะใช้เรือหางยาว เรือพาย เรือแจว หรือเรือกอ และ ส่วนเครื่องมือประมงที่ใช้กันหลักๆ คือ อวนประเภทต่างๆ แห และเบ็ด เป็นต้น ชาวประมงจะใช้เครื่องมือแตกต่างกันไปตามฤดูกาลและกระแสน้ำนอกจากรันการทำและใช้เครื่องมือประมงจะสัมพันธ์กับการตั้งถิ่นฐานของชุมชน แหล่งอาศัยของสัตว์น้ำ ชนิดของสัตว์น้ำ และความสามารถในการลงทุนประกอบเครื่องมือประมงชนิดต่างๆ ด้วย ดังนั้นชาวประมงส่วนใหญ่จะมีเครื่องมือในการประกอบการหลายชนิดเพื่อที่จะเลือกใช้ได้ตามความเหมาะสม เช่น อวนลาก อวนลอยกุ้ง อวนจมนปูม้า แห เบ็ดราว เป็นต้น ในที่นี้จะอธิบายรายละเอียดของอุปกรณ์บางชนิดดังนี้

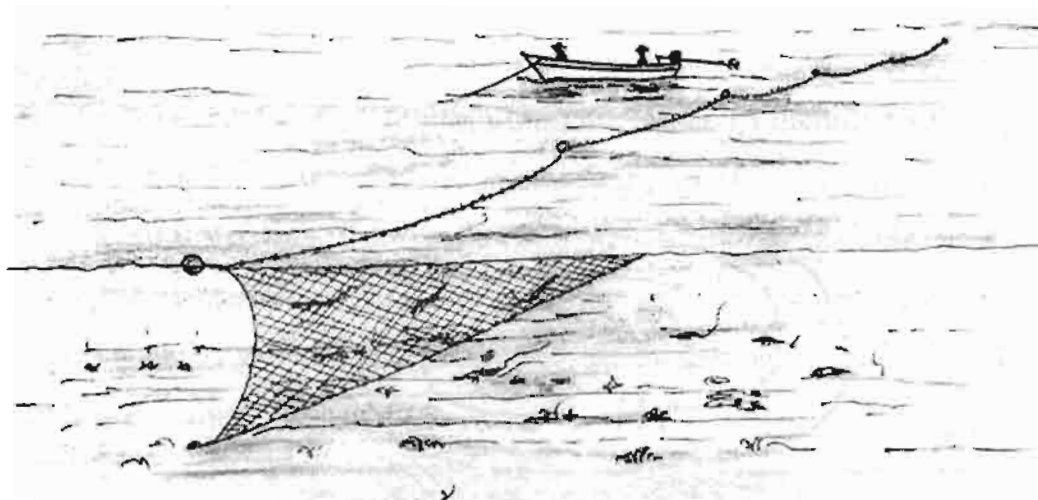
< อวนลากคน (ปูทะเลึง) >

อวนลากคน (ปูทะเลึง) เป็นอุปกรณ์ในการทำประมงพื้นบ้าน ใช้แรงงาน ๑ - ๓ คน

คนลากอวนจะลากอวนเพื่อดักสัตว์น้ำที่อยู่ด้านหน้าอวน แล้วล้อมเข้าหากัน กู้วนขึ้นเรือ อวนลากคนจะใช้อวนตาถี่ ระดับในการลากอวนประมาณ ๑-๑.๕ เมตร ขนาดของเรือ ๑.๘x๗ เมตร เครื่องยนต์ขนาด ๖-๗ แรงม้า

อวนลอยกึ่ง ภาษาบาลีเรียกว่า ปูแกอูแดมีอแด นับเป็นเครื่องมือประมงชนิดหนึ่ง ที่ได้รับความนิยมในการใช้มากที่สุดของชุมชน

ตัวอวนจะมีความกว้างประมาณ ๗๐ ซม. และมีความยาวประมาณ ๑๐๐-๑๕๐ เมตร ลึก ๑.๕ เมตร โดยทั่วไปชาวบ้านจะใช้อวนประมาณ ๑๐ ผืน เพื่อประกอบเป็นอวน ๑ หัว ชาวบ้านจะออกไปวางอวนในเวลาเช้ามืด โดยใช้เรือยนต์ขนาดลึก ๑-๒ เมตร เครื่องยนต์ขนาด ๘-๑๓ แรงม้า ใช้ลูกเรือ ๑-๒ คน ขั้นตอนการวางอวนตามลำดับคือ อวนจะถูกวางในแนวตั้งฉาก อวนจะถูกปล่อยให้ล่องลอยตามกระแสน้ำ พัดเคลื่อนไปข้างหน้าเพื่อให้สัตว์น้ำติดอวน ก่อนจะทำการกู้วนขึ้นมา

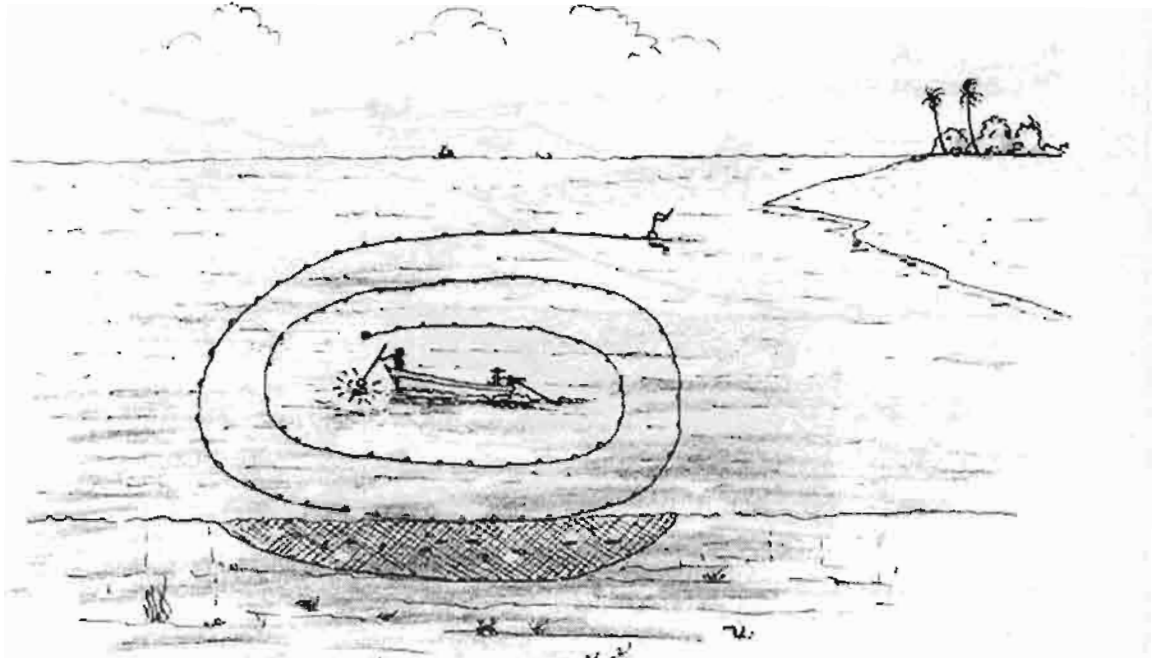

< อวนลอยกุ้ง >

อวนลอยกุ้ง

อวนปู ภาษาบาลายเรียกว่า ปูเกกือเต จัดอยู่ในประเภทอวนจม ความยาวประมาณ ๓๐-๕๐ ม. ต่อผืน ขนาดความกว้างของหน้าอวนประมาณ ๒๕ ตาอวน หรือประมาณ ๑๒๐-๑๕๐ ซม. โดยทั่วไปแล้วอวนชนิดนี้จะใช้กับเรือประมงขนาดเล็กที่มีความยาวประมาณ ๕-๖ เมตร ชาวบ้านจะออกไปทำการวางอวนในช่วงเวลาประมาณ ๑๐.๐๐-๑๓.๐๐ น. ทั้งนี้ขึ้นกับลักษณะของกระแสน้ำและกระแสนลม โดยเริ่มวางอวนโดยปักหลักเข้ากับบริเวณนั้น และปล่อยทุ่นลอยสัญลักษณ์ลอยในน้ำ ก่อนที่จะวางอวนลงไปจนวันรุ่งขึ้น ชาวบ้านจะออกจากท่าเรืออีกครั้งหนึ่งเพื่อไปกู้อวนและกลับสู่หมู่บ้านเพื่อทำการปลดปู และสัตว์น้ำอื่นๆ ที่ติดอวนต่อไป ซึ่งในขั้นตอนนี้ จะมีการใช้แรงงานแม่บ้านและลูกหลาน หรือเพื่อนฝูงของชาวประมงเพื่อปลดปูต่อไป

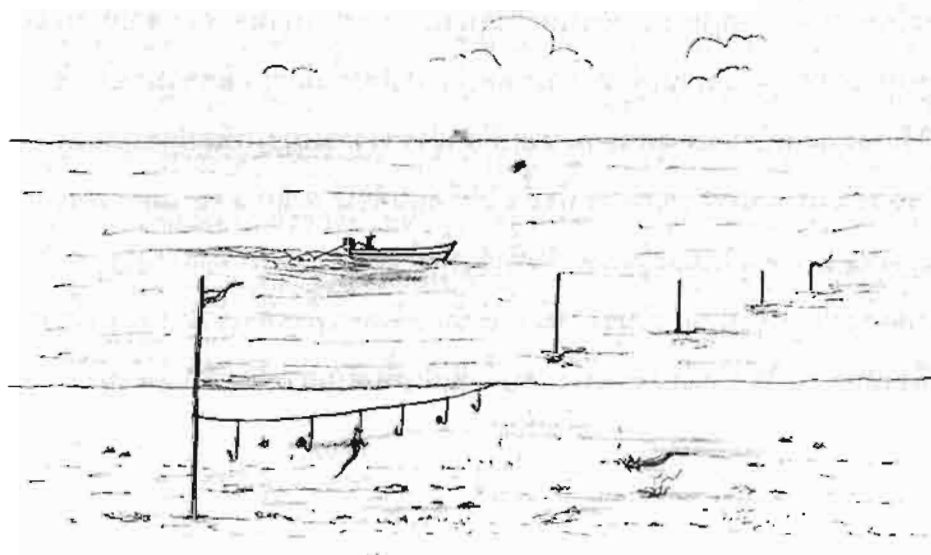
จวนล้อมปลากระบอกกระทุ้งน้ำ ใช้เรือยนต์ขนาดเล็ก ๑X๖ เมตร เครื่องยนต์ ๘-๑๑ แรงม้า แรงงาน ๑-๒ คน โดยจะใช้เวลาจับทั้งวันทั้งคืน เมื่อชาวประมงแล่นเรือออกไปแล้วพบฝูงปลากระบอกจะปล่อยอวนล้อมเป็นวงกลม ๑-๓ ชั้น แล้วแล่นเรือเพื่อเข้าไปกระทุ้งน้ำในอวนที่ล้อมเป็นวง เพื่อให้ปลาตกใจ วายไปติดอวน ระดับน้ำที่เป็นพื้นที่ในการล้อมลึก ๑๒ เมตร

< ขวนล้อมปลากะตักกระทุ้งน้ำ >

ขวนล้อมปลากะตักกระทุ้งน้ำ

เบ็ดราว ภาษามลายูเรียกว่า ตาลิกาเอ เป็นหนึ่งในเครื่องมือการจับสัตว์น้ำที่มีรูปแบบอย่างง่าย ประกอบขึ้นเป็นเครื่องมือได้ไม่ยาก ลักษณะเบ็ดราวจะประกอบด้วยเบ็ดหลายๆ อันผูกกับเชือกเอ็นติดกับเชือกหลัก

< เบ็ดราว >

เบ็ดราว

เบ็ดราวมีอายุการใช้งานค่อนข้างนาน สามารถจะวางเบ็ดราวที่บริเวณใดก็ได้ที่มีปลาอาศัย ชุกชุม เบ็ดราวจัดว่าเป็นเครื่องมือที่จำเป็นต้องใช้เหยื่อล่อสำหรับการจับปลา โดยเหยื่อล่อที่ใช้ส่วนใหญ่จะเป็นพวกลูกกุ้ง

การวางเบ็ดราวใช้คนประมาณ ๑-๒ คน โดยมีอุปกรณ์คือ เชือกเอ็นเบอร์ ๗๐ เอาไว้ผูกตาเบ็ดความยาว ๕๐๐-๘๐๐ เมตร ใช้เหยื่อเป็นไส้เดือนทะเล หอย กุ้ง ปลาหมึก ปลาที่จับได้จะเป็นปลาดุกทะเล เรือที่ใช้วางเบ็ดราวเป็นเรือขนาด ๑X๗ เมตร เครื่องยนต์ ๖-๗ แรงม้า

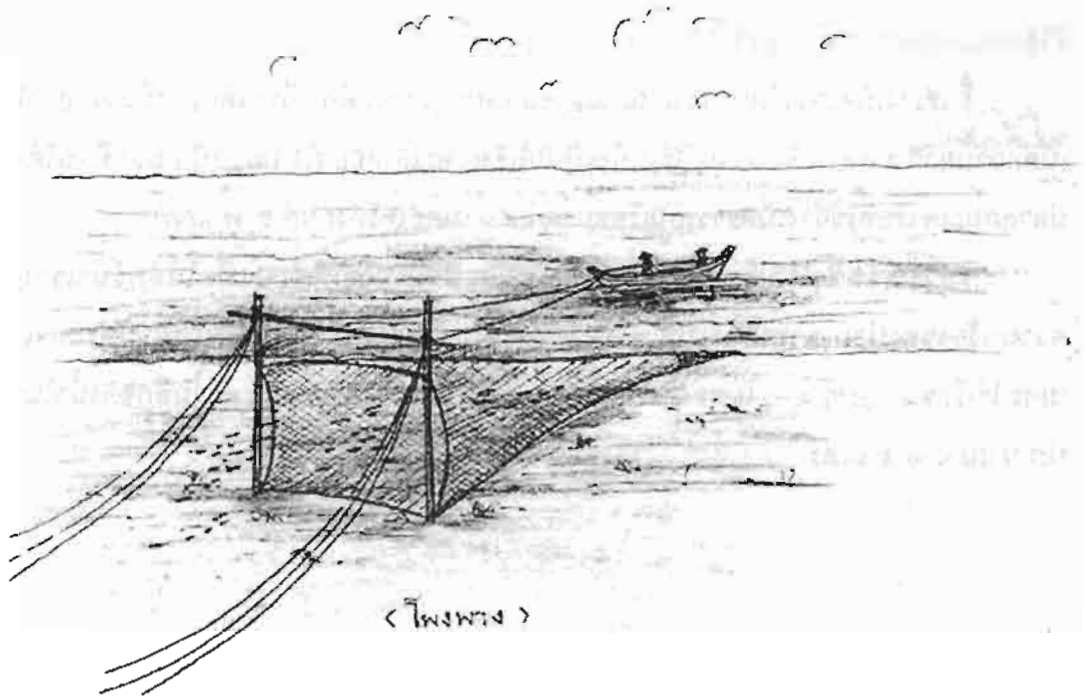
ระวะหรือชีปไล่กุ้ง เป็นเครื่องมือจับปลาที่ใช้คนในการรุน เพื่อให้สัตว์น้ำเข้าถุงอวน ความกว้างของปากระวะประมาณ ๑.๕ เมตร ความยาวจากปากระวะถึงถุงอวนประมาณ ๓-๔ เมตร ใช้เรือขนาดยาว ๕-๖ เมตร กว้าง ๑ เมตร ใช้ลูกเรือ ๑-๒ คนต่อลำ ความลึกของน้ำในการรุนประมาณ ๑-๑.๕ เมตร

< ระวะหรือชีปไล่กุ้ง >

ระวะหรือชีปไล่กุ้ง

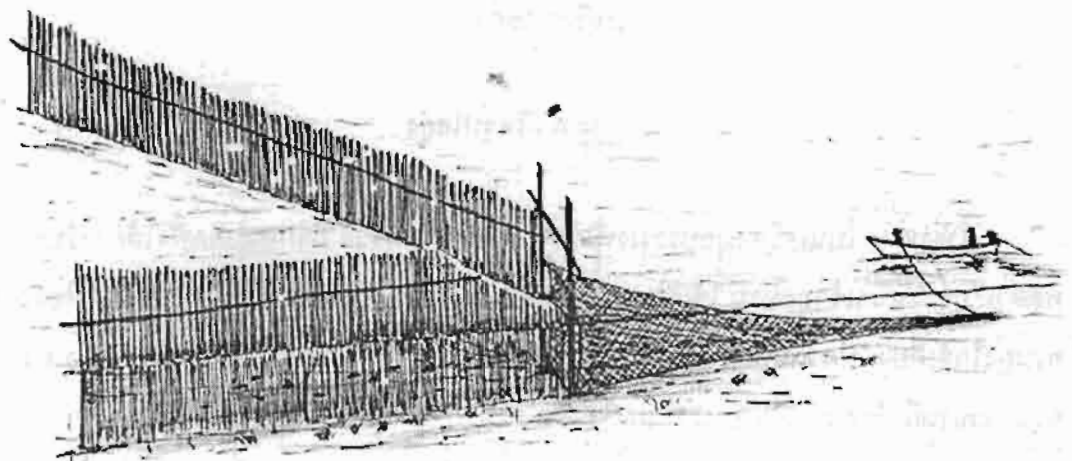
โพงพาง เป็นเครื่องมือประมงที่ใช้ฉนวนรูปถุงปากกว้าง ปากอวนติดตั้งให้ทางรับสัตว์น้ำที่พัดตาม กระแสน้ำเข้าถุงอวน ใช้เรือขนาด ๒X๖ เมตร เครื่องยนต์ขนาด ๕-๑๐ แรงม้า ต้องวางปากอวนสูงใกล้เคียงกับความลึกของน้ำช่วงขึ้นสูงสุด ขนาดประมาณ ๔X๔ หรือ ๔X๖ เมตร ความยาวจากปากอวนถึงกันธง ๒๐-๒๕ เมตร ลูกเรือ ๑-๓ คน

(โฟงพาง)

โฟงพาง

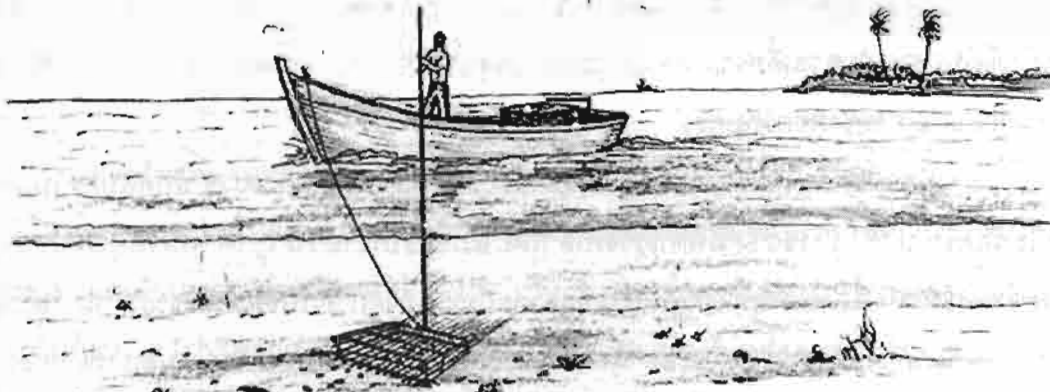
โฟงพางปัก เป็นเครื่องมือประมงที่ใช้จวนรูปดง ปากจวนติดตั้งรับสัตว์น้ำที่ถูกกระแสน้ำพัด เข้าจวน ใช้ไม้ไผ่ปักเป็นปีกกางออก ให้สัตว์น้ำผ่านข้างปีก แล้วเข้าไปในโฟงพาง ขนาดเรือที่ใช้โฟงพางจับปลา ๑.๕x๖ เมตร

(โฟงพางปัก)

โฟงพางปัก

คราดหอยแครง ใช้กับเรือติดเครื่องยนต์ขนาดเล็ก ๒X๘ เมตร เครื่องยนต์ ๘-๑๕ แรงม้าจับปลาโดยใช้คราดหรือตะแกรงจุ่มลงน้ำ ขับเรือแล่นไปข้างหน้าเพื่อชูดหอยบนผิวดิน ใช้ลูกเรือ ๑-๒ คน

< คราดหอยแครง >

คราดหอยแครง

แห เรียกว่า ฉาหล ในภาษามลายู เป็นเครื่องมือประมงชนิดหนึ่งที่ใช้กัน โดยแหจะเป็นเครื่องมือเสริมในหลายคร้วเรือน เนื่องจากราคาถูกและสามารถนำมาทำประมงในทุกพื้นที่ได้ ยกเว้นบริเวณที่มีเศษไม้หรือเศษสวะอื่นๆ เพราะอาจทำให้แหได้รับความเสียหาย แหเป็นเครื่องมือประมงที่ไม่มีความซับซ้อนมากนัก ดังนั้นชาวบ้านเพียงแต่นำแหติดตัวไปยังบริเวณที่มีสัตว์น้ำชุมก่อนที่จะทำการเหวี่ยงแหลงไปเพื่อครอบลงในบริเวณที่ต้องการ หลังจากนั้นแหจะถูกดึงขึ้นมาเพื่อทำการปลดสัตว์น้ำที่จับได้ อย่างไรก็ตามกรณีการจับปลากะบอกชาวบ้านส่วนใหญ่จะสังเกตฝูงปลาก่อนที่จะทำการเหวี่ยงแหแต่ละครั้ง

ปัจจุบันการลดน้อยลงของจำนวนสัตว์น้ำในทะเล การเพิ่มของประชากรอย่างรวดเร็วทำให้การประกอบอาชีพประมงน้อยลง ต้นทุนในการประกอบอาชีพประมงที่สูงขึ้น เช่น ค่าเครื่องยนต์ในเรือ ค่าน้ำมันเชื้อเพลิง และราคาเรือที่สูงขึ้น ทำให้ชาวประมงบางส่วนต้องหันไปประกอบอาชีพอื่นแทน เช่น การรับจ้างทั่วไป การทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม หรือการเดินทางไปทำงานในต่างประเทศ เป็นต้น

เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ

การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำของชุมชน ส่วนใหญ่จะทำกันในแม่น้ำลำคลองสายต่างๆ บริเวณที่มีน้ำทะเลเข้าถึง นอกจากนี้ยังมีการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในบ่อดิน สัตว์น้ำที่นิยมเลี้ยงคือ ปลากะพง และปลาดุก ชาวบ้านดาโต๊ะประกอบอาชีพเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำประมาณ ๑๔๘ ครัวเรือน

การเลี้ยงปลากะพงนิยมเลี้ยงกันในลำคลอง และอ่าวปัตตานีที่มีสภาพน้ำกร่อย การเพาะเลี้ยงปลากะพงอาศัยอุปกรณ์ไม่มาก เช่น อวน ไม้ โฟม และเชือก รวมทั้งการลงทุนไม่สูงมากนัก เนื่องจากไม่มีปัญหาในเรื่องของอาหารปลาเพราะสามารถใช้ปลาและสัตว์น้ำอื่นๆ ที่จับมาได้ จึงเป็นที่นิยมของผู้เพาะเลี้ยงของคนในชุมชน ปัจจุบันชาวบ้านบางคนเลี้ยงปลาในกระชังเฉลี่ยประมาณ ๓-๔ กระชังต่อครอบครัว

ชาวบ้านเริ่มเลี้ยงปลาดุกเมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๕๒๗ โดยมีนายมะแซ อับดุลบุตร เป็นคนมีฐานะ มีเครือข่ายกว้างขวาง มีที่ดินว่างเปล่าโดยไม่ได้ใช้ประโยชน์ ญาติพี่น้องนายทวีศักดิ์ อับดุลบุตร จึงแนะนำให้เลี้ยงปลาดุก เป็นคนเริ่มเลี้ยงและเพาะปลาดุก ซึ่งในขณะนั้นชาวบ้านดาโต๊ะไม่มีใครรู้เรื่องเกี่ยวกับปลาดุก การเลี้ยงปลาดุก นายมะแซได้สั่งซื้อลูกปลาดุกด้านจากกรุงเทพฯ เขามาทดลองเลี้ยง โดยมีวิธีการเพาะเลี้ยงแบบภูมิปัญญาชาวบ้าน การเพาะเลี้ยงปลาดุกส่วนใหญ่จะเป็นการเพาะเลี้ยงในบ่อดินที่อยู่ในสวนมะพร้าว มีการลงทุนไม่สูง บ่อที่ใช้เลี้ยงมีขนาดประมาณ ๔๐-๖๖ ตารางเมตร มีความลึกประมาณ ๑.๕ เมตร ผู้เลี้ยงจะปล่อยลูกปลาดุกประมาณ ๑๐,๐๐๐-๒๐,๐๐๐ ตัวต่อบ่อ พันธุ์ปลาที่ใช้ส่วนใหญ่เป็นปลาดุกอุย อาหารปลาส่วนใหญ่เป็นเศษปลาที่เหลือจากการทำข้าวเกรียบ โดยเอาปลาใส่ตะกร้าแล้วแขวนไว้เหนือบ่อปลาประมาณครึ่งเมตร ปล่อยให้ปลาเฝ้าจนเป็นหนองตกลงไปในบ่อปลาเป็นอาหารปลา ซึ่งเป็นวิธีที่ประหยัดค่าอาหารปลา บ่อเลี้ยงปลาดุกจะอาศัยน้ำธรรมชาติ ระยะเวลาในการเลี้ยงประมาณ ๑๐-๑๕ เดือน

ปัจจุบันการเพาะเลี้ยงปลาดุกมีความแตกต่างกันในอดีตคือ การคัดสรรพันธุ์ปลา ในอดีตชาวดาโต๊ะนิยมเลี้ยงปลาดุกด้าน เพราะเลี้ยงง่าย เติบโตเร็ว และสามารถเลี้ยงให้วางไข่ในบ่อได้ เพื่อจะได้เพาะเลี้ยงลูกปลาโดยไม่ต้องหาพันธุ์ปลาใหม่ ปัจจุบันจะนิยมเลี้ยงปลาดุกอุยซึ่งเลี้ยงง่ายเป็นที่นิยมของตลาด ขายได้ในราคาสูงกว่าและระยะเวลาเลี้ยงสั้นกว่า ขนาดของบ่อ ในอดีตบ่อปลามีขนาดเล็กประมาณ ๔๐-๖๐ เมตร เพราะไม่มีเครื่องมือในการขุดบ่อมากนัก แต่ปัจจุบันบ่อปลาจะลึกและกว้างกว่าเพราะใช้รถตักดินในการขุด การให้อาหารปลาในอดีตจะรอให้ปลาเฝ้าจนเป็นหนองแล้วให้หนองเป็นอาหารปลา ปัจจุบันให้เศษปลา หัวปลาจากการทำข้าวเกรียบเป็นอาหารปลา และระยะเวลาในการเลี้ยงปัจจุบันจะเร็วกว่าในอดีต คืออดีตใช้เวลาประมาณ ๑๐-๑๖ เดือน ปัจจุบันใช้เวลา ๖-๑๒ เดือน

ชาวบ้านบางคนที่ไม่มียี่สิบดินทำบ่อปลา จะเช่าบ่อปลาโดยเจ้าของบ่อปลาจะให้เช่าบ่อเลี้ยง ๑ ครั้ง คือผู้เช่าเลี้ยงปลาแล้วจับจนหมด ราคาเช่า ๑,๐๐๐ บาท นอกจากนี้มีการรับจำนำบ่อปลา ขึ้นอยู่กับผู้จำนำและรับจำนำตกลงเงื่อนไข

ชาวบ้านมีการช่วยเหลือดูแลกันในการเลี้ยงปลา คือ ช่วยสอดส่องดูแลไม่ให้มีการขโมยปลาไปขาย เมื่อถึงเวลาจับปลาเจ้าของปลาจะขอความช่วยเหลือจากชาวบ้านหรือญาติพี่น้อง เพื่อนฝูงประมาณ ๓-๔ คน ช่วยจับปลาไปขายโดยจะมีพ่อค้ามารับถึงที่หมู่บ้าน เจ้าของปลาจะทำอาหารและเครื่องดื่มมาเลี้ยงเพื่อเป็นสินน้ำใจแก่ผู้ที่มาช่วย การปฏิบัติเช่นนี้มีมาแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และความสัมพันธ์ของคนในชุมชน

การทำอุตสาหกรรมในครัวเรือน

อุตสาหกรรมในครัวเรือนของชาวบ้านดาโต๊ะคือการทำข้าวเกรียบปลา ในอดีตเนื่องจากผู้หญิงในหมู่บ้านจะไม่ค่อยทำงาน ส่วนใหญ่เป็นแม่บ้าน ทำความสะอาดบ้านและเลี้ยงดูลูกอยู่ภายในบ้าน เมื่อประมาณ ๔๐ ปีก่อน กระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคมทำให้ประชากรเพิ่มมากขึ้น ความจำเป็นหลายด้านทำให้การทำงานของผู้ชายเพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอ ผู้หญิงเริ่มที่จะช่วยงานเพื่อแบ่งเบาภาระของครอบครัว

การทำข้าวเกรียบปลาในอดีตได้แปรรูปจากขนมชนิดหนึ่งคือ จอตัน (ไม่มีชื่อภาษาไทย เพราะเป็นขนมของชาวมลายู) ซึ่งมีวิธีทำคือนำเอา ปลา แปะ น้ำตาล เกลือ มาผสมกันแล้วนวดเสร็จแล้วนำไปทอด แต่จอตันจะเก็บไว้ได้ไม่นาน จึงมีการปรับปรุงการทำจอตันจากการทอดมาเป็นการต้มเรียกว่า หัวข้าวเกรียบ แต่หัวข้าวเกรียบจะเก็บได้ไม่นานเช่นกันเนื่องจากจะขึ้นรา จึงได้นำหัวข้าวเกรียบหันเป็นชิ้นแล้วไปตากแห้งเป็นข้าวเกรียบปลาในปัจจุบัน

การทำข้าวเกรียบปลาในอดีตเป็นสิ่งที่ยากลำบากเพราะไม่มีอุปกรณ์ช่วย ทุกอย่างทำด้วยมือ จึงต้องใช้ความอดทนสูง มีขั้นตอนในการทำหลายขั้น เริ่มจากการเตรียมสถานที่ สถานที่ที่จะใช้ได้อุ่นบ้าน เตรียมเครื่องมือในการทำ เช่น มีดหั่น กระละมั่ง เต่า ไม้พิน เป็นต้น จะใช้เวลาในการทำ ๓-๕ วัน เมื่อก่อนจะมีการรับจ้างหันข้าวเกรียบในราคาแข่งละ ๑๐ บาท

แต่ปัจจุบันการทำข้าวเกรียบปลาได้มีเทคโนโลยีมาช่วย เช่น เครื่องมือนวดแป้ง เครื่องหันข้าวเกรียบ การทำข้าวเกรียบจึงง่ายขึ้น ใช้เวลาไม่นาน เส้นทางคมนาคมที่สะดวกทำให้เกิดการคล่องตัวในการติดต่อซื้อขาย ชาวบ้านดาโต๊ะทำข้าวเกรียบปลาประมาณ ๕๓ ครอบครัว

สูตรการทำข้าวเกรียบปลา

ส่วนผสม

เนื้อปลา	๙	กิโลกรัม
แป้งมัน	๗.๕	กิโลกรัม
แป้งสาคุ	๑	กิโลกรัม
เกลือ	๔	ชีด
น้ำตาลทราย	๕	ชีด
ไข่ไก่	๑	ฟอง

น้ำเล็กน้อย

วิธีทำ

๑. นำส่วนผสมทั้งหมดใส่ในเครื่องนวดแป้งนานประมาณครึ่งชั่วโมง
๒. นำแป้งที่นวดได้ขึ้นมาปั้นเป็นก้อนกลมยาว
๓. นำไปนึ่งหรือต้มจนสุก ทิ้งให้เย็นประมาณ ๑-๒ วัน
๔. นำไปหั่นเป็นชิ้นบางๆ นำไปตากแดดจนแห้ง
๕. เก็บใส่ในภาชนะ ปิดให้สนิท

ผู้ที่เริ่มทำข้าวเกรียบปลาเป็นอาชีพเสริมคือ นางเจี๊ดีเมาะ เจ๊ะมูดอ เริ่มทำเมื่อประมาณ ๔๐ ปีก่อน ปัจจุบันได้มีการพัฒนาข้าวเกรียบปลาให้มีความหลากหลายมากขึ้น เช่น ข้าวเกรียบปลาสำหรับ ข้าวเกรียบปลารสต้มยำ เป็นต้น ข้าวเกรียบปลาเหล่านี้เป็นที่ยอมรับของตลาดในปัตตานี สงขลา ยะลา และนราธิวาส เป็นสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ของหมู่บ้านดาโต๊ะ ตลาดส่วนใหญ่จะเป็นตลาด ระดับล่าง เช่น ตลาดสด

ปัจจุบันข้าวเกรียบปลาได้พัฒนาเป็นอาชีพหลักของหมู่บ้านดาโต๊ะ ซึ่งมีประมาณกว่า ๘๒ ครัวเรือนที่ประกอบอาชีพทำข้าวเกรียบ มีรายได้เพียงพอต่อการเลี้ยงครอบครัว รายได้เฉลี่ยประมาณ ๕,๐๐๐-๓๐,๐๐๐ บาทต่อเดือน โดยในหมู่บ้านดาโต๊ะมีการรวมกลุ่มเป็นแม่บ้านเกษตรกรทำข้าวเกรียบโดยมีสมาชิกดังนี้คือ

๑. นางสาวรอยหมี ลาแม	ประธาน
๒. นางสาวปาดีเมาะ ดาโอ๊ะ	รองประธาน
๓. นางสาวปาดีเมาะ ดือระห์	เลขานุการ
๔. นางสาวอาลีเยาะ สาแม	เหรัญญิก
๕. นายมะรอเซาะ สาแม	การตลาด
๖. นายอับดุลเลาะ ดือระห์	ที่ปรึกษา
๗. นางมะเยาะ แนนฆา	กรรมการ

๘. นางปอเนาะ ปอนา . กรรมการ
 ๙. นางย๊ะ มุซอ กรรมการ
 ๑๐. นางรอตีเกาะ เปาะแอ กรรมการ
 และสมาชิกประมาณ ๓๕ คน

กลุ่มสตรีทำข้าวเกรียบตั้งอยู่บ้านเลขที่ ๗๕ ม.๔ ตำบลแหลมโพธิ์ อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี จัดตั้งขึ้นเมื่อวันที่ ๒๑ เดือนพฤษภาคม ๒๕๔๑ เมื่อแรกตั้งมีจำนวนสมาชิก ๒๐ คน หน่วยงานที่ให้การสนับสนุนกลุ่มคือสำนักงานพัฒนาชุมชน อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี ข้าวเกรียบบ้านดาโต๊ะได้รับเลือกเป็นผลิตภัณฑ์ดีเด่น หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ของตำบลแหลมโพธิ์ และได้รับรางวัลอาหารดี เมืองตานี ประจำปี ๒๕๔๔

ประธานกลุ่มในปัจจุบันคือนางเจบีเตาะ มะแซ เกิดเมื่อวันที่ ๑ มกราคม ๒๕๐๖ จบชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ จากโรงเรียนบ้านดาโต๊ะ ประกอบอาชีพทำข้าวเกรียบปลา ประวัติการทำงานของนางเจบีเตาะคือ เป็นประธานกลุ่มแม่บ้านทำข้าวเกรียบปลา ส่งเสริมให้สมาชิกในกลุ่มพัฒนาปรับปรุงโรงเรียนและบรรจุภัณฑ์ นำสมาชิกในกลุ่มไปอบรมดูงาน เป็นประธานกลุ่มแม่บ้านทำขนมส่งเสริมอาชีพของศูนย์ฝึกอบรมชายแดนภาคใต้ เป็นรองประธานกลุ่มสตรีปักษ์กร ช่วยขยายตลาดส่งข้าวเกรียบให้สมาชิกและคนใกล้เคียง ช่วยส่งเสริมเครือข่ายเพื่อการพัฒนาชุมชน

ช่างทำเรือ

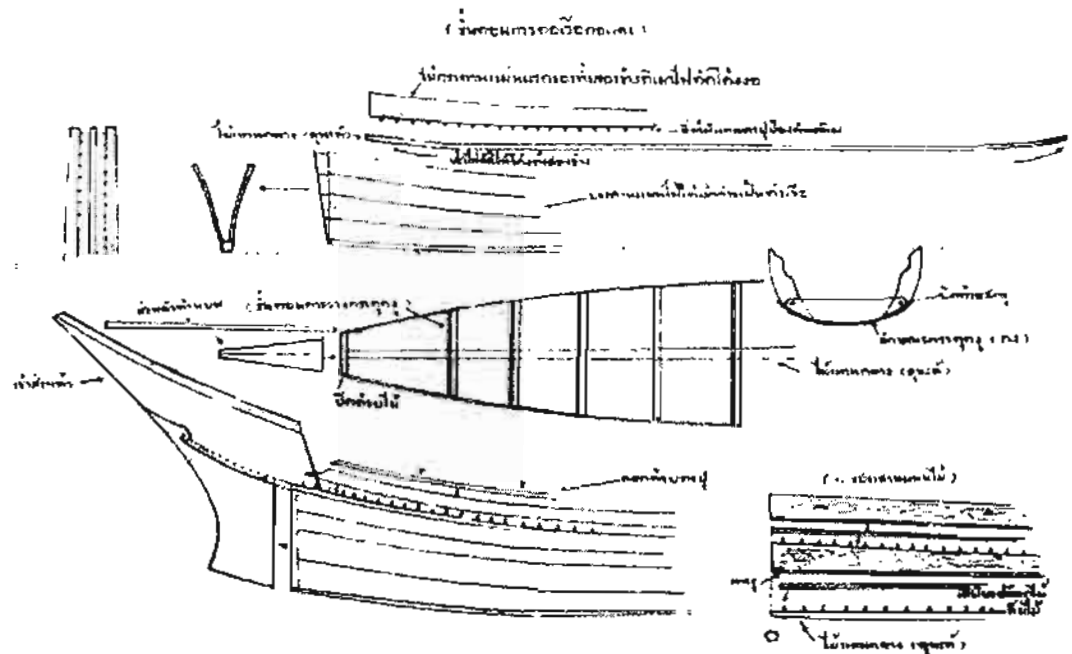
ช่างต่อเรือในหมู่บ้านมีทั้งหมด ๖ คน ไม้ที่ใช้ในการต่อเรือคือไม้ตะเคียน และไม้สยา ความยาวของเรือแต่ละลำประมาณ ๕-๗ เมตร ค่าจ้างในการต่อเรือลำเล็กขนาดกว้าง ๑.๕ เมตร ยาวประมาณ ๗ เมตร ๑๐,๐๐๐-๑๒,๐๐๐ บาท ค่าจ้างในการต่อเรือลำใหญ่ขนาดกว้าง ๒ เมตร ยาว ๗ เมตร ๒๐,๐๐๐-๒๕,๐๐๐ บาท ระยะเวลาในการต่อเรือแต่ละลำคือ เรือลำเล็กประมาณ ๑ เดือน เรือลำใหญ่ใช้เวลาประมาณ ๒ เดือน

เตรียมไม้ ส่วนใหญ่จะใช้ไม้ตะเคียนเพราะเป็นไม้เนื้อแข็งทนน้ำดีที่สุดใน การเตรียมไม้ ช่างต่อเรือจะพิถีพิถันมากในการเลือกไม้ที่ตรงมาเผาไฟ ตัดให้โค้งงอทั้งสองด้าน ใช้สำหรับเป็นไม้แกนกลาง (ลูนะห์) จากนั้นจะนำไม้กระดาน ๒ แผ่นมาเผาไฟตัดให้โค้งงอทั้งสองด้าน ใช้เป็นไม้ประสานติดกับไม้แกนกลาง (ลูนะห์) ให้เป็นลำตัวเรือ การประสานจะใช้ลิ้มไม้และเปลือกไม้ยึดติดแผ่นไม้เพื่อป้องกันสนิมจากน้ำเค็ม

วางกระดูกงู เมื่อประสานแผ่นไม้เป็นลำตัวของเรือแล้ว ช่างจะเริ่มวางกระดูกงู (กง) ให้มีระยะห่างเท่าๆ กัน

ต่อหัวเรือ นำไม้ที่ทำเป็นหัวเรือทั้งสองด้านยึดติดกับลำตัวของเรือ ขึ้นต่อมาคือประสานไม้ นำไม้กระดานมาประสานติดกับลำเรือที่ต่อไว้เล็กน้อย เป็นขั้นตอนการประสานไม้ขั้นสุดท้ายของลำตัวเรือ จากนั้นนำไม้แผ่นใหญ่ซึ่งช่างออกแบบให้เข้ากับลำตัวเรือมาวางตั้งขึ้นไปเป็นหัว

ด้านบนเรียกว่า คางปลาโล ซึ่งจะสูงกว่าลำตัวของเรือเล็กน้อย ดูแล้วพิเศษและแตกต่างจากเรือทั่วไปที่เราเห็นเป็นอันมาก

ขั้นตอนการต่อเรือกอละ

ราคาต่อเรือกอละลำหนึ่ง ถ้าเป็นเรือขนาดใหญ่เฉพาะค่าวัสดุประมาณ ๕๐,๐๐๐ บาทขึ้นไป บางลำค่าวัสดุประมาณ ๑๐๐,๐๐๐ บาทขึ้นไป ส่วนค่าแรงประมาณ ๓๐,๐๐๐-๔๐,๐๐๐ บาท ถ้าช่างต่อเรือคนเดียวจะใช้เวลาประมาณ ๓ เดือน "จูเตะ" (ผู้รู้ในหมู่บ้านดาโต๊ะ) เล่าว่าสมัยก่อนชาวบ้านจะหาซื้อเรือกอละจากสายบุรีในราคาลำละ ๑๐๐-๕๐๐ บาท ซึ่งนับเป็นราคาที่สูงมากในสมัยนั้น โดยมีนายเวะเยะเป็นช่างต่อเรือที่มีชื่อเดียว

ช่างวาดลายเรือ

ภาษามลายูเรียกว่า ซอแบะ ช่างวาดลายเรือในหมู่บ้านมีทั้งหมด ๒ คน

สีที่ใช้ในการทำเรือและวาดลายเรือคือสีน้ำมัน ค่าจ้างในการวาดลายเรือแต่ละลำถ้าหากเป็นเรือลำเล็กประมาณ ๒,๕๐๐-๓,๐๐๐ บาท เรือลำใหญ่ประมาณ ๔,๐๐๐-๖,๐๐๐ บาท ระยะเวลาในการวาดแต่ละลำ เรือลำเล็กจะใช้เวลาประมาณ ๕-๗ วัน ส่วนลำใหญ่ประมาณ ๑๕-๑๕ วัน

การเรียนรู้และสืบทอดงานเขียนลายเรือกอและ ที่ผ่านมามีผู้ที่สนใจศึกษาการเขียนลายเรือจะต้องศึกษาด้วยตนเองโดยไม่มีการเรียนการสอน โดยใช้วิธีสอบถามความรู้บ้างจากช่างผู้ชำนาญ สังเกตขั้นตอนการเขียนรวมทั้งการผสมสีจากช่างผู้ชำนาญก่อน แล้วก็ลองมาหัดวาดบนเรือเก่าๆ ของเพื่อนบ้านที่เป็นชาวประมงด้วยกันโดยไม่มีค่าจ้าง อาจจะได้คำตอบแทนบ้างเล็กน้อย โดยการเลี้ยงข้าวเลี้ยงน้ำชากาแฟ ด้วยใจรักในงานเขียนลายเรือและมีพรสวรรค์ในตัวอยู่แล้ว ประกอบกับการสะสมความรู้ที่ได้ศึกษามานาน รวมทั้งการหัดเขียนและพัฒนาฝีมืออย่างสม่ำเสมอจนเกิดความชำนาญ ทำให้ชาวบ้านยอมรับในฝีมือของตน การสืบทอดเช่นนี้เกิดขึ้นมาช้านาน พบการสืบทอดการเขียนลายเรือเช่นนี้ในหมู่บ้านอยู่บริเวณที่ติดกับทะเลฝั่งอ่าวไทย ตอนล่างรวมถึงอ่าวปัตตานีที่บ้านปะเสยะวอ และบ้านบน อำเภอสายบุรี บ้านมะรวด อำเภอปะนาเระ บ้านตะโล๊ะกะโปร์ บ้านดาโต๊ะ บ้านตะโล๊ะสะมิแล และบ้านบูดี ที่อำเภอยะหริ่ง บ้านบางตาวา อำเภอหนองจิก

คาดว่าต้นกำเนิดในการเขียนลายเรือมาจากอำเภอสายบุรี หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “ตะลุแบ” หรือ “ตะลุบัน” โดยนายเวาะเยะได้สืบทอดจากบรรพบุรุษ นายเวาะเยะเป็นผู้ที่มีชื่อเสียงมากในการต่อเรือและเขียนลายเรือกอและในอดีต ต่อมานายเจ๊ะมุขซึ่งมีถิ่นฐานอยู่ที่บ้านมะรวด อำเภอปะนาเระ เมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๕๐๖ หรือประมาณ ๔๐ ปีก่อน นายเจ๊ะมุขมีชื่อเสียงโด่งดังมากในการเขียนลายเรือกอและ เป็นที่ยอมรับของชาวบ้านในสมัยนั้น เจ๊ะมุขเป็นคนแรกที่ริเริ่มเอาลายไทยมาผสมผสานกับลายชวา ต่อมานายแบฮัง นายแบนุห์ ชาวบ้านในอำเภอสายบุรี นายมะแอชาวบ้านบางตาวา นายอาแวหรือแวจากตะโล๊ะกะโปร์ ช่างเหล่านี้เป็นคนรุ่นเดียวกัน ที่กำลังมีชื่อเสียงและผลงานเป็นที่ยอมรับมากในปัจจุบัน ช่างบางคนอาจเลิกเขียนลายเรือไปแล้วด้วยความชราภาพ นายมะแอได้ถ่ายทอดความรู้ให้กับนายลี หรือเปาะเตะ (เดิมเป็นชาวดันหยงลูละที่ย้ายเข้ามาอยู่ที่ดาโต๊ะ) และเปาะเตะได้ถ่ายทอดความรู้ต่อให้กับนายโอะ นายมะ และนายกอแข็งที่บ้านดาโต๊ะ ส่วนที่บ้านตะโล๊ะสะมิแลมีช่างเขียนลายเรือชื่อนายมุข ซึ่งปัจจุบันเลิกเขียนลายเรือแล้วหันมาประกอบอาชีพต่อเรือ ที่บ้านบูดีมีช่างเขียนลายเรือชื่อนายเจ๊ะเฮาะ (ปัจจุบันเปิดกิจการร้านกาแฟ) นายมะได้รับสืบทอดการเขียนลายเรือแทนนายเจ๊ะเฮาะ

ชาวบ้านส่วนใหญ่คิดว่าการเขียนลายเรือเป็นความสามารถเฉพาะบุคคลเท่านั้น เพราะขั้นตอนการเขียนยากและช่างจะต้องมีความอดทนสูง ทำให้มีผู้สนใจศึกษาน้อยในปัจจุบัน การเขียนลายเรือเป็นงานศิลปะที่มีเอกลักษณ์โดดเด่นเฉพาะตัว และเป็นภูมิปัญญาชาวบ้านที่ควรอนุรักษ์ไว้ให้อยู่คู่กับเรือกอและของชาวปัตตานีสืบไป

ลวดลายเรือ การตกแต่งลวดลายในอดีต ส่วนมากช่างเขียนลายเรือจะตกแต่งเรือด้วยลายดอกไม้ประดับ เรียกว่าลายชวา หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “บุงอยาวอ” ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากประเทศอินโดนีเซีย

ต่อมาเมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๕๐๖ ได้มีช่างเขียนลายชื่อนายเจ๊ะมุขได้นำเอาลายไทยมาผสมกับลายชวา โดยมีรูปสัตว์ในวรรณคดี อาทิ รามเกียรติ์ หรือจากตำนานพื้นบ้าน เช่น หนุมาน นางเงือก หงส์ พญานาค มังกร บัวคว่ำบัวหงาย รูปบุหร่งสิงขร สัตว์ในวรรณคดีที่มีหัวเป็นนกตัวเป็นสิงห์มาผสมผสานเขียนลงบนตัวเรืออีกด้วย นอกจากนี้ในปัจจุบันยังมีการเขียนรูปทิวทัศน์ธรรมชาติ ภูเขา แม่น้ำลำคลอง น้ำตก และรูปสัตว์ที่มีอยู่ตามธรรมชาติ เช่น นกอินทรี พญาเหยี่ยว ไปจนถึงรูปกิ้งก่าย หอย ปู ปลา เต็มแต่งเพื่อให้เข้ากับสภาพความเป็นอยู่ของชาวประมง

เรือที่นิยมนำมาเขียนลายนั้นคือ เรือกอและ เรือท้ายตัด (ปาตะกือระ) เรือปาตะลีปะห์ และเรือยอกอง ซึ่งจะมีรูปแบบการเขียนลายแตกต่างกันไป

ภาพพัฒนาการของลายเรือกอและ "บุงอฮาว"

อุปกรณ์ที่ใช้เขียนลายเรือ พู่กัน ไม้ดีเส้น ปากกาหรือดินสอ สีน้ำมัน (ใช้ในการเขียน) น้ำมันสน และน้ำมันก๊าดใช้ผสมสี

ขั้นตอนการเขียนลายเรือ การเขียนลายเรือจะไม่มีการเขียนแบบล่วงหน้า ช่างเขียนลายจะลงมือเขียนโดยการกำหนดแบบเองซึ่งจะให้ประสบการณ์และความชำนาญ ช่างเขียนลายแต่ละคนจะมีการเขียนลายที่แตกต่างกันไป เริ่มดีเส้นเพื่อกำหนดช่องของลวดลายที่จะเขียนลงไป แล้วจึงเขียนลวดลายโดยเอาพู่กันแบนจุ่มสีน้ำมันสีขาวเป็นพื้นลายแล้วแต่จินตนาการของช่างแต่ละคนว่าจะกำหนดแบบอย่างไร ขึ้นต่อมาก็คือลงสี ขั้นตอนนี้ช่างจะมีความพิถีพิถันมาก เมื่อลงสีเสร็จช่าง

จะตัดเส้นโดยใช้ฟูกันกลมจุ่มสีดำตัดเส้น เพื่อช่วยให้ลายคมชัดและเพิ่มความสวยงามแก่ลวดลายที่เขียนด้วย

ช่างกำลังวาดลายเรือกอและ ช่างวาดลายผู้นี้เป็นหนึ่งในนักวิจัยชาวตาใต้

เรือกอและจากอดีตถึงปัจจุบัน

การเขียนลายเรื่อนั้น เป็นศิลปะที่ช่างเขียนลายจะได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ การเขียนลายนั้นนิยมเขียนเพื่อความสวยงาม แต่ชาวบ้านบางคนมีความเชื่อในเรื่องการเขียนลายเรือ และตั้งชื่อเรือเพื่อเป็นสิริมงคลแก่เรือด้วย ในการตั้งชื่อเรือเจ้าของจะหาชื่อดีๆ ให้กับเรือของตน

ผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านเล่าว่ารูปแบบการเขียนลายเรือในอดีตส่วนใหญ่จะเป็นลายไม้ ดอกไม้ประดับเท่านั้น บางลำไม่มีการเขียนลายเลย จูเต๊ะเล่าว่า

“เมื่อประมาณ ๔๐ ปีก่อน ได้มีช่างเขียนลายเรือชื่อนายเจ๊ะมุซอ ซึ่งเป็นชาวบ้านจาก ตำบลมะรูด อำเภอปะนาเระ จังหวัดปัตตานี ได้คิดค้นลายเรือโดยการเอาลายไทยและสัตว์ในวรรณคดีไทย เช่น หนูมาน นางเงือก หงส์ พญานาค และมังกร มาผสมผสานกับลายงูยอขาว (มลายู) มาเขียนลงบนเรือ ทำให้เป็นที่นิยมของชาวบ้านในสมัยนั้น เจ๊ะมุซอเขียนลายเรือแต่ละลำเป็นเวลานานหลายเดือน ด้วยรายได้จากการเขียนลายเรือไม่มากนัก แต่เจ๊ะมุซอยังเขียนลายเรือต่อมาจนกระทั่งมีปัญหาเรื่องสายตาตามวัยที่มากขึ้น เจ๊ะมุซอจึงเลิกเขียนลายเรือหันมาเปิดกิจการทำเฟอร์นิเจอร์ที่อำเภอตากใบ จังหวัด

นราธิวาส ถึงแม้จะมุขจะเล็กวาดลายเรือแล้วแต่ผลงานของเจ้มุขยังคงเป็นที่ชื่นชม และเลื่องลือมาจนถึงทุกวันนี้ ต่อมาในช่วงที่สืบทอดลายเรือแบบเจ้มุขอีกหลายคน คือ นายแบเฮง นายยูหนุ่ นายนาว และนายมะแอ ช่วงวาดลายเรือเหล่านี้ได้คิดค้น ลายใหม่ ๆ และนำสัตว์ที่มีอยู่ตามธรรมชาติมาเขียน เช่น นกอินทรี พญาเหยี่ยว กุ้ง หอย ปู ปลา รวมไปถึงภาพวิถีธรรมชาติมาเขียนลงในเรืออีกด้วย รูปแบบการเขียนในปัจจุบันจะละเอียดมากเมื่อเทียบกับการเขียนในอดีต การเขียนลายเรือยังเป็นที่นิยม ของชาวบ้านมาก และมีการจ้างต่อๆ กันมา จนถึงปัจจุบัน"

รับจ้างทำงานที่ประเทศมาเลเซีย

สาเหตุที่ทำให้คนในหมู่บ้านออกไปหางานทำที่ประเทศมาเลเซีย เนื่องจากการขยายตัวของประชากร ทำให้มีผู้ประกอบอาชีพประมงมากขึ้น ในขณะที่ทรัพยากรทางทะเลลดจำนวนลง ประชากรขาดการศึกษาทำให้ไม่มีงานทำ จึงต้องเข้าไปรับจ้างทำงานในประเทศมาเลเซีย เป็น ลูกจ้างร้านขายอาหาร ทำประมงขนาดใหญ่ บางคนทำกิจการส่วนตัวคือเปิดร้านอาหาร จากการสำรวจพบว่าชาวบ้านดาโต๊ะไปทำงานในประเทศมาเลเซียประมาณ ๒๐๐ คน

ขับรถสามล้อรับจ้าง (รถโซว์เล่)

เป็นอาชีพหนึ่งที่คนในหมู่บ้านทำกันเป็นส่วนน้อย โดยจะรับจ้างผู้โดยสารจากหมู่บ้าน และชนชาวของ เช่น ชาวเกรียบ มะพร้าว ชาวสาร และอื่นๆ ในวันศุกร์จะได้รายได้ดีกว่าวันอื่นๆ เพราะเป็นวันที่มีตลาดนัดใหญ่ จัดขึ้นทุกๆ สัปดาห์ที่อำเภอยะหริ่ง ซึ่งอยู่ห่างจากหมู่บ้านประมาณ ๘ กิโลเมตร รถสามล้อที่มีในหมู่บ้านประมาณ ๑๕ คัน ค่าโดยสารจากบ้านดาโต๊ะไปที่อำเภอยะหริ่ง ๑๕ บาท ต่อคน เฉลี่ยรายได้ต่อวัน ๓๐๐ บาท

ช่างแกะสลักไม้

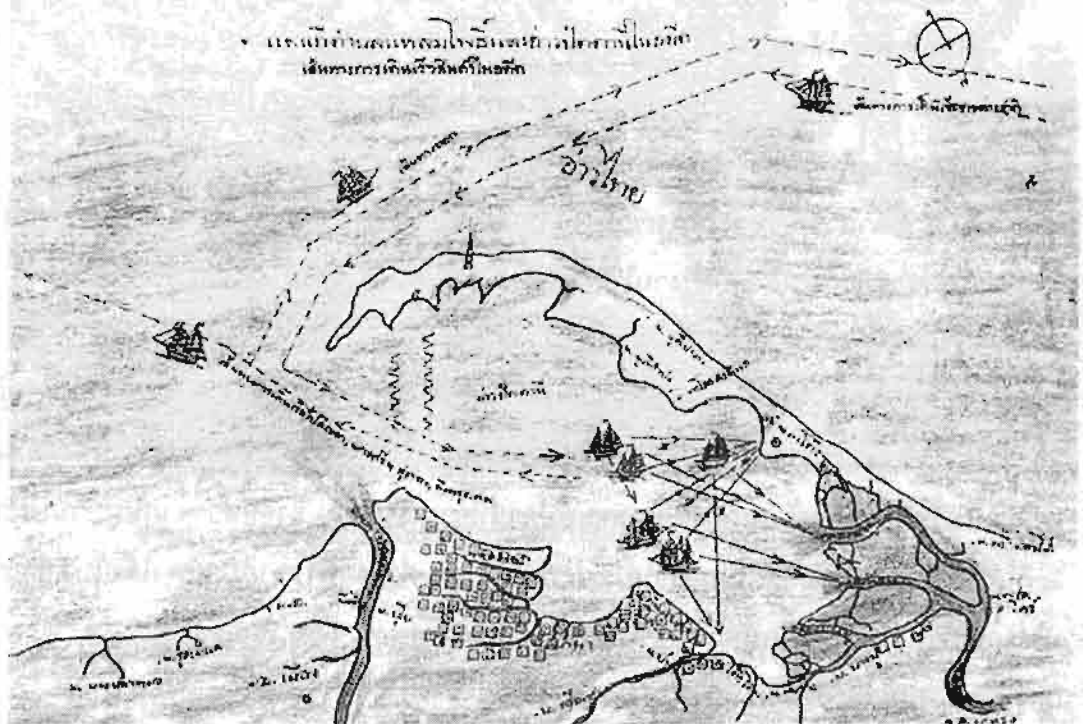
ช่างแกะสลักไม้เป็นอาชีพเสริมของช่างผู้มีฝีมือในหมู่บ้านดาโต๊ะ ช่างบางคนทำไปด้วยใจรักในศิลปะมากกว่าทำเป็นรายได้ประจำ งานที่แกะสลักคือ กรงนกเขา กรงนกหัวจุก แกะสลักไม้ตามบ้านเรือน เช่น บานประตู หน้าต่าง เป็นต้น

อ่าวปัตตานี

อ่าวปัตตานีเปรียบเป็นอู่ข้าวอู่น้ำของชาวดาโต๊ะ จากการบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ภายในหมู่บ้าน จะเห็นได้ว่าอ่าวปัตตานีในอดีตมีความอุดมสมบูรณ์มาก ชาวบ้านจับปลาหน้าบ้านของตัวเอง ไม่ต้องออกไปไกลก็สามารถหาปลาได้เพียงพอที่จะเลี้ยงครอบครัวได้ เมื่อถึงเวลาทำอาหาร ก็ถือไม้ไผ่ลำหนึ่งไปแช่ที่ริมชายฝั่ง กุ้ง ปลา จะกระโดดขึ้นมาบนฝั่ง หอยแครงตัวขนาดเท่ากับกำปั้น จับไปทำอาหารกินกันทั้งครอบครัว ปลาทุในอ่าวปัตตานีจะมีมาก ใช้เวลาไม่นานสามารถจับปลาทุได้เต็มลำเรือ ปลากระดักที่ใช้ทำนํ้าบูดูมีมากเช่นกัน

อ่าวปัตตานีในอดีตนั้นน้ำลึกมากประมาณกว่า ๓ เมตร ทำให้เรือสำเภาสินค้าขนาดใหญ่สามารถเข้ามาในอ่าวปัตตานี เพื่อจอดพักหรือทำการค้าขายกับชาวปัตตานีได้อย่างสะดวกสบาย

นอกจากนี้ยังมีปลาพะยูน และทรัพยากรสัตว์น้ำอื่นๆ เล่ากันว่าเมื่อ ๙๐ ปีก่อน อิหม่ามของบ้านดาโต๊ะไปวางเบ็ดราวในทะเล จับได้ปลาพะยูนมา ๒ ตัว ตัวใหญ่อิหม่ามเอาไปมอบให้แก่เจ้าเมืองยะหริ่ง ส่วนตัวเล็กแบ่งให้ชาวบ้านได้รับประทาน กระดูกของปลาพะยูนได้นำมาใช้ทำยาแก้ปวดเมื่อย

เส้นทางเดินเรือสินค้าในอดีต

ส่วนหน้าทะเล ล่าห่าย ป่าชายเลนสมบูรณ์มากเช่นกัน ข้าวและคลองลึกมาก เรือสำเภาจากต่างประเทศสามารถลอยลำเข้ามาตามลำคลองยะหริ่ง และคลองปาละ ซึ่งยังคงมีซากเรือสำเภาจมอยู่ที่คลองปาละในปัจจุบัน เรือเหล่านี้เข้ามาแลกเปลี่ยนสินค้าโดยนำไม้ตะเคียนมาจากชวา แลกกับข้าวสารและเกลือจากหมู่บ้านฝั่งตรงข้ามดาโต๊ะ ซึ่งเกลือที่นำมาขายนี้ได้มาจากบ้านตันหยงลูโละ บ้านบานา บ้านบางปู ซึ่งนาเกลือเหล่านี้ลดน้อยลงมากในปัจจุบัน เนื่องจากที่ดินถูกนำไปใช้ทำนาุ้งและโรงงานอุตสาหกรรม

นอกจากนี้ในอดีตอ่าวปัตตานีมีความอุดมสมบูรณ์มาก เนื่องจากประชากรรอบอ่าวปัตตานียังคงมีจำนวนน้อย อุปกรณ์จับสัตว์น้ำเป็นอุปกรณ์ที่ชาวบ้านทำขึ้นใช้เอง เช่น อวนปู อวนกุ้ง และอวนปลา ชาวบ้านจะนำปลาที่จับได้มาทำปลาแห้ง แล้วเอาไปขายที่หมู่บ้านยามู บาลาควอ เพื่อ

แลกกับเกลือซึ่งชาวบ้านดาโต๊ะนำมาทำน้ำบูดู เพื่อนำไปแลกข้าวกับคนในแผ่นดินใหญ่ แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนจากปลายแหลม กับคนที่อยู่ลึกเข้าไปในแผ่นดินใหญ่ผ่านการแลกเปลี่ยนค้าขายกัน

คนในหมู่บ้าน และเด็กๆ มักจะไปพักผ่อนหรือเล่นบริเวณชายฝั่งของอ่าวปัตตานีในตอนเย็น อ่าวปัตตานีสันยัก่อนสะอาด หาดทรายขาว มีทั้งเรือสำเภาหรือว่าเรือใบมาจากต่างประเทศมาชนเกลือจากอ่าวปัตตานี ในเวลาที่มีการจัดงานมหรสพ เช่น โย่ง หนังตะลุง ลิเกฮูลู มโนห์รา จะไปจัดเวทีที่หาดทราย ช่วงประมาณเมษายน พฤษภาคม หรือช่วงหน้าร้อนเด็กๆ ในหมู่บ้านส่วนมากจะไปอยู่ที่ชายหาด ฝั่งอ่าวปัตตานี เล่นการละเล่นต่างๆ

สมัยก่อนอ่าวปัตตานีจะได้พักผ่อนเป็นเดือน ช่วงเดือนพฤศจิกายน ธันวาคม มกราคม เนื่องจากมีลมมรสุม ชาวบ้านจะไม่ออกไปไหน ไม่ทำงานอะไรเลย เพียงแค่ทำงานบริเวณชายๆ ฝั่ง และก็เข้าไปในป่าชายเลน จับปู จับปลา เพื่อนำมาเป็นอาหารในครอบครัว ช่วงมรสุมชาวบ้านจะไปเก็บต้นถั่ว เรียกว่าลูกบารู ที่ร่วงจากต้นลอยน้ำขึ้นฝั่ง แล้วใช้ซอญขูดเปลือกออก เหลือแต่ถั่วนำไปต้ม กินกับมะพร้าวและก็ใส่น้ำตาลและเกลือเล็กน้อย มีรสหวาน

อ่าวปัตตานีปัจจุบัน

อ่าวปัตตานีในปัจจุบันได้รับผลกระทบจากการพัฒนาจังหวัดให้เป็นแหล่งอุตสาหกรรมอาหารทะเลเพื่อการส่งออก โดยที่นิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทยได้ดำเนินการศึกษาและจัดทำแผนแม่บท และในปี พ.ศ. ๒๕๓๕ คณะรัฐมนตรีมีมติเห็นชอบอนุมัติเงินงบประมาณเพื่อดำเนินโครงการเขตอุตสาหกรรมปัตตานี ซึ่งการดำเนินโครงการดังกล่าวส่งผลให้เรืออวนลากอวนรุนของนายทุนใหญ่จากจังหวัดทางภาคกลางขยายกิจการลงมาถึงปัตตานี โรงงานอุตสาหกรรมต่างๆ พยายามสร้างขึ้นมากมาย รัฐบาลดำเนินโครงการขยายท่าเรือและโครงการอื่นๆ เพื่อรองรับการขยายตัวของการผลิตเพื่อส่งออก ขณะเดียวกันชาวบ้านรอบอ่าวปัตตานี และพื้นที่ใกล้เคียงที่ประกอบอาชีพประมงชายฝั่งทะเล ผู้มีต้นทุนในการผลิตน้อย ได้รับผลกระทบจากโครงการดังกล่าว ถึงขั้นเปลี่ยนแปลงการทำมาหากิน วิถีชีวิต และวัฒนธรรม โดยที่รัฐบาลไม่ได้ตระหนักถึงความสำคัญของปัญหาดังกล่าว ในปีต่อมา พ.ศ. ๒๕๓๖ ชาวบ้านรอบอ่าวได้รวมตัวกันจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์อ่าวปัตตานี

กลุ่มอนุรักษ์อ่าวปัตตานี ตั้งขึ้นมาเพื่อเรียกร้องให้รัฐบาลแก้ปัญหาสภาพแวดล้อมที่เกิดขึ้นในอ่าวปัตตานีจากโครงการการพัฒนาดังกล่าว จนกระทั่งปัจจุบันกลุ่มอนุรักษ์อ่าวยังคงเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่องมากกว่า ๑๐ ปี หากผลการดำเนินงานดูเหมือนจะไม่มีความสำเร็จแม้แต่น้อย เรือขนาดใหญ่ยังคงเดินหน้าสู่ทะเลเพื่อกอบโกยทรัพยากรจากท้องทะเลโดยไม่มีวันหยุด และไม่จำเป็นต้องคิดถึง การเผื่อแผ่ทรัพยากรที่ตนไม่ได้สร้างขึ้นให้แก่ใคร โครงการต่างๆ ของรัฐบาล

เพื่อรองรับความเจริญด้านอุตสาหกรรมการส่งออกยังคงดำเนินการอย่างต่อเนื่อง ซึ่งส่งผลกระทบต่อชาวบ้านหลายหมื่นคนที่ อาศัยอยู่รอบอ่าวดังต่อไปนี้

เรือประมงพาณิชย์ (ชาวบ้านเรียกกันว่า เจ้าพ่ออ่าวไทย)

เมื่อ ๔๐ ปีก่อน เริ่มมีเรืออวนลากอวนรุน เข้ามาในอ่าวปัตตานี เรืออวนลากอวนรุนสร้างปัญหากับชาวบ้านมาก กล่าวคือ เรืออวนลากจะทำลายอุปกรณ์ประมงของชาวประมงพื้นบ้านลากเอาทั้งอวนและปลาเล็กปลาใหญ่ แหล่งอาหารและแหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำดินก็ถูกทำลายระบบนิเวศถูกทำลาย ชาวบ้านเดือดร้อนกันมาก จนกระทั่งเมื่อ ๒๐ ปีก่อน นายลายี สามแม ซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งกำนัน ตำบลแหลมโพธิ์ ตั้งกลุ่มต่อต้านเรืออวนลากอวนรุนขึ้นด้วยชาวบ้านไม่อาจพึ่งพิงเจ้าหน้าที่ตำรวจให้จับกุมเรือเหล่านั้นได้ ครั้นนั้นชาวบ้านรวมตัวกันประมาณ ๑๐๐ คน มีเรือประมาณ ๔๐-๕๐ ลำ เข้าไปยังและเผาเรืออวนลากอวนรุนในอ่าวปัตตานี ลูกเรือถูกตีตายไป ๔ คน

หลังจากเหตุการณ์ครั้งนั้นเรืออวนลากอวนรุนจึงออกไปหาปลาในทะเลนอก (อ่าวไทย) ทำลายปะการังและปะการังเทียม สร้างปัญหาเหมือนที่เคยสร้างในอ่าวปัตตานี ชาวบ้านจึงรวมกลุ่มกันเป็นกลุ่มอนุรักษ์อ่าวปัตตานี ได้รับการสนับสนุนจากโครงการพื้นที่ชุ่มน้ำมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี สมาชิกของกลุ่มเป็นชาวบ้านจากบ้านดาโต๊ะ บ้านนุติ ตำบลแหลมโพธิ์ อำเภอยะหริ่ง ชาวบ้านตำบลตันหยงลูโล๊ะ อำเภอเมือง ชาวบ้านบางตารา อำเภอหนองจิก ดำเนินกิจกรรมจัดเวทีแลกเปลี่ยนปัญหาและผลกระทบโดยมีการต่อรองกับรัฐบาล แต่ไม่ได้ผลจนทำให้เกิดการประท้วงที่ศาลากลางจังหวัดปัตตานี ๓ วัน ๓ คืน ปี พ.ศ. ๒๕๔๓ โดยมีชาวบ้านและองค์กรกลุ่มน้ำสายบุรีมาสมทบประมาณ ๒,๐๐๐ คน เรียกร้องจนกระทั่งนายอนุรักษ์ จุริมาศ รัฐมนตรีว่าการเกษตรและสหกรณ์ในสมัยนั้นมาเจรจากับชาวบ้านว่าจะห้ามการเดินเรืออวนลากอวนรุนในอ่าวปัตตานี โดยมีการเซ็นสัญญากับผู้ว่าฯ ชาวบ้านจึงพอใจและสลายการประท้วง แต่ปัญหาดังกล่าวก็ยังไม่ได้รับการแก้ไขอย่างจริงจัง ทั้งที่ มีพระราชบัญญัติทางทะเล ซึ่งกำหนดไว้ชัดเจนว่าห้ามจัดสัตว์น้ำในบริเวณ ๓,๐๐๐ เมตร นับจากชายฝั่ง และได้ประกาศให้ปัตตานีเป็นเขตปลอดเรืออวนลากอวนรุนเพื่อเป็นพื้นที่น้ำร่องให้จังหวัดอื่นๆ ชาวบ้าน จึงมองว่าการเซ็นสัญญาครั้งนั้นเป็นการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าเพื่อสร้างความพอใจให้กับชาวบ้าน และหาคะแนนเสียง

การกระทำของเจ้าหน้าที่รัฐส่งผลกระทบต่อความรู้สึกของชาวบ้าน ในเรื่องความไว้วางใจ และชาวบ้านรู้สึกที่ไม่สามารถพึ่งพิงอำนาจรัฐให้ช่วยแก้ปัญหาได้ จนกระทั่งชาวบ้านต้องจัดการแก้ไขปัญหาด้วยการรวมตัวเข้าปะทะกับเรืออวนลากอวนรุน ตำรวจน้ำซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบดูแลกลับไม่ปฏิบัติหน้าที่ตามกฎหมาย ชาวบ้านจึงพูดกันว่า ประเทศไทยนี้ "เอาเงินเป็นที่ตั้ง เอาทองเป็นที่พึ่ง เป็นชาวบ้านจะไปพึ่งใคร"